

DR. FRAN BRADAC

POSTANEK IN RAZVOJ DRAME

I. DEL:
TRAGEDIJA

LJUBLJANA 1931

POSTANEK IN RAZVOJ DRAME

SPISAL

DR. FRAN BRADAČ

NA OSNOVI AKAD. PREDAVANJ H. V. ARNIMA.

I. DEL:

TRAGEDIJA

1 9 3 1

ZALOŽILA TISKOVNA ZADRUGA — LJUBLJANA

59174

POSTANJE
IN RAZVOJ
DRAME

SPISAL

DR. FRAN BRADAC

NA OSNOVI AKAD. PRED. DR. V. ARNIM.

6. 3. 21.

Dr. B.

TRAGEDIJA

030003843

1931
TISKARNA SLATNAR V KAMNIKU (PREDSTAVNIK RAJKO KOS)

Predgovor.

Drama je skupno ime za tragedijo in komedijo. Obe sta sicer vzkli v 5. stoletju pred Kristom, obe sta bili del bogoslužja v širšem zmislu in določeni le za enkratno uprizoritev ob Dionysovih slovesnostih, a vendar sta že njuni koreniki različni. Zato bomo obravnavali postanek in razvoj obeh najprej ločeno, dokler sta si bistveno različni. Od prvih početkov bomo sledili njenemu razvoju v klasični in poklasični dobi, dokler ne dosežemo tako zvane nove, Menandrove komedije, ki je višek razvoja antične drame. Pokazati hočemo, da je grška drama korenika in vzor vsej dramatični poeziji, tudi moderni, dočim je rimska kot imitacija grške samo posredujoč člen v razvoju dramatične poezije; ta razvoj hočemo zasledovati v glavnih, značilnih obrisih prav do moderne drame.

Delo je zasnovano tako, da bo lahko umljivo nele strokovnjakom, temveč vsem, ki se zanimajo za dramatično poezijo. V ta namen je sestavljen abecedno urejeni Dodatek, kjer so pojasnjeni vsi nestrokovnjakom neznani pojmi.

Upošteval sem vsa moderna dela o antiški drami, v kolikor so mi bila dostopna, in sem jih v tekstu navajal. Predvsem pa so mi za osnovo služila akadem. predavanja H. v Arnima (Gesch. des attischen Dramas), kakor je razvidno iz nešteti citatov. Posebej moram na tem mestu omeniti, da so odrskotehniške razlage pri analizi posameznih dram, predvsem tiste, ki stoje v oglatem oklepaju, skoro vse posnete po Arnimu ali vsaj sestavljene v njegovem zmislu, ker sem se prepričal, da jih je prof. Arnim, upoštevajoč prav vso zadevno literaturo, najpraviilneje in najtočneje tolmačil.

Fr. B.

TRAGEDIJA.

1. Postanek in razvoj tragedije do Thespida.

Za razumevanje grške tragedije je važen in zanimiv njen postanek in razvoj; oba morata biti v organični zvezi. Vsa svojstva, ki jih ima že razvita tragedija, so morala biti kot njene življenske še nerazvite snovi takorekoč nakopičena že v koreniki; iz katere je tragedija pognala. Zato je tudi jedro, vsebina tragedije, ki vemo o njej, da je črpana iz junaške pripovedke, utemeljeno že v koreniki in Wilamowitz (Herakles I., str. 93.) nima prav, ko trdi, da je šele Aischylos dal tragediji vsebino iz junaške pripovedke in tako ustvaril tragičnost (das Tragische).

Kaj je korenika tragediji? Na srečo imamo glede tega vprašanja najbolj zanesljivo pričo starodavnosti, Aristotela, ki nam v svoji Poetiki, c. 4., podaja sicer kratko, a pri pravilni interpretaciji dovolj jasno poročilo o vzniku tragedije. To, kar nam poroča Aristoteles o postanku in razvoju tragedije, ni podano kot hipoteza, temveč kot rezultat lastnega in starejšega raziskovanja, ki se opira na listine, kar je dokazal W. Kranz (Neue Jahrbücher XLIV, 1919, str. 145. in sl.; gl. M. Pohlenz, Die griech. Tragödie, Erklärungen, Leipzig 1930, str. 1.).

Aristoteles (Poet. 4 p. 1449 a 10) poroča, da je nastala tragedija apo ton exarchónton ton dithýrambon (od eksarhontov ditiramba). Glede tega poročila se naziranja delijo: nekateri menijo, da znači „eksarchontes“ „predpevce“, drugi pa „pevce“ ditiramba sploh. Prva domneva se opira na to, da pomeni glagol archō v aktivu vobče, da nekdo dejanje začne, drugi ga pa nadaljuje, dočim izraža medium archomai, da nadaljuje dejanje isti osebek. Že H. v. Arnim (Akad. predavanja o zgodovini antiške drame) je opozoril, da ta raba ni vseobča in zanesljiva. Zlasti sestavljenki exarchein je prvotni pomen

„začeti“ že zgodaj otemnel, tako da izraža exarchein v zvezi z genitivom ali akuzativom substantiva kratkomalo, da nekdo dejanje, izraženo v substantivu, *vrši*. Tako sem proučil vso Ilijado in Odisejo in našel, da pomeni že pri Homerju prav povsod aktivni glagol árchēin, da subjekt dejanje začne, a ga drug subjekt nadaljuje (ponajveč se sveda udeležuje dejanja tudi še prvotni subjekt), dočim pomeni medium árchomai, da začeto dejanje nadaljuje isti subjekt. Sestavljena exarchein pa pomeni, da kdo neko dejanje, ki ga je začel, *vrši*; tako n. pr. se pravi molpes exarchein „peti (pesem)“, bulas exarchein, „svetovati“ itd. Tak pomen ima pri Homerju exarchein na vseh mestih, t. j. II. Il. spev 273, II. V. spev 51, 316, 606, XXIII. 17, XXIV. 747, 761. (Od. IV. spev 19). Zlasti mesto II. V. spev 606 (Od. IV. spev 19) je značilno, kajti če naj exarchein pomeni „začeti“, je particip praes., ki se tu nahaja, čisto nemogoč; na mestu bi bil le part. aor. (Glej: Bradač, Der Gebrauch von archō u. archomai bei Homer v Philol. Wochenschrift 1930, str. 284.) Torej exarchontes ton dithyrambon so potemtakem tisti, ki pojejo ditiramb. Razen tega je H. v. Arnim v svojih akademskih predavanjih po pravici poudarjal, da je množina exarchontes poleg ednine ton dithyrambon mogoča le, če zapoje poedino ditirambsko pesem več oseb, sicer bi moral Aristoteles reči — ker stoji objekt v ednini — apo tu exarchontos, ker ima poedini ditiramb le enega „predpevca“, ki pesem začne. Tudi v srb.-hrvaščini se rabi „začinjati“ i o predpevcih i o pevcih. Aristoteles poroča torej le, da je tragedija nastala iz posebne vrste zbarske poezije, iz ditiramba. Napačno je mnenje, ki ga ima Crusius (Pauly-Wissowa, Dithyrambos), ki vidi v Archilochovem fragmentu (Athen. XIV., 628., frg., 77. p. 404 Bgk.)

Hos Dionýsu ánakτος kalón exárchai mélos
oída dithýrambon, oínoi synkeraunothéis phrénas,

kjer je rečeno, da zna zapeti lepo pesem, ditiramb, ko mu vino stopi v glavo, poročilo o najpreprostejši, čisto ritualni obliki ditiramba, ter poudarja, da je tu izraženo nasprotje med predpevcem in zborom, češ, Archilochos je bil iz plemenitega rodu in je kot tak igral vlogo v orgijah Demeter — Dionysos. Prav pa ima Wilamowitz (Die griech. Tragödie u. ihre drei Dichter,

Berlin 1923, str. 20.), ki ne vidi v tem poročilu nobene zveze s kultom ter pravi, da taka pesem, ki jo je kdo zapel (exarxai), ko mu je vino stopilo v glavo, ni mogla biti prvotna ditiramska pesem, kajti prvotni ditiramb je moral biti kultna pesem.¹⁾

Zelo važno i za postanek tragedije iz ditiramba i za vsebino tega ditiramba je poročilo Platonovo, h kateremu se bomo vrnili, ko bomo govorili o satirih.

Platon (Leg. III. 700 B... kai állo [eidos oidés] Dionýsu génesis, oimai dithýrambos legómenos) pravi namreč, da je bila vsebina ditiramba Dionysova genesis, pripovedka o Dionisovem rojstvu, torej junaška pripovedka, a obenem nam to poročilo pravi, da se je ta pripovedka nanašala na Dionysa.

O zbornskih ditirambih 6. stoletja vemo, da jim je bila vsebina junaška pripovedka. Za postanek tragedije prihajajo v poštev samo ti zbornski ditirambi in ti so zajemali snov iz junaške pripovedke (Plut. de mus. 10, Arnim, l. c., Th. Gomperz, Aristot. Poetik, str. 113.; Christ. — Schmid, Griech. Lit., str. 161.).

Prepričevalna so nadaljnja Arnimova (l. c.) izvajanja, ki se tičejo ditiramba. Dognano je, da so ditirambi, ki so jih peli v čast Dionysu, pozneje izgubili svoj prvotni pomen in niso bili več samo pesmi v čast Dionysu, temveč pesmi mitološke vsebine sploh, kakor so pesmi drugega dela pri Bakchylidu. Ko so druge oblike zbornske lirike izumirale, se je ditiramb ohranil. Bergk (III. 269) meni, da je tragedija postala iz tega ditiramba, češ, ditiramb, iz katerega je postala tragedija, ni onemel. Toda to je pogrešeno. Iz tega ditiramba se tragedija ni razvila; naravno je, da je ditiramb, iz katerega je nastala tragedija, moral izumreti; to je prirodni zakon. Ta ditiramb je bil izrečen zbornski spev in bržda je opravičen sklep U. v. Wilamowitza (Herakl. I., str. 81.), ki pravi, da je Aristoteles moral iskati predstopnjo tragedije v mimetični poeziji, kajti brez mimesis dronton, brez maske na pesnikovem obličju, ni drame. — Ohranjeno nam iz ditirambov ni nič in že antični poročevalci so vedeli o ditirambih 6. stoletja le toliko, kolikor so bili o njih slišali, in so bili navezani samo

¹⁾ Etimološko razložiti besedo dithýrambos še ni nikomur uspelo; beseda je frigijskega izvora, je kultni izraz, kultno ime Dionysa, ki so ga Grki prevzeli iz Azije obenem s tujim božanstvom (Dionysom), in kultna pesem v čast temu božanstvu.

na ditirambe Pindarja in njegovih sodobnikov in ti ditirambi so se razlikovali od starih zborskih pesmi le po neki metriški svobodi; te metriške svobode pa vprav ne kaže tragedija, ki je bila takrat že samostojna poleg ditiramba, temveč njene zbarske partije kažejo metriške in jezikovne posebnosti ostale zbarske lirike, ne pa omenjenih ditirambov.

Tudi mimetičen je moral biti (Wilamowitz, Her. I., 81.) tisti ditiramb, iz katerega je postala tragedija. Tak mimetičen ditiramb ima Aristoteles v mislih, ko govori o eksarhontih in o tem, da je tragedija nastala iz satirske igre (gl. str. 11. in nasl.). Te vrste ditiramb je uvedel v Korintu Arion iz Methymne (Herodotos I., 23 ... *Aniona Methymnaion* ... *kai dithýrambon próton anthrópon*, *ton hemeis idmen, poiésanta te kai onomásanta kai didáxanta en Korínthoi*). S Herodotom se strinja Pindaros (Ol. 13, 18), ki navaja Korinthos kot domovino zbarskega ditiramba. Dalje čitamo pri Suidi s. v. Arion, da je Arion izumitelj tragijskega tropa, da je prvi postavil zbor, ki je pel ditirambe, in je to pesem nazval ditiramb; uvedel je satire (gl. str. 12 sl.), ki so govorili v verzih (*légetai kai tragikú trópu heuretés genésthai kai prótos chorón stésai [kýklion] kai dithýrambon aísai kai onomásai to aidómenon hypó tu choru kai Satýrus eisenegkein émmetra légontas*.) Arion je povzdignil prvotni ditiramb, ki je že vseboval kot kulturna pesem prvine zbarske pesmi, v pravo zbarsko pesem, ki je bila mimetičnega značaja.

Arionov zbarski ditiramb — izvaja dalje Arnim — je tista končna zbarska pesem, iz katere je postala po Aristotelovem poročilu po daljšem razvijanju tragedija. Ta ditiramb je posebna vrsta zbarske poezije. Da se je ta tragedija razvila res iz zbarske poezije, za to imamo tudi sicer dejstva, ki pričajo o tem. Ako pogledamo najstarejše ohranjene tragedije (Aischylove), vidimo, da je bil Aischylu zbarski del prav tako, če ne še bolj važen kakor dramatični dialog, saj zavzemajo zbarske pesmi izredno velik del celote, dasi je Aischylos zbarske speve že omejil in dal prednost dialogu (Aristoteles, Poet. 4 p. 1449 a 15 ... *Aischylos* ... *ta tu chorú eláttose kai ton lógon protagonistén pareskeúase*), iz česar sklepamo upravičeno, da je zbarski

del pri njegovih prednikih še mnogo bolj prevladoval. Dalje vemo, da so prvotno veljali za zmagalce v sceničnih agonih ob Dionysovem zbori, ne pesniki (Bethe, Index scholarum Rostock f. S. S. 1894: de scenicorum certaminum victoribus). Posebno tehten razlog za pravilnost Aristotelovega poročila, ki ga je podal H. v. Arnim, je tudi jezik in pesniška mera zbarskih partij v tragediji, ki jasno dokazujeta tesno zvezo z zbarsko liriko. V zbarski liriki 6. stoletja se je udomačilo umetno narečje iz eolskih in dorskih oblik, ker je vzknila lirika v Eoliji, zlasti na Lesbu, cvetela pa potem na krajih dorske kulture, ko je bila Sparta središče moči in umetnosti. Razen tega so pesniki vcepljali v pesmi še oblike lastnega narečja. V tragediji vidimo, da narečja, ki so živela v liriki, v tragediji niso izumrla. Slednjič priča o postanku tragedije iz zbarske lirike tudi prizorišče dramatičnih predstav, ki je bilo le okroglo tlakovano plesišče, orhestra, kjer so se vršile i dramatične uprizoritve (Dörpfeld-Reisch, Das griech. Theater), iz česar sledi, da spadajo dramatične uprizoritve prvotno skupaj z lirskimi (zbarskimi) in da so le posebna vrsta teh. Tem Arnimovim izvajanjem pripojujem še dejstvo, da so se starejše tragedije začenjale vedno z vstopom zbora na prizorišče, ne s prologom igralca, kakor da bi hotele dokumentirati, da je njih prvotni živelj zbarska poezija.

Ker je tragedija vzknila iz zbarske poezije, iz zbarskega ditiramba, ki je črpal snov iz junaške pripovedke, zato je vsebina nele najstarejše tragedije, temveč tudi vse tragedije 5. in 4. stoletja vzeta iz junaške pripovedke v obliki, ki jo je dobila v epu in v zbarski liriki. Tragedija je formalno nekaj novega, vsebinsko pa je to stara herojska pripovedka (Wilamowitz, Die gr. Trag. u. ihre drei Dichter, Berlin 1923, str. 66.). S tem je Wilamowitz korigiral svoje prvotno mnenje, češ, da je šele Aischylos dal tragediji vsebino iz junaške pripovedke. Po Arnimovem mnenju je mogla biti vsebina tragedije ali junaška pripovedka ali pa zgodovina—zato, ker je tragedija del bogoslužja v širšem zmislu in ne prireditve v razveseljevanje občinstva. Res je, da je bila junaška pripovedka, ki je veljala za nekaj svetega in čistiljivega najprimernejša snov, odnosno vsebina za tragedijo, ki je bila določena, da ob Dionysovem prazniku dvigne veličastnost bogoslužja. Vendar pa Armin nima prav, ako utemeljuje s tem vzrokom

pripovedko kot vsebino tragedije. Ne zato, ker je bila tragedija del bogoslužja, ampak zato, ker je tragedija postala iz posebne vrste zbarske poezije, ki ji je bila od prvega početka (gl. str. 7.: Dionysu genesis!) skozi ves razvoj od stopnje do stopnje izraziteje vsebinska snov iz junaške pripovedke, je imela tudi tragedija za snov pripovedko in zato tudi zgodovino, kajti tedanji dobi je bila tudi pripovedka zgodovina. Da je najstarejša tragedija, tragedija, ki je pravkar vznikla iz zbarske poezije, črpala vsebino le iz junaške pripovedke — poizkusi z zgodovinsko vsebino se niso obnesli —, je tudi nam modernim popolnoma umljivo; težje pa pojmuje moderni človek dejstvo, da je ostala vsebinsko pri junaški pripovedki vsa klasična tragedija v dolgem toku svojega razvoja in da je šele v poklasični dobi tako zvana „nova komedija“ ali bolje nova „drama“ posegla v življenje navadnih zemljanov.

Trije činitelji so bili, ki niso pustili tragedije s tega tira. 1.) Tragedija je bila del bogoslužja in značilno za bogoslužje vseh časov je stroga konservativnost, ki je utemeljena v bistvu religije in bogoslužja. Kakor se ne more religija in bogoslužje menjavati od danes do jutri, tako je morala tudi tragedija, ki je bila bistven del bogoslužja v širšem zmislu, ostati zvesta svoji bistveni vsebini. 2.) Ne samo v tragediji, temveč v vsej poeziji grški je bil najmogočnejši faktor tradicija, ki je bila tako trdovratna, da so morali nele tragični pesniki, ampak tudi vsi drugi, celó lirični, obravnavati samo mitološke snovi, ki so jih seveda, če so hoteli biti količkaj originalni po svoje prikrojevali. Tako vidimo, da se tradicije niso mogli otresti niti pesniki pozne poklasične dobe, pesniki helenistični, za katere je značilno ime „poetae docti“, t. j. ti pesniki so bili razen pesniki tudi učenjaki; študirati so morali mitologijo, da so si našli primernih, novih snovi, ki so jih potem originalno obravnavali. Ne moremo se torej čuditi, da klasični tragiki niso mogli kreniti v stran od junaške pripovedke. 3.) Dejanja, prizorov, idej je nudila junaška pripovedka nebroj. Bila je takorekoč neizčrpna kljub ogromnemu številu tragedij. Razen tega je vsak tragik obravnaval snovi po svojem okusu; nekatere pripovedke so obravnavali kar vsi trije veliki tragiki (Aischylos, Sophokles, Euripides), a vsak po svoje. Tako je bilo v pripovedki še vedno dovolj snovi.

To so vzroki, ki so držali tragedijo ves čas v ozkih mejah junaške pripovedke. Nastal pa je zastoj v tragediji — za Euripidom nimamo takorekoč nobenega tragika več — a ne zato, ker so bile izrabljene še vse snovi v pripovedki, temveč — kakor pravi Armin v nasprotju s Christom-Schmidom (Gr. Lit. Gesch. str. 392.), ker je nastala v tragediji nepremagljiva disharmonija, ki jo je povzročilo proti koncu 5. stoletja atiško prosvetno gibanje, sofistika. Duševno življenje tedanjega ljudstva se ni dalo več izraziti v okviru pripovedke. In tako bi morala tragedija prenehati biti herojska, če naj bi bila še naprej idealna slika atenskega ljudstva. (Arnim, l. c.)

Troje vemo doslej o tragediji, namreč da je nastala 1.) iz zbarske poezije, in sicer 2.) iz njene posebne vrste, ditiramba, ter 3.) da je ta ditiramb oni, ki mu je dal Arion umetno obliko in so ga peli satiri. Toda poročilo glede Arionovega ditiramba govori le o njega formalni strani, ne pa o vsebini. Kakšna je bila vsebina teh ditirambov, resna ali taka, ki je bila v skladu z razposajenimi satiri, ki so jih peli? Zakaj si je Arion izbral prav satire? Na ti dve vprašanji nisem našel nikjer odgovora. Resna ni mogla biti vsebina teh prvotnih ditirambov, kajti takih ditirambov niso mogli peti razposajeni satiri; vsekakor je morala biti vsebina Arionovih ditirambov vesela in razposajena, kakor satiri, ki so jih peli. Če pomislimo, da je bil tudi bog Dionysos, ki so se mu v čast peli ditirambi, vesele narave, ne moremo dvomiti, da si je Arion izbral prav satire, da mu pojejo in veselo plešejo. Iz citiranega Platonovega mesta (gl. str. 7.) posnemamo, da je bila vsebina prvotnega ditiramba Dionýsu génesis. Vse to dokazuje, da se je prvotno nanašala vsebina Arionovega ditiramba na Dionysa. In ker je že pred Arionom zajemal ditiramb vsebino iz junaške pripovedke, je upravičena domneva, da so Arionovi ditirambi črpali iz pripovedke, a le vesele dogodivščine predvsem iz življenja Dionysa. Kostim satirov je bil prikladen, dokler je bila snov teh ditirambov vzeta iz pripovedk, nanašajočih se na Dionysa, dokler je prevladovala grotesknost (Berg. III., 12.). S tem soglaša tudi Aristotelovo poročilo glede tragedije, ki pravi v Poet. 1449 a 19: . . . ek léxeos geloías dia to ek satyrikú metabaleín opsé aposemnynthe to te métron ek tetramétru iambeíon egéneto. to men

γάρ πρότον τετράμετροι ἐχρόντο δια το satyrikén
 καὶ ὀρχηστικότηραν εἶναι τὸν ποίησιν, λέξεος δὲ
 γενομένης, αὐτὴ ἡ φύσις τοῦ οἰκεῖον μέτρον ἡ-
 ρεν. To je: dejanje tragedije prvotno ni bilo častljivo resno;
 temu primeren je bil tudi prvotni jezik (lexis geloia), ki je šele
 polagoma zaradi snovi same postal resen in dostojen, in
 prvotna mera (trohejski tetrameter) se je pozneje morala umak-
 niti jambskemu trimetru. Torej tragedija je bila prvotno satirska
 igra, ditiramb, ki so ga peli Arionovi satiri, Aristotelovi exár-
 chontes ton dithyrambon. Ta ditiramb korintskih satirov,
 ki je prišel v Atene v 6. stoletju, je predstopnja satirske igre in
 tragedije. O tem, da nam Aristoteles ne poroča, kako se je iz
 te predstopnje razvila Aischylova tragedija, pravi Armin (l. c.)
 bistroumno in prepričevalno: Aristoteles govori le o drugem
 igralcu, o prvem molči; toda Aristoteles ni nameraval podati
 obširne zgodovine tragedije, temveč je opozoril le na glavne
 momente, ki jih je na kakem drugem mestu ustno ali v spisu
 natančneje obrazložil, kajti sicer bi bilo nerazumljivo, da omenja
 da je Aischylos uvedel drugega igralca, ne da bi povedal, kdo
 je uvedel prvega, ki je za postanek dramatičnega de-
 janja posebne važnosti in ki pojasnjuje prehod iz
 lirike v dramatiko. Posebno poudarja Arnim, da so učenci,
 ki jim je predaval svojo teorijo, gotovo poznali njegov dialog
 Perí poietón (O pesnikih), iz katerega podaja Themistios do-
 polnilno poročilo o Thespidu (Wilamowitz, die Spürhunde des
 Sophokles). Aristoteles je smatral za nedvomno dejstvo, da je
 tragedija vzklikla iz zbarske pesmi, ditiramba, iz katerega je po
 mnogih stopnjah, ki niso neznane (hai metabolai u leléthasi),
 nastala tragedija. Thespis je po Themistijevem poročilu izumil
 prólogon kai rhésin (prolog in govor), torej uvedel ton
 hypokritén (igralca), Aischylos pa je pridejal drugega igralca.
 Kaj so satiri? Beseda Satyros je grškega izvora; zapadni
 Grki rabijo za to besedo Tityros. Oba izraza imata isti pomen,
 namreč pomen „ithyfalla“, kar je dokazal Solmsen (Silenos
 Satyros Tityros v Indogerm. Forschungen XXX, 1912, str. 1.
 sl.). Koren besedi je tu „naraščati, otekati, bujen biti“: ty-los =
 žulj, oteklina, kol, ty-mbos = grič, gomila, lat. tu-meo, tu-mulus.
 Tityros in lastno ime Tityos sta tvorjena z intenzivno redu-

plikacijo. Sa-ty-ro-s je sestavljenka iz istega debla, sa = rep, penis, n. pr. sathe penis, saino (iz sanio) = z repom migati itd. Satyros je torej tisti, cui membrum turget.

Satire poznajo Atene šele tako dolgo kot Dionysovo slavje. Satiri so prišli s Peloponeza, bili so pevci Dionysovega ditiramba v kotu Korinthos-Sikyon-Phlius. Kakšna je bila njihova zunanost? Plutarch, Mor. p. 86: tu de satyru to pyr hos próton óphthe buloménu philéσαι kai peribaleín ho Prometheús „trágos éphe, „géneion ára penthéseis sy ge“ (ko je satir, zagledavši ogenj, hotel ogenj poljubiti in objeti, je rekel Prometheus: „Kozel, brado si boš opalil!“) Beseda tragos označuje, da je bil nagovorjeni kozel, in da tu ne rabi ta izraz, kakor misli Loeschcke (Athen. Mitt. XIX, 1894), samo v prenesenem zmislu, češ kot zoološko označenje bi bil tu nagovor brez vsakega dovtipa, dočim je ta beseda kot psovka jako značilna za nespodobnega, vsiljivega in pohotnega nebrzdanca. Ta nagovorjenec je bil, kot bomo čuli, voditelj satirov, Silen. Hipotezo, da je treba plesalce v kozji podobi na atiških vazah 5. stoletja smatrati za satire sta ovrgla Loeschcke (l. c.) in Reisch (Festschrift f. Th. Gomperz 1902, 456). In Frickenhaus (Zum Ursprung von Satyrspiel u. Tragoedie, Jahrb. des K. Deutschen archäolog. Inst. Berlin. Bd. XXII, 1917, str. 3 sl.) je na osnovi Pronomove vaze dokazal, da satiri pred helenistično dobo nimajo prav ničesar od kozla, temveč od konja, kakor kažejo rep in ušesa. Ta konjska bitja, ki jih je ustvarila v 7. stoletju jonska umetnost, so prišla kot taka v Atene za časa Solona in so se od 5. stoletja dalje imenovala satyroi.

Pravo ime Dionysovega spremljevalca je Silenos. Solmsen (l. c.) misli, da se imenuje Silenos (ne Seilenos) zaradi zavihanega nosa: si-los = si-mos = navzgor zavihan. Silanos Silenos je izpeljano od si-los, si-mos s sufiksnim kompleksom -anos = lat. -anus (akmenos = tisti, ki je v akme, potanos, potenos = sposoben za pote (letanje), okriljen, leteč). Tako je Silanos izpeljan iz femin. silá scil. rhis = z zavihanim nosom ali iz masc. silos tisti, ki ima prav pošteno zavihan nos. In res se povsod poudarja Silenova simotes. Znano je primerjanje Sokrata s Sileni in satirom Marsyjem, ki ga Herodotos 7, 26 imenuje ho Silenos Marsyes. Kot edino izjemo navaja Solmsen

François-vazo, skupno delo Klitija in Ergotima, kjer imajo Sileni ravne nosove. Toda to ni edino, v čemer greši Klitias proti tradiciji, temveč tudi noge nimajo, kakor sicer vedno, le konjskih kopit, ampak so vse konjske. Silen je doma v Joniji in na Poleponezu, ne pa v Atiki in ostali srednji Grški. Silanos je staro ahajsko ime prirodnega demona na Poleponezu.

Zanimiv je vrč iz Caere (Dümmler, Ann. d. inst. 1885, 128 sl.), ki ga opisuje Solmsen. Slika na vrču je razdeljena v dve polji. Na enem je pet mož v dveh skupinah: na levi en piskач in en pred njim plešočí mož, na desni dva moža, ki nosita pithos (velik vrč, kad); eden njiju se ozira po plesalcu, drugi pa je k njemu (plesalcu) obrnjen; nekoliko vstran drži tretji v vsaki roki palico in izteza desnico proti enemu izmed nosilcev. Druga plat slike predstavlja dva moža, ki imata glavo v lesenem jarmu (xylon) in noge v železnih krogih; eden leži, drugi stoji sključen; k njima stopa žena s skodelo in kruhom v eni in z enakim kruhom v drugi roki. Videti je, da prinaša hrano kaznjencema. Na levi strani zaključuje sliko šest pithov, po dva in dva drug na drugem. Morda sta kaznjenca ista kakor onadva, ki vlečeta na drugi strani pithos, in da trpita tukaj kazen za tatvino, pri kateri ju je zalotil mož z palicama.

Vseh pet na prednji strani se ujema sicer v tem, da imajo vsi velik trebuh in veliko zadnjico, toda sicer so si kaj različni. Piskач in plesalec nosita tesno se prilegajoč, do bokov segajoč in pod zadnjico s širokim trakom podvezan jopič, ostali trije pa so nagi. Zadnji, deloma z brado, deloma brez nje, imajo ravne nosove in več ali manj razvit ud. Pri plesalcu, kakor tudi pri piskachu ni uda prav nič videti, za to pa ima prav pošteno zavihan nos, močno brado in velik nazaj zavezan čop las. Vidimo, da imamo Silena in satire v njihovi peloponeški obliki pred seboj. Fiziognomija plesalca (maska) priča, da kaže naša slika mimično predstavljanje, recimo, kak prizor korintske ljudske burke, ki predvaja početje elementarnih prirodnih duhov.

O Silenu, ki je doma na Peloponezu, zlasti v gorovju Maleji v Lakoniji, dokazuje Pollux (IV, 104), da je ta malejski Silen praoče satirske drame: en dé tina kai Lakoniká orchēmata diá Maléas, silenoi d' esan kai hyp' autois sátyroi hypótroma (tresejo se pred svojim gospodom —

Silenom) orchúmenoi. Tukaj so torej Sileni in satiri že v ozki zvezi: Sileni kot voditelji, satiri pa kot tresočiči se služabniki. Iz tega pravilno slepa Frickenhaus, da je bil Silen tudi pri Arionovem ditirambu udeležen. Odtod je prišel Silen in satiri v Atene.

Exárchontes ton dithyrambon so torej satiri in Silen.

Odkod ime tragedija? Da je v satirski igri nastopal nekdo s kozjo brado, to nam dokazuje 1. frg. 207. *Prometheus*.

Prometheus (Nauck); 2.) Ichneutai Soph. (v. 357). Frg. 207 pravi: tu de satyru to pyr, hos próton óphthe, buloménu philéσαι kai peribalein ho Prometheus, „trágos“, éphe, géneion ára penthéseis sy ge (gl. str. 12. sl.) Satira, odnosno pravilno, kakor bomo čuli, Silena s kozjo brado svari Prometheus, da naj si brade ne opali. K temu Ichneutai:

All' aién ei sy pais' neós gar on anér
pógoni thállon hos trágos knékoι chlidaís.
paúu to leion phalakrón hedonéi pítnas.

Govori nimfa Kyllena. Wilamowitzovo mnenje, da nimfa nago-varja Silena, pri katerem je poudarjanje pleše posebno na mestu, je sklicujoč se na spomenike, podkrepil Frickenhaus (l. c. str. 10), ki pravilno sklepa, da mora to, kar smo našli v Ichneutai, veljati tudi za Prometheja: satir, ki je hotel po Plutarchovem poročilu objeti plamen, je bil v resnici geraitatos satýron (najstarejši od satirov) t. j. Silen, voditelj zbora.

Tragoidía se tedaj imenuje po zboru ton tragoidón, ta zbor (hoi tragoidoi) pa po svojem voditelju (trágos). Analogija kitharoidoi in auloidoi opravičuje slutnjo, da je bil trágos prvotno muzikalični spremljevalec svojega zbora, in res je Silen v pripovedki izumitelj dvojne piščali (Arnim l. c.). Trditev, da so bili satiri sami tragoi, je napačna. Loeschcke in Reisch ter Frickenhaus (l. c.) so pokazali, da so bili korevti (člani zbora) satirske igre konji, dočim je predstavljal njihov „oče“ Silen že od nekdanj kozla in tako povzročil ime tragedije.

Uvaževati moramo argument Hugona Rabeja (Rh. Mus. LXIII, 1908, 149) na podlagi Hermogenovega komentarja nekega Johannes-a (Wilamowitz, Die Spürhunde, str. 470.) Sporočeno je, da je Arion izumitelj zbarskega ditiramba in takozvanega

tragijskega tropa. K temu pripojimo omenjeni komentar, o katerem pravi Wilamowitz, da ga ^{ne} smemo omalovaževati, kajti tu imamo citat in citatov se pod nobenim pogojem ne sme sumničiti in o njih dvomiti. Tu imamo besedo Platonovo, da je Homeros praded tragedije, nauk Aristotelov, da izvirata tragedija in komedija iz Aten „tes de tragoidías próton dráma Aríon ho Methymnaíos eiségagen — hósper Sólon en tais epigraphoménais elegeiais edídaxen — Cháron de ho Lampsakenós dráma phesí próton Athénesi didachthénai poiésantos Théspidos“. Spričevalo kronista Herodotovo dobe o Thespidu torej popravlja tukaj Solona, ki je baje rekel v elegijah, da je Arion prvo drama tragoidias eisegagen. Eisegagen (uvedel), pravi Wilamowitz, ni precizno, toda Arion in tragedija sta vendar za Solona ugotovljena. Kako so se Solonove besede glasile, zastonj ugibljemo, toliko pa moramo verjeti, da je Arion v zvezi z nečim tragičnim; z drugo besedo: Peloponežani si prisvajajo tragedijo ne neupravičeno. Ime tragoidoi je nastalo v kotu Korinthos — Sikyon — Phlius in arkadijski satiri so tu postali pevci Dionysovega ditiramba. (Ar., l. c.)

Kar je prišlo iz Korinta v Atene, še ni bila drama, tragedija, temveč le predstopnja. Kako se je iz nje razvila tragedija Aischylova, o tem Aristoteles ne poroča, govori le o drugem igralcu, o prvem molči, ker pač ni nameraval, kakor smo rekli, podati celotnega razvoja drame (Armin, l. c.)

Najvažnejše je za nas vprašanje glede nastopa prvega igralca, ki je napravil prehod v dramo.

O prvem igralcu imamo poročilo pri Diog. Laert. III, 56: en tei tragoidai próteron men mónos ho chorós die-dramátizen, hýsteron de Théspis hēna hypokritén exeúren (najprej je v tragediji igral samo zbor, pozneje pa je Thespis izumil enega igralca). Za gotovo moramo torej smatrati da je bila tragedija najprej satirska igra, obstoječa le iz petja, Thespis pa je uvedel prvega igralca, ki je govoril v jambih, kakor priča Themistios, ko pravi, da je Thespis uvedel prólo gon kai rhésin. Jamb je udomačil že Solon, jonsko-atiški jezik je vladal v dialogu tragedije, dočim kažejo zbarske pesmi svoj dorski izvor. (Armin, l. c.)

Kakor je na prvi pogled preokret, ki ga je storil Thespis, s tem da je uvedel rhesis (govor) na mesto petja, prenenaden + in težko umljiv, ga vendar moremo razumeti, ako nekoliko preudarimo, kaj je Thespis našel že v ditirambu, odnosno v satirski igri. Že najstarejši ditiramb je bil mimetičen; videli smo Silena na eni in zbor satirov na drugi strani. Čim bogatejše je bilo dejanje pripovedke, ki je dala ditirambu snov, tem bolj očita je bila razlika med tem voditeljem in zborom. Ta okolščina, da nam Themistios poroča, da je Thespis uvedel prólogon kai rhesin, nam izdatno olajša razumevanje Thespidovega koraka. Prolog in govor sta v tesni kavzalni zvezi. Ker je hotel uvesti prolog, je moral seči po govornjeni besedi. Prolog pa je uvedel zato, ker je hotel občinstvo uvesti v snov, odnosno v dejanje pripovedke. Čim pa je bil storjen ta korak, ni bilo nič lažje in naravnejše kot domislek, da uporabi tudi v nadaljnjem poteku rhesin (govor) za pripovedovanje nekaterih partij (Arnim, l. c.)

Diognes Laert. (l. c.) pa nam poroča le, da je Thespis izumil igralca. Toda kdo je bil ta igralec? Imamo satire in Silena. Je li Silenos tisti, ki je bil prvi igralec, ki je govoril v jambih? To trdi Wilamowitz, toda Bethe, (Prolegomena, str. 37. in sl.) mu opravičeno ugovarja, opiraje se na razliko med kostimom zborā in kostimom igralca že v satirski igri, kakor dokazuje neapeljska satirska vaza iz dobe okrog 400: igralec nosi resno masko in dolgo krasno oblačilo, dočim imajo satiri fallos (moški ud), konjski rep in konjska ušesa. Pravilno sklepa Bethe, da je bilo to tragedovo oblačilo baš značilno za igralca, da bi se ločil od zbora i po svoji vlogi i po obleki. Ako mislimo, pravi Bethe, da je nosil prvi igralec masko Silena, potem si ne moremo pojasniti, kako so prišli v igro razun Silena tudi bogovi in heroji. Če se je tragedija razvila iz satirske igre — kar smo že ugotovili, moramo iskati vzroka, ki je dal veseli igri resno lice. Za prvotnega igralca ne moremo smatrati Silena že zato, ker se vedno pojavlja poleg igralca s sveta bogov in herojev. Ne da se pojasniti, zakaj se Silen v poznejši satirski drami, n. pr. v Euripidovem Kyklopu in v Sofoklejevih Ichnevtih, ne pojavlja sam z zborom (satirov), ampak vedno poleg igralca. In kako naj pojмимо prehod iz vesele satirske igre v resno tragedijo? Ta preobrat je mogel storiti prav pristop igralca, ki ni bil Silen, temveč oseba

iz božanske, herojske sfere. Ta pristop igralca iz čisto drugega sveta je povzročil nesložnost in to so skušali omiliti. Dostojanstvenost igralca dviga tudi zbor, ki popušča v svoji nebrzdanosti. Kmalu se je zdelo neznosno, gledati zbor v njegovi živalski maski: s svojim značajem izgubi tudi svoj kostim. Tragedija je nastala, pravi Arnim, ko je prišlo kakemu pesniku na misel, da postavi zbor namesto v satirskem v kakem drugem kostumu. Na to misel je pesnik kaj lahko prišel, saj jo je že vsebina sama črpala sčasoma iz resnih herojskih mitov, vsiljevala. V tej točki se Arnim in Bethe popolnoma strinjata. Čisto jasna je dalje Arnimova razlaga eksistence Silena v satirski drami. Silen je sicer kot igralec v poznejših igrah tipičen, a prav lahko razumemo, zakaj so postavili pozneje Silena zraven igralca, oblečenega kot boga ali heroja; hoteli so vzpostaviti zvezo med obe tuji si stranki in ustvariti posredovalca med zborom in igralcem, Silena, ki se je mogel svobodno gibati med heroji, pa tudi med satiri, saj je bil z njimi soroden.

Bethe tudi točno določa, kdo je bil tisti igralec iz božanske, herojske sfere, ki je pristopil kot govornik k zboru in tako ustvaril dialog. To je bil bog Dionysos sam, ki ga vidimo na vazah upodobljenega v isti obleki, kakor jo nosi tragični igralec. Svojo hipotezo opira Bethe na vazo iz Bologne (6. stol.) ki jo je opisal Dümmler (Rh. Mus. 43, 1888, str. 355.); imamo Dionysov sprevod. Satiri vlečejo voz, podoben ladji, na vozu sedi Dionysos s trto v roki. Ob vozu stoji na vsaki strani po en Silen in piska na piščal. Spredaj vodita dva Silena bika. Za vozom stopa deček in štiri žene z darilno mizico in kolačem. Tu sta — pravi Arnim — oba elementa pratragedije. Sprevod se ustavi v orhestri, kjer Sileni — s Sileni misli Bethe satire s konjskimi atributi — plešejo in bog Dionysos govori. Satiri pojejo ditiramb, Dionysos pa recitira jonske jambe, kakor je že Solon govoril k Atencem v jambih.

V novejšem času je dobil Bethe obločno somišljenico v Margareti Bieber (Die Herkunft des trag. Kostüms. Jahrb. des arch. Inst. XXXII, 1917, str. 18. sl.), ki pravi, da so ljudje v ekstazi, v kateri so se čutili kot sveta čreda boga, kot satiri, si domnevali, da gledajo boga samega, ki jih vodi. Kar so bili doživeli, so predstavljali kot simbol na Dionysovem slavu. Za

satire oblečeni so plesali v svetem okraju. Kaj jim je bilo tedaj bližje, nego da je nekdo izmed njih preoblečen igral boga, ki se jim je bil pojavil. Na vazah s črnimi figurami, ki nam predstavljajo dionysijsko počenjanje, je včasih Silen, ki piska na piščal, češče pa Dionysos sam s kantharom in trto v rokah (prim. tudi Frickenhaus, Arch. Jahrb. XXVII, 1912, str. 61. sl.). Robert (23. Hallisches Winckelmannsprogramm 1899, 17, Anm. I.) bi pritrdil Betheju, zahteva pa dokaz za cheiridotós chitón (oblačilo z dolgimi rokavi) kot obleko bogov iz časa postanka drame. To je sedaj dokazala Biebrova (l. c., str. 19. sl.) Amfora v muzeju v Bonnu, ki nam predstavlja thiasos¹⁾, (Dionysijski obhod) dokazuje, da izhaja cheiridotós chitón iz istega vira kakor drama sama: iz starih dionysijskih bogoslužnih šeg atiških; ne kaže nam samo, odkod je vzet kostim igralcev, ampak tudi, kako je moglo ljudem najprej priti na misel, da naj človek nastopi v vlogi boga in naj govori. Arnim (l. c.), Bethe (l. c.) in Dieterich (Arch. f. Rel. — Wiss. XI. 4 str. 174.) po pravici pripisujejo ta preobrat Thespidu, ki je rabil pri svojih dramatičnih uprizoritvah voz, kakor poroča Horatius (Ars. poet. 275); ta voz je identičen z vozom na prej omenjeni vazi. Glede Thespidovega voza pripominjam, da je tak voz v antiki zelo v navadi in opozarjam le na Panatheneje.

Bethe razlaga tudi, kako je prišlo do dialoga. Kakor so se mladeniči preoblekli za satire, tako se je nekdo preoblekel za Dionysa. Dionysos je govoril z voza k zboru satirov; tako je nastal prvi dialog, osnovni živelj dramatične poezije.

Tako je Bethe prvi, ki je pravilno pokazal, kako se je iz zbarske poezije, iz Dionysovega ditiramba, razvila drama, katere prvi in edini pogoj je dialog; Bethe je pravilno pojmoval govorečega igralca in pojoči zbor ter ovrgel hipotezo o enotnem izvoru tragedije: samo iz zbarskega speva drama ni mogla nastati, temveč k pojočemu zboru je moral pristopiti govoreč igralec — bog Dionysos, ki je govoril v jonskih jambih, ki so znani že v 7. stoletju. Neovrgljivo je Bethejevo poudarjanje

¹⁾ Satiri na tej vazi nosijo konjske repe in konjska ušesa, in sicer tako, da se vidi, da niso naravno prirasla, temveč pritrjena na nekako čepico, iz česar se da sklepati, da slikar ni podal fantastične slike, ampak da je naslikal res udeležence dionysijskega tiasa, katerih vodja se je oblekel v oblačilo Dionysovo, dočim so se oblekle žene za menade, možje pa za satire.

(Prolegomena, str. 35.) glede nemožnosti razvitka drame iz zbor-skega speva samega: če bi bila tragedija res le razvojna oblika zbornskih pesnitev, bi morala biti najstarejša tragedija spevoigra (opera); igralci bi morali peti v lirskih merah kakor zbor in zbornski spevi bi se morali menjavati s solo-spevi, ki jih Aischylos sploh še ne pozna.

Škoda, da nam je Aristotelova Poetika ohranjena le kot kratka skica predavanja, ki ga je Aristoteles imel v svoji šoli. Prehod v dramo je Aristotelu še sam po sebi razumljiv, to se pravi, v svojem predavanju o drami je vse to razložil, a pismeno si tega ni fiksiral. Če govori o uvedbi drugega igralca, je čisto gotovo govoril v predavanju tudi o prvem. Tega pa v ohranjenem tekstu nimamo; to se da pojasniti bodisi tako, da je Poetika res le skica, ki izpušča vse, kar je Aristoteles ustmeno dostavil, ko je predaval, bodisi tako, da je Aristoteles vse te stvari razložil svojim dijakom že v kakem drugem predavanju, tako da je v Poetiki poudarjal le glavne faze razvoja drame. Kdor pozna zgodovino Aristotelovih tekstov, temu je to jasno.

Prvi igralec, prvi, ki je govoril, je bil torej Dionysos, ki se je lahko z voditeljem zbora spustil v razgovor. Prav ima z Bethejem Arnim, da dialog ni bil šele mogoč, ko se je uvedel drugi igralec, ampak že prvi in edini igralec se je mogel zaplesti v pogovor z voditeljem zbora, ki bi ne bil nikoli prišel do besede, če bi ne bilo igralca. Celo Wilamowitz, ki prvotno to možnost zanikuje, priznava v svojem novjšem delu *die Griech. Tragödie und ihre drei Dichter*, str. 24., da je mogel voditelj zbora že z edinim igralcem navezati pogovor.

Na tej stopnji je bila tragedija, ko je nastopil prvi igralec če jo moremo sploh že imenovati tragedijo, saj je imela še zbor razposajenih satirov. Taka je bila še tragedija pri najstarejšem agonu, v katerem je nastopil Thespis in ki se je vršil po Parškem Marmorja l. 534. (Olymp. 61.). Toda pozneje vidimo velike izpremembe: nič več ne tvorijo zbora satiri, pa tudi igralec ne predstavlja več boga Dionysa, temveč v zboru nastopijo meščani, ugledni starci, žene, dekleta itd., igralci pa igrajo bogove, heroje, kralje i. dr. Vse te izpremembe so analogne izpremembam, ki jih izkazujejo že ditirambi, ki so pesnitve Dionysu v čast, pozneje pa sploh pesnitve, ki so črpale vsebino iz junaške pripovedke; tako

je tudi v tragediji popolnoma naravno, da so nastopale namesto Dionysa druge osebe iz junaške pripovedke. Dejanje je prvotno slonelo na zboru in igralcu, ki je mogel predstavljati tudi več oseb na ta način, da se je hodil preoblačit v oblačilno ko-libo, med tem ko je zbor plesal in pel [seveda njegov odhod, s pozorišča je moral biti vselej primerno utemeljen], pozneje pa večidel ali celo popolnoma samo na igralcu, odnosno igralcih. Dokler sta bila nositelja dejanja zbor in igralec ter se je nanašala vsebina na Dionysa, je bil zbor satirov umesten. Čim pa je igra zajela tudi druge snovi iz junaške pripovedke, je bil zbor satirov neskladen z vsebino, gledalci so morali občutiti disharmonijo med njimi in igralci iz herojske sfere. Arnim i. dr. si razlagajo nastop zbora v drugačnem kostumu, drugačni vlogi, tako, da pravijo, da so satiri postali pod vplivom in v navzočnosti bogov in herojev dostojnejši in resnejši, dokler ni prišlo tako daleč, da je pesnik predstavil zbor v drugačnem, ne več v kostumu satirov. Po mojem mnenju se ta preobrat zbora ni izvršil s tem, da so satiri postajali resnejši, kajti bili so vendarle še vedno satiri, temveč ta preobrat se je izvršil zaradi enotnosti igre in zaradi vsebine. Vsebina kratkomalo ni prenesla satirov. Poglejmo n. pr. najstarejšo ohranjeno tragedijo, Aischylove Hiketide (gl. to)! Kako naj bi tu mogel nastopiti zbor satirov namesto zbora Danaid? Nemogoče. Pa recimo, da je ta tragedija v nekem oziru, v primeri z najprimitivnejšo dogodivščino, ki jo je predstavljala najprvotnejša drama, že nekako na višku razvoja. Toda če vzamemo dramatično podano predstavo Dionysove geneze (Dionysovega rojstva) ali kake druge dogodivščine iz Dionysovega življenja za prvi člen, Aischylove Hiketide pa za zadnji člen v razvoju do prave drame, moramo priti bodisi od Hiketid nazaj, bodisi od Dionysove geneze naprej do nekakega vmesnega členka, ki se ni dal več predstavljati z zborom v kostimu satirov. Zato mislim, da je vsebina (recimo: dramatiziranega) dogodka sama morala izključiti satire in je pesnika prisilila, da je postavil zbor v drugačnem kostimu, ker satiri niso bili več v nikaki zvezi z vsebino in so morali odpasti. Iskati težkoče v tem preobratu, je nespametno; pesniku, ki je segel preko pripovedke o Dionysu v druge snovi junaške pripovedke, moramo že prisojati toliko domišljije, da je spravil zbor

v sklad z dogodkom, ki ga je predstavil, saj ni mogel drugače. Ker pa je bila tradicija neizprosna sila, kakor smo o tem že prej govorili, ni smel pesnik satirov zaradi svetosti kulta in zaradi navajenosti občinstva na satire kratkomalo odpraviti. Zato jih je tragedija ohranila s tem, da so nastopali v tako zvani satirski igri vedno na koncu tetralogije.

Zato je Arnimova razlaga (l. c.), zakaj se je na koncu tetralogije igrala vselej satirska drama, edino pravilna in jasna. Arnim pravi: spajanje tragedije s satirsko igro se ne da razložiti estetično, temveč samo historično; ako bi bila satirska igra že prvotno stala poleg tragedije kot samostojna vrsta, kakor meni Reisch (*Festschr. f. Th. Gomperz* 1902, str. 471.) in bi jo šele naknadno uprizarjali po tragediji, potem bi se bili pač pesniki bavili deloma s satirsko dramo, deloma s tragedijo, toda dejstvo je, da vedno isti pesniki pišejo tragedije in satirske drame, dočim pesniki komedij nikdar ne pišejo tragedij; čeprav so pesniki z zrelejším okusom čutili, da je spajanje satirske drame s tragedijo neokusno, so vendar morali tako delati z ozirom na to, da sta obe nastali po diferenciranju prvotno enotne igre, z ozirom na svetost, konservativnost kulta in na voljo občinstva, ki je hotelo na koncu videti bujne satire.

To je bil prvoten vzrok, da so igrali na koncu tragedij satirsko dramo. Tradicija in svetost kulta sta hotela satirsko igro ohraniti. Pa morda bi se je bili kljub temu pesniki otresli, kakor so odpravili zbor satirov, toda satirska igra jim je bila slednjič sicer ne z estetičnega, pač pa človeškega stališča dobrodošla, kajti živci gledalcev so se po napetem dejanju, ki je bilo navadno pretresljivo in tragično, na koncu odpočili; razposajena, vesela igra satirov je spravila čuvstva in živce zopet v normalno lego, tako da je občinstvo odhajalo pomirjeno in spravljeno z usodo življenja, ki je resno, žalostno, pa tudi veselo.

* * *

Po Aristotelovih nazorih (Poet. 6) je ena najvažnejših nalog tragedije ta, da nas očišča afektov in ustvarja v naši duši ravnovesje in zadovoljstvo. Ko gledamo tragedije, ki nam dramatično predočujejo tragiko življenja, ko doživljamo tudi mi sami pri

tem vse to, kar prevēva, vznemirja junake tragedije, se naši afekti trenutno udejstvijo, izbruhnejo na dan, se zadovoljijo in umerijo. Aristoteles navaja sicer samo dva afekta, sočutje in strah, vendar pa je gotovo, da misli pri katarzi (očiščenje) afektov na vse afekte; imenuje pa le sočutje in strah zato, ker sta ta dva v tragediji najbolj očita, kar sledi tudi iz Aristotelovega pojmovanja tragike: tragično je, če zadene junaka nesreča, ne da bi je bil zakrivil sam, t. j. če nesreča junakova ni kazen za kak njegov zločin. S takim junakom, ki ga nedolžnega meče usoda iz nesreče v nesrečo, dokler ga popolnoma ne stre, sočustvujemo, se bojimo in tresemo zanj. Trenutni izbruh afektov in to, da vidimo v tragedijah, da je usoda življenja vedno enaka, da so trpeli in trpe, kakor trpimo sami, tudi drugi, ki so bili boljši, pravičnejši in odličnejši od nas, nas spravi z našo usodo in odhajamo s prizorišča pomirjeni in očiščeni. — Kaj primerna je bila takemu duševnemu stanju gledalca, ko je videl in doživel mogočno tragedijo, satirska igra z veselo, razposajeno vsebino. Pravim, da je bila primerna, ne potrebna, kajti prepričan sem, da je satirska igra le zahteva tradicije, ki pa ji je bilo lahko ugoditi.

Zadnji trije dnevi Dionysovega praznovanja so bili določeni za uprizoritev tragedij. Da so uprizarjali svoja dela vprav trije tragiki, je popolnoma naravno, kajti vse se je pri starih Grkih vršilo v obliki agonov, torej tekem, ki so se vršile za ceno, in tu so potrebni trije pesniki. Drugo pa je vprašanje, zakaj je bil vsakemu pesniku odmenjen ves dan. Ko bi se bilo pričelo tekmovanje na Dionysovem takrat, ko so imeli že tragedije Sofoklejeve in Euripidove, ne dvomim, da bi se bila izvršila tekma vseh pesnikov na en dan. Tako pa tiči vzrok za trodnevno tekmovanje tragikov v razvoju tragedije: primerno svetosti in vzvišenosti Dionysovega slavlja je hotel pesnik pokazati dejanje posebne, vzvišene veličine, a tehnično še ni znal strniti obsežne snovi v eno samo tragedijo. Zato se je zatekel k nekaki trodelnosti, ki je značilna takorekoč za vsak književni produkt: uvod, izdelek (višek), konec. Take so še vse tragedije Aischylove, ki se uveljavljajo le v trilogiji, t. j. v skupini treh tragedij. Posamezna tragedija, iztrgana iz zveze trilogije, bi ne bila popolna umetnina. Šele Sofokles je raztrgal to enotno zvezo

treh tragedij in je pisal tragedije, ki imajo tudi vsaka zase svojo literarno vrednost, ker tvori vsaka zase vsebinsko in tehnično zaokroženo celoto. Ker so zaradi bistva agona (tekme) morali tekmovati po trije tragiki, bi prišlo na dan po devet tragedij, ne všteti še satirske igre. To pa je bilo časovno (na en dan) neizvedljivo. Zato je uprizarjal vsak dan le en pesnik in je nastopal s tremi tragedijami in eno satirsko igro ter s tem izpolnil vprav ves dan, t. j. 8—9 ur. Iz tega (rekli bi lahko, iz nedostatka dramatične tehnike) je postal običaj in tradicija, da je moral tudi poznejši pesnik, ki je v tehniki že toliko napredoval, da je znal veliko snov strniti v eno samo zaokroženo tragedijo, še vedno uprizarjati po tri tragedije (trilogijo) in po eno satirsko igro (tetralogija), da je mogel izpolniti dobo enega dne.

2. Kdaj, kje in kako so igrali tragedije.

Preden zasledujemo nadaljni razvoj drame, je umestno, da na kratko razložimo, kdaj, kje in kako so se vršile dramatične uprizoritve, da bodo tudi nestrokovnjaki mogli slediti z nami razvoju drame. V tem splošnem, informativnem delu se bom večinoma ravnal po izvrstni knjigi Fr. Groha, Recké divadlo. Razna vprašanja o tehniki in prizorišču bom obravnaval natančneje pri analizi poedinih dram.

Dionysove slavnosti.

Vsaka antična drama je priložnostna pesnitev, določena, da se enkrat uprizori na praznik boga Dionysa. Dramatične uprizoritve so bile del bogoslužja v širšem pomenu. Te uprizoritve so tekme ali agonij; pesniki so tekmovali za cene.

Dramatične tekme so se vršile ob štirih Dionysovih slavnostih, in sicer ob Kmetskem Dionysovem, ob Lenajih, Anthesterijih ter ob Velikem ali Mestnem Dionysovem.

Kmetsko Dionisovo (Dionýsia ta kat' agrús) so obhajale kmetske občine pozimi (dec. — jan.) z javnimi sprevedi ter z uprizoritvami komedij in tragedij. Sprevedi, nekake prošnje procesije za dobro letino, ki se jih je udeleževala vsa občina, so se vršili slično, kakor nam slika tak spreved v malem komik Aristophanes v komediji Acharnjani: spredaj stopa gospodarjeva hčerka z jerbasom različnih plodov na glavi, za njo gredo sužnji s simbolom plodnosti, fallom (fállos = moški ud), za njimi pa gospodar sam, pojoč pesem v čast demonu plodnosti Faletu. — Tako so obhajali prvotno ta praznik. Ščasoma so začeli prirejati tudi dramatične uprizoritve, in sicer so igrali večidel drame, ki so bile že prej igrane v Atenah.

Lenaje (Ta Lénaia ali Dionýsia ta epí Lenaiói) so praznovali v mesecu gamelionu (jan. — febr.) Atenci sami

med seboj, kajti zaradi še viharnega morja tujci niso mogli v Atene. Vršili so se zopet sprevodi, daritve in uprizoritve dram, in sicer prvotno le komedij, pozneje tudi tragedij. Prvi dan je šel sprevod k Dionysovemu svetišču, drugi in tretji dan so igrali po tri tragedije, četrti dan pa pet komedij.

Ob Anthesterijih (febr. — marec) so slavili prihod Dionysov v mesto: prvi dan (Pithoigia) so načenjali novo vino, drugi dan (Chôes) so ga pri skupni gostiji pokušali, tretji dan (Chýtroi) so se spominjali rajnikov in so tekmovali komiki.

Veliko ali Mestno Dionysovo (Dionýsia ta en ástei, D. ta megála) v marcu — aprilu je bil največji Dionysov praznik. Slavnost, ki je trajala šest dni ter so jo tvorili slovesni sprevodi, lirske tekme in uprizoritve komedij in tragedij, se je vršila v svetem Dionysovem okraju južnovzhodno od atenske akropole. Na ta praznik so privreli v Atene trumoma tujci od vseh strani.

Dva dni pred pravo slavnostjo se je vršila predtekma ali proagon v Odeju, za glasbene produkcije določenem poslopju blizu gledališča. Tu so po redu, ki ga je določil arhon (eden najvišjih oblastnikov), ki je skrbel za slavnost, nastopali pesniki s svojimi igralci in zbori, se predstavljali občinstvu ter ga obveščali o naslovih in vsebini svojih dram.

Prava slavnost se je začela s slavnostnim sprevodom, ki so se ga udeležili predvsem atenski uradniki, svečeniki, pesniki, horegi (gl. spodaj str. 28), igralci, kanefore (kanephóroi t. j. deklice, ki so nosile na glavi lepo oblikovane košarice s prvimi pomladanskimi plodovi), askofori (askophóroi t. j. meščani, ki so nosili mehove vina, skafefori (skaphephóri, t. j. tujci, ki so bili v Atenah, s posodami za vino) in efebi (éphēboi), študentje (akademiki), ki so se pripravljali za vojaško službo. Sprevod se je pomikal iz starega Dionysovega svetišča s starodavno soho iz Eleuther skozi mesto do predmestnega svetišča Dionysovega, kjer se je vršilo žrtvovanje. Šele zvečer so se vračali z Dionysovo soho in baklami v mesto.

Naslednji dan so nastopali deški in moški zbori s petjem in plesom, kar je trajalo približno 9 do 10 ur. Po teh tako zvanih lirskih tekmah se je začelo veselo življenje (gostije, petje, ples, šale itd.), ki je trajalo do pozne noči.

Tretji dan so se igrale v 5. stoletju tri komedije različnih pesnikov, v začetku 4. stoletja so zvišali število komedij na pet.

Zadnji trije dnevi so bili določeni za uprizarjanje tragedij, in sicer so igrali vsak dan eno tetralogio, t. j. tri tragedije in eno veselo satirsko igro istega pesnika. Spočetka (še za Aischyla) so tvorile tri tragedije snovno zaokroženo celoto, pozneje (začetnik je Sophokles) pa je trilogija le po imenu, kajti te tri tragedije so vsaka zase zaokrožena, sama po sebi razumljiva umetnina, obravnavajoča različno snov. Satirska igra je pa ostala obligatna do 4. stoletja, ko so jo igrali le še izjemoma.

Pesniki.

Na dostojno, dovršeno uprizarjanje dram so polagali stari Grki neizmerno važnost. Zato so se začele priprave že pol leta pred Dionysovim. Dva najvišja atenska oblastnika ali arhonta sta skrbela za prirejanje teh slavnosti, in sicer arhon kralj (*árchon basileús*) za Lenaje, arhon eponim (a. *epónymos*, po katerem se je imenovalo tudi leto) pa za Dionysovo. Pesniki, ki so hoteli tekmovati o Lenajih ali o Dionysovem, so se morali javiti s svojimi dramami pri teh arhontih takoj v drugi polovici julija, ko sta nastopila svojo službo. O pesnikih, ki so se prijavili, se je reklo, da „prosijo za zbor“ (*aiteín chorón*), o arhontu pa, ki sprejme drame za uprizoritev, da „dá zbor“ (*didosi chorón*). Dočim so morali tragiki izročiti po 4 drame (3 tragedije in 1 satirsko igro), so smeli komiki predložiti tudi samo eno komedijo. Šele pozneje (v 4. stol.), ko je bilo vedno manj pesnikov, so mogli trije tragiki predložiti le po 2 tragediji. Arhonta sta bila popolnoma samostojna in sta lahko sprejela ali zavrnila, kogar sta hotela. Sprejeti so mogli biti le trije tragiki in trije komiki za Dionysovo in trije komiki ter dva tragika za Lenaje. Za zmagalca je veljal samo tisti, ki je dobil prvo ceno.

Igralci.

Spočetka je bil poleg zbora samo en igralec; igral je pesnik sam. Ko je Aischylos, odnosno Sophokles uvedel drugega in tretjega igralca, so si pesniki sami izbirali igralce. L. 449.

pr. Kr. so uvedli za tragične igralce posebno tekmo in odslej so igralce izbirali arhonti. Pri tem je šlo le za igralca prvih vlog, t. j. za protagonista. Le za protagoniste je določala država cene. Protagonisti pa so imeli v službi po dva podrejena igralca: devteragonista za druge in tritagonista za tretje vloge. Kakor pesniki, tako so se morali tudi protagonisti javljati pri arhontih; arhon je po žrebu določil vsakemu pesniku po enega protagonistu.

Vsak igralec je moral igrati v vseh štirih dramah svojega pesnika, torej je moral delati več kot 8 ur nepretrgoma, ker so se vse štiri drame igrale zaporedoma. Od začetka 4. stoletja pa je vsak protagonist služil izmenoma vsem tekmujočim pesnikom, t. j. vsak dan le v eni tragediji.

Tudi ženske vloge so igrali moški igralci.

Zbor. Horegi.

Za zbor (*chorós*) bi morala skrbeti država, toda to najdražjo dolžnost je zvalila na najpremožnejše meščane, izmed katerih je arhon določil vsako leto tako zvane horege (*chorégoi*), in sicer 3 tragične in 3 komične, ki so morali skrbeti nele za opremo zbora, temveč tudi za njegovo prehrano in vse drugo. Spočetka so se seveda bogataši radi pokazali in so z veseljem sprejemali horegijo, a pozneje je bila horegija nadležno breme, tako da je moralo skoro vsako leto sodišče razsoditi, kdo mora biti horeg. L. 406./5. pr. Kr. so uvedli, ker je v peloponeški vojni mnogo rodbin obubožalo, takozvano skupno horegijo (*synchorégia*), t. j. po dva in dva meščana sta skupno opremljala tragični in komični zbor. V 4. stoletju je bilo treba za Dionysovo kar 28 horegov, ker so se morali opremljati trije tragični, 5 komičnih, 10 deških in 10 moških zborov. Zato se je brzkone za Demetrija Falerskega (317.—307. pr. Kr.) sklenilo, da se poveri naloga, skrbeti za zbore, kakemu meščanu, ki so ga imenovali „prireditelja tekem“ (*agónothétēs*), velikanske stroške pa je plačevala državna blagajna. In ko je slednjič tudi ta oslabela, je bilo odvisno često od nekoliko bogatašev, ali se bo vršila slavnost Dionysova ali ne.

Ko so bili izbrani pesniki, igralci in horegi, je bilo treba

začeti študirati in vaditi drame. Pri tem je čakalo igralce in zbor mnogo naporov. Igralci, ki so morali igrati kar v 3 ali 4 dramah in še v vsaki po več vlog, so se morali učiti razen govorjenih partij tudi pete partije. In zbor se je moral učiti številne speve in ples, pa tudi dialoge. Vsi pa so morali svoje vloge pošteno znati, kajti v starem gledališču ni bilo ne suflerja ne suflerke.

Horegi so morali sestaviti zbore iz dobrih pevcev in plesalcev; tragični horeg je potreboval za časa Aischyla 12, od Sophokleja dalje 15 oseb, komični pa 24 oseb. Horeg je moral skrbeti ves čas od začetka vaj do slavnosti same za stanovanje in prehranjevanje zbora ter za primeren lokal, kjer se je zbor vadal v plesu (didaskaleion). Razen tega je moral preskrbeti in plačati piskača (auletés), ki je spremljal zbor, ter zlasti učitelja (didáskalos), ki je učil zbor peti in plesati. Prvotno so učili pesniki sami, pozneje pa posebni učitelji, ki so se imenovali chorodidáskaloι (učitelji zbora).

Stroški horegovi so bili zelo občutni, zlasti če je pesnik potreboval še stranski zbor ali pa statiste („neme osebe“ = kophá prósopa). Oprema in obleka je bila večkrat — horegi so seveda skušali v sijaju drug drugega prekositi — tako draga, da je prišel zaradi tega marsikateri horeg takorekoč na kant. Temu so hoteli odpomoči pozneje posojevalci oblek (himatiomísthai).

Razsodniki.

Razsodnike, ki so presojali lirične in dramatične tekme, so volili dvakrat: prvič že pred Dionysovim praznikom, drugič pa na dan predstave. Atenski občinski svet je sklical posebno sejo, na katero so bili povabljeni tudi horegi. Na tej seji so volili občinski svetniki en del sodnikov, horegi pa drugi del. Koliko je bilo teh, ne vemo. Izmed teh sodnikov so bili potem na dan predstave izbrani pravi razsodniki.

Prizorišče.

O prizorišču bomo govorili podrobno pri analizi ohranjenih dram. Tu se zadovoljimo le s splošnimi dejstvi.

Osnovno delo o prizorišču je: Dörpfeld - Reisch, Das griechische Theater. Izkopanine arheologov so pokazale, da v Atenah v 5. in 4. stoletju ni bilo zidanega gledališča; gledališče so sezidali šele l. 330. pod finančno upravo Lykurga. Prej so imeli samo okroglo tlakovano plesišče (orhestro). Teater (théatron) pomeni v grščini gledajoče občinstvo, ne poslopja. Gledalci so sedeli v starejših časih na lesenih klopih (íkria), ki so jih vsako leto nanovo postavljali, po slavnosti pa spet odstranjali. Južno pobočje atenskega gradu je tvorilo naravno zaokroženo zavetje, kjer so se dvigale vrste klopi, prvotno lesene, pozneje kamenite liki stopnice v polkrogu; v lokih so delili hodniki (diazómata) prostor za gledalce v več vrst in kakor iz sredine orhestre izhajajoči žarki so delili dohodi gledališče v več izsekov (kerkídes).

Vzvišenega odra do helenistične dobe ni bilo, ampak igralci so nastopali v isti višini kakor zbor, t. j. v orhestri, v kateri je bil stalno oltar (thyméle). Razen plesišča ali orhestre, oltarja in že prej omenjenega prostora za gledalce je za staro gledališče važna še skena (skené) t. j. lesena koliba, v kateri so se igralci oblačili in preoblačili, da so mogli nastopiti zopet v drugi vlogi. V orhestro sta vodila ob straneh dva dohoda (párodoi), kjer je vstopal zbor, pa tudi igralci. Prednja stena preoblačilne kolibe je tvorila prizoriščno ozadje ali nekako dekoracijsko steno (proskénion). Pozneje so zgradili pravokotno na to steno ob vsakem koncu še po en pristavek (paraskénia). Na ploščati strehi preoblačilne kolibe so često nastopali bogovi; ta kraj so imenovali theologeíon. O raznih pripravah, ki so n. pr. omogočale pogled na prizore v notranjosti palače, lebdenje v zraku itd., bomo govorili pri analizi dram.

Omeniti nam je še, da so igralci nastopali v dolgih, krasnih oblačilih in so imeli na obrazu maske, ^{25 cm visoki} zbog česar je bila mimika nemogoča; na glavah so imeli visoke nastavke (ogkoi), na nogah pa nekake hoduljice (kóthornoi) ali koturne. Te nastavke in hoduljice so nosili zato, da so bili videti igralci večji, da so se odražali od zbora, s katerim so se nahajali v isti višini.

Glavni deli vsake tragedije. Vsaka tragedija sestoji iz pesmi zbora ter iz dialogov igralcev, odnosno dialogov med zborovodjo in igralcem.

Starejše tragedije je odpiral zbor, ki je nastopal, pojoč vstopno pesem ali parodo (párodos), katere pesniška mera so bili večinoma anapesti. Vstopno pesem imajo še Aischylove Pribežnice in Peržani. Pozneje ni zbor več prvi nastopal, temveč igralci, tako da se tragedije začenjajo z uvodnim prizorom ali prologom (prólogos), ki je imel bodisi obliko monologa (samogovora), bodisi dialoga (dvogovora). Šele za prologom je vstopil zbor ter pel vstopno pesem. Zbor je nato ostal v orhestri redno do konca tragedije. Prolog in dialog, ki se je razvil z vstopom igralca, odnosno igralcev, so imenovali epizodo (episódion iz *epi* = k, *eis* = v in *hodós* = pot, tu nastop, ker je igralec vstopil v orhestro k vedno navzočemu zboru); tako je bilo več epizod ali prizorov: prvi je nastal z nastopom igralca, odnosno igralcev za parodo zbora, odnosno za prologom, ostali prizori pa so bili med dvema zborovima spévoma. Kadar so namreč igralci po končanem dialogu zapustili orhestro, je zbor vselej zapel pesem, ki se imenuje stásimon t. j. pesem, ki jo poje zbor stojé; vendar izraz „stojé“ ni dober, ker zbor pri tem ni vselej stal, temveč je spremljal svojo pesem z ritmičnimi kretnjami, z nekakim plesom. Izraz stasimon znači le nasprotje k parodi, odnosno eksodi, ki jo zbor poje, ko koroka v orhestro, odnosno iz orestre (eksoda, éxodos). Ker taka zborova pesem zaključuje navadno dejanje ali vsaj prizor, bi najbolje imenovali stasimon z Jos. Debevцем (Grška drama, Jahresb. d. I. St. - Gym. Laibach 1913/14) „pesem zadržanka.“ Zbor zapusti orhestro na koncu tragedije ter poje korakajoč kratko pesem v anapestih, ki se imenuje éksodos. — Razen tega imamo v tragedijah često pesmi naricalke (žalne pesmi), ki se imenujejo kómmoi (iz glagola koptein = bítí, tolčí, ker je bil pri žalovanju običaj, da so se žalujoči bili po prsih); te pesmi so peli le poedini člani ali pa manjši oddelki zbora ter igralec izmenoma. — Dueti igralcev so se imenovali tà apò skenés. — Dialoge, kjer govorita dva igralca vsak le po en verz ali tupaťam dva verza, tako da pada verz na verz, imenujemo stihomitijo.

3. Od Thespida do Aischyla.

Zanimivo bi bilo vedeti, kako je napredoval razvoj drame od Thespida do Aischyla, toda nič nam ni ohranjeno; odkar je bil uveden prvi igralec, ko je bil mogoč prvi dialog med igralcem in voditeljem zbora, pa tja do Aischyla ne moremo nič točnega reči. Da se nam ni nič ohranilo, ni čuda, kajti dramatične pesnitve so bile določene in namenjene samo za enkratno uprizoritev; in v tej stari dobi, ko še niso pesnitev fiksirali v knjigi, je bilo čisto naravno, da so se pesnitve izgubile in pozabile, zlasti ako je mlajši pesnik z novimi stvarmi prekosil svojega prednika. Če si hočemo ustvariti vsaj približno sliko, moramo sklepati od Aischylovih začetkov nazaj.

Peisistratova tiranida je bila za Atene blagodejna. Prenehali so strankarski boji in pametna gospodarska politika je utrdila blaginjo Atike. Peisistratos sam je bil velik prijatelj umetnosti in je pridobil za svoj dvor najuglednejše pesnike. Po izgonu tiranov je nastala sicer reakcija, toda osnove, ki jih je dala tiranida razvoju umetnosti in književnosti, se niso omajale. Peisistratos je uvedel mestno Dionysovo in scenične igre. To je bila pripravljalna doba za razvoj drame. Pravi razmah narodne umetnosti — in taka je bila dramatična umetnost — je bil mogoč v polni meri šele, ko je nastopila svoboda naroda v dobi Kleisthenove republike.

Edini tragik Peisistratove dobe je Thespis, katerega ime se je ohranilo. O njegovih delih vemo le to, kar smo že omenili. Razen Thespida nam imenujejo stara poročila kot Aischylove prednike še tri pesnike, ki so: Choirilos, Pratinas in Phrynichos.

O Choirilu nam poroča samo Suidas, in sicer, da je ol. 64. (524.) nastopil, da je ol. 70. tekmoval z Aischylom in Pratinom ter ol. 74. s Phrynichom in da je spisal 160 dram ter 13 krat zmagal. Število zmag je neprimerno veliko, tako da opravičemo

dvomimo o istinitosti poročila, kakor moramo biti pri Suidi vedno zelo previdni.

Pratinas iz Phlijunta je pisal ditirambe in drame. Ohranjen nam je edini odlomek (Athen. XIV, 617b) iz nekega ditiramba. O Pratinini dramatikuri poroča Suidas, da je napisal 50 tragedij in 32 satirskih dram. Ako upoštevamo, da so v nam dostopni dobi uprizarjali na vsake tri tragedije po eno satirsko dramo, se nam zdi Suidovo poročilo neverjetno, kajti tragedij bi moralo biti potemtakem ne 50, marveč trikrat toliko kakor satirskih iger, t. j. 96. Tu je mogoče troje: ali ni Suidovo poročilo pravilno, kakor je Suidas često nezanesljiv, ali za Pratine še ni bila navada, da bi pisali pesniki na vsake tri tragedije eno satirsko igro, ali pa se je iz kaknega vzroka ohranilo pri Pratinini več satirskih iger nego tragedij. Bergk si razlaga to tako, da je Pratinas (in torej tudi drugi pesniki) pisal spočetka, ko je tragedija vznikla iz satirske igre, samo satirske igre, pozneje pa vselej po eno tragedijo in eno satirsko igro, da torej takrat še ni bila navada, da bi bili na koncu treh tragedij igrali satirsko dramo. Istega mnenja, se zdi, da je tudi še Bethe (Die griech. Dichtung, 1924, str. 170), ki pravi, da je Pratinini prinesla slavo satirska igra in da poročilo (scil. o številu) potrjuje, da „prvotno satirska igra in tragedija nista spadala skupaj.“ Če bi imeli poročilo povsem zanesljivega avtorja, ne Suide, bi lahko Bergku in Betheju pritrdili, tako pa je mnogo verjetnejša razlaga H. v. Arnima (l. c.), ki pravi, da se je pri Pratinini ohranilo več satirskih iger nego tragedij zato, ker so Aischylove tragedije takoj daleko prekosile vse prejšnje tragedije, ki so se kot manj vredne kmalu pozabile, dočim so se ohranile Pratinove satirske igre, ker so bile sveže in dobre, Aischylu in drugim dramatikom pa so bile satirske igre samo v breme in jih niso tako skrbno komponirali.

Največji prednik Aischylov je bil Phrynichos, o katerem čitamo pri Aristophanu (Thesm. 164), češ, da je bil lep, da se je lepo oblačil in da so bile lepe tudi njegove drame.

Poročilo imamo o dveh Phrynichovih dramah, ki jima je bila snov sodobna zgodovina, ne junaška pripovedka. Zdi pa se, da je bil to samo poskus, uvesti nekaj novega, kakor je moral biti Phrynichos sploh „modernejši od Aischyla“, kakor pravi Bethe (Die gr. Dichtung, str. 171), saj je že on rabil prolog in

pesnil tragedije brez trilogične zveze (Bethe), torej tako, kakor pozneje šele Sophokles. Ta poskus, uvesti namesto junaške pripovedke sodobno zgodovino, pa se mu ni obnesel; vsaj v prvi tragediji, ki se je baje imenovala Milétu hálosis (Zavzetje Mileta) ter obravnavala konec jonske vstaje (l. 494.), čitamo pri Herodotu, da je občinstvo začelo pri predstavi jokati, spomnivši se na lastno gorje, in da je bil pesnik kaznovan z občutno globo, tragedija pa za vedno prepovedana (Herodotos VI, 21: Athenaiοi delon epoiesan hyperachthesténtes tei Miletu halosi tei te allei polachéi kai de kai poiesanti Phrynichoi drama Miletu halosin kai didaxanti es dakrya te epese to theetron kai exemíosan min hos anamnesanta oikeia kaka hiliēisi drachmeisi kai epetaxan mekéti medéna chrasthai tutoi toi dramati). — Nele glede sodobne vsebine, temveč tudi po tem, da se začenja s prologom, ne z anapesti zbora, je bila zanimiva njegova drama Phoinissai, o kateri sklepamo iz Plutarcha (Them. 5. Themistoklés Phreárrios echoregei, Phrynichos edidasken, Adeimantos erchen), da je bila uprizorjena l. 475., ko je bil horeg Themistokles. Vsebinsko je tvorila zmaga pri Salamini. Po pravici pravi Bethe (Gr. Dichtg., str. 170), da Phoinissai niso bile resnična drama, ker so bile brez pravega dejanja, napetosti in razvoja, saj je sel že s prvimi besedami oznanil poraz Kserksa; bila je pač, kakor najstarejše tragedije, ki so jih tvorili zbornski spevi, prekinjevani po pripovedovanju in dialogih.

4. Aischylos.

Aischylos, iz enega najodličnejših rodov elevsinskega dema (občine), se je rodil l. 525./4. (Marm. Par. ol. 63, 4), torej v dobi, ko je Peisistratos dvignil politično in duševno veličino Aten. Svojo mladost je preživel za Kleisthena, rasel je v moža v dobi peržanskih bojev, videl je bitke pri Marathonu, Salamini in Platejah. Prav pravi Wilamowitz (Die griech. Tragödie u. ihre drei Dichter, str. 76.), da je ta, ki je spesnil Sedmorico proti Thebam, gotovo videl naskok na trdnjavo in doživel strahote plenjenja. Aischylos je nenavadno ponosen na svoje vojaštvo, saj omenja v nagrobnem napisu, ki si ga je sam zložil, svojo hrabrost na Marathonskem polju, dočim se prav nič ne spomni svojega pesniškega delovanja. Napis se glasi:

Aischylon Euphorionos Athenaion tóde keúthei
mnéma kataphtimenom pyrophoroio Gélas,
alkén d' eudokimon Marathónion álsos an eipoi
kai bathychaitéais Médos epistámenos.

Wilamowitz (Die gr. Trag. u. ihre drei D., str. 77) poudarja kot značilno potezo Aischylovo njegovo veselje za spoznavanje tujih dežel in narodov, o čemer tako rad pripoveduje, in zmisel za veličastnost prirode (primerjaj Hiketide, Prometheja!). Aischylove drame so čista, mogočna poezija, izražena v krepkem, močnem jeziku. Strogo gradi Aischylos svoje verze, veličastno zvenijo njegove pesmi, polne trdne vere v vse-mogočnega pravičnega Zevsa.

Ko je bil 30 let star (ol. 70, Suidas s. v. Pratinas), je tekmoval s Pratino in Choroilom, toda imel je že 40 let (Marm. Par. ep. 50), ko je l. 484. prvič zmagal kot tragični pesnik. L. 472. je zmagal pod arhontom Menonom s tetralogijo Phineus, Persai, Glaukos (satirska igra Prometheus). L. 468. je moral prepustiti zmago Sofokleju; ne vemo, katere drame je uprizoril takrat. L. 467. je zmagal s tetralogijo: Laios, Oidipus, Heptá, Sphinx,

in l. 458. z Orestijo (Agamemnon, Choephoroi, Eumenides, Proteus). Nato ga je povabil sicilski tiran Hieron na svoj dvor. Na Siciliji je živel do svoje smrti. Umrl je l. 456. v Geli. Atenci so počastili njegov spomin s tem, da so ga takoj priznali za klasika; narodna skupščina je namreč sklenila, da smejo njegove tragedije v bodoče poljubno uprizarjati. Bil pa je Aischylos že pred l. 458. dvakrat na Siciliji. Prvič je potoval tja, kakor pravi Vita Aeschyli, takrat, ko je Hieron ustanovil mesto Aitno. Ob tej priliki je spesnil lokalno tragedijo Aitnaiai. Mesto Aitnai je bilo ustanovljeno po Marm. Par. ep. 52. leta 478., po Thukididu III. 116. l. 475. Tudi drugič je šel na Sicilijo na Hieronovo povabilo, da da še enkrat uprizoriti svoje Peržane. Ker je l. 468. in 467. tekmoval zopet v Atenah, Peržane pa je prvič uprizoril v Atenah l. 472., pade njegovo drugo potovanje v l. 472.—478.

Ohranjenih nam je sedem Aischylovih tragedij; za pet tragedij imamo sporočena data, in sicer za Peržane 472, za Heptá 467, za Orestijo (Agamemnom, Choephoroi, Eumenides) 458. Za Hiketide ni sporočenega data; dognano je le, da je to med ohranjenimi najstarejša. Prometheja sem skušal utemeljeno uvrstiti neposredno pred Orestijo. (gl. spodaj pri Prometheju!) Po Suidi je bilo Aischylovih dram 90, vita govori o 70 tragedijah.

Čeprav Aischylos ni dal šele tragediji snovi iz junaške pripovedke (gl. str. 9), s čimer bi bil po mnenju Wilamowitza (l. c.) iznašel dramatičnost, vendar je Aischylos oče tragedije v pravem zmislu. Aischylos je tisti tragik, ki je iz zbarskega speva ustvaril resnično dramo, ki je dal dejanju razmah ter s tem, da je uvedel drugega, odnosno tretjega igralca (gl. spodaj pri Aisch. Prometh.), prinesel pravo življenje na oder; tudi prvi tragični značaj je ustvaril Aischylos z Eteoklejem v Sedmorici proti Thebam (prim. Wilamowitz, Die gr. Trag. u. ihre drei D., str. 93.)

Dasi je dialog, brez katerega sploh ni mogoče dramatično dejanje, eksistiral že pred Aischyloom, je vendar drama šele pod Aischylovo roko res nastala. Ta razvoj vidimo iz njegovih ohranjenih tragedij. Kolik napredek je od Pribežnic (Hiketides), ki so še malone zbarska pesnitev, do Orestije, ki je že skoro na višku dramatične umetnosti! V Pribežnicah sta vstopna in končna

zborova pesem še poglavitna dela drame in prizori, ki prekinjajo zbarske pesmi, so komaj epizode, kar mimogrede dokazuje, da se je drama razvila iz zbarske poezije (gl. Wilamowitz, Aesch. Interpr., str. 2). Še popolnoma v zmislu zbarske poezije so Aischylove prve drame nazvane po zboru: Hiketides, Persai, v nekem oziru tudi še Heptá, nato pa čisto razvojno že po glavnem junaku, kot je pri Sofokleju in Euripidu običajno. Dalje imamo v prvih treh imenovanih tragedijah še močan zbor 50 horevtov, še ne razdeljenih na 4 drame, ampak vedno v enakem številu. To so pač še horevti ditiramskih, oz. kikliških zborov (Wilam., Interpr., str. 4.). V Hiketidah vidimo v očetu Danaid še vedno močno poudarjenega edinega Thespidovega igralca (Wilam., l. c., str. 7.) Tudi glede začetka dram opazamo, kako napreduje Aischylos od parode do prologa. V prvih dramah vidi Aischylos še vedno zbarske speve. Pribežnice in Peržani se začenjajo z vstopno pesmijo (parodo) zbora, dočim se začjenja Sedmorica, Prometheus in Orestija že s prologom, ki ga Sofokles in Euripides redno rabita.

Sporočeno je, da je Aischylos uvedel drugega igralca, t. j. (Wilam., Die gr. Tr. u. ihre drei D., str. 27.) vzel si je pomočnika, sam pa je nastopal kot prvi igralec, ki je za dramatično dejanje neobhodno potreben. Pa še nekaj se je moralo zgoditi, da je res nastala drama: zbor je moral stopiti v ozadje. Tudi to je storil Aischylos, ki je zborove partije vedno bolj omejeval. Znižal je tudi število horevtov od 50 na 12 (Sofokles je to število zvišal na 15 zavoljo bolj simetrične razdelitve: $6+6+2$ načelnika vsakega polzbora + 1 voditelj vsega zbora). Zbor, ki je bil še v prvih Aischylovih tragedijah prevažen činitelj, je stopnjema izgubljal svoj prvotni pomen. Poučno je, da najdemo zbor kot neobhoden element pozneje edinole še v Sofoklejevih Ichnevtih, torej v satirski igri, ki je že sama po sebi le ostanek in spomin na to, iz česar se je tragedija razvila.

Iz Aischylovih najstarejših dram, ki so še močno slične zbarskim spevom in se komaj morejo imenovati drame, je upravičen sklep, da dela njegovih prednikov sploh še niso bile drame v pravem zmislu. Opazovanje, kako se je razvijala gradba Aischylovih tragedij pa nam kaže, kako je napredoval ter dal osnovo in vzor dovršene drame. Pravo dejanje je dal drami šele

Aischylos, saj je potiskal zbor v ozadje, dajal čim dalje bolj prednost dialogu in uvedel, kot smo rekli, drugega igralca. Tudi vidimo že pri Aischylovi Orestiji, da je že Aischylos ustvaril trilogijo, kjer so tri drame sicer še vedno med seboj v vsebinski zvezi, a tvori že vsaka posamezna drama zase zaokroženo celoto, kar je bilo Sofokleju pravilo.

Aischylove tragedije.

1. Hiketide.

Hiketide (Pribežnice = Hikétides) so najstarejša Aischylova tragedija. O tem priča skrajno primitivna tehnika, saj so Hiketide bolj zbarska pesnitev nego drama.

Snov je zajeta iz te-le pripovedke:

Zevs je vzljubil lojo, oskrbnico Herinega svetišča v Argih. Hera je to izvedela ter je iz ljubosumnosti izpremenila lojo v kravo, ki jo je brencelj podil iz kraja v kraj, dokler ni dospela v Afriko, kjer je porodila sina Epapha. Le-ta je postal kralj ter ustanovil mesto Memfis. Njegove hčerke Libije sin je bil kralj Belos, ki je imel dva sina, Aigypta in Danaja. Po Belovi smrti je postal Aigiptos kralj Egipta, Danaos pa kralj ostalega dela kraljestva. Aigiptos je imel 50 sinov, Danaos pa 50 hčerá. Ker Danaos ni hotel dati Aigiptovim sinovom svojih hčerk za žene, se je vnela vojna, v kateri je bil Danaos premagan. Zbežal je s svojimi hčerkami na Grško in se je izkrcal na obrežju Arga, odkoder izhaja njegov rod. Aigiptovi sinovi so pripluli za njim in so se hoteli siloma polastiti Danajk. Danaos se je branil, a končno jim je moral dati svoje hčerke. Toda vsaka je dobila skrivaj bodalo in vse so v poročni noči pomorile svoje ženine, Hypermnestra je prizanesla svojemu možu Lynkeju, ker ga je ljubila. Skrivaj ga je odpeljala iz palače, mu dala plamenico, ki naj jo prižge, ko pride na vrh gore nad mestom, v znak, da je srečno odšel. Oče drugo jutro ostale hčerke pohvali, Hypermnestro pa vrže v ječo, a reši jo sodišče. Odneha pa tudi Danaos in Lynkeus se vrne v Argos. Iz zakona Hypermnestre in Lynkeja se je rodil Herakles. Ostale Danajke morajo v Hadu polniti za kazen sode brez dna.

Dejanje. Tragedija se začena z vstopno pesmijo zbora; v vsej drami igrata samo dva igralca. V orhestro stopi zbor Danajevih hčera z očetom na čelu; Danaja igra Aischylos sam. Zbor pove, da je pribežal v Argos, ker se noče omožiti s sinovi Aigyptovimi. Kot pribežnice nosijo v rokah z volno ovite oljkove vejice.

Zbor zapoje prvo pesem. Med tem stopa Danaos na grič, kjer je tako zvana koinobomija, t. j. skupni žrtvenik bogov. Odtod vidi prihajati vojsko s kraljem Arga Pelasgom. Brž pozove svoje hčerke, naj pridejo k njemu in se zatečejo k žrtveniku.

[Grič z oltarjem je moral biti tolik, da je bilo na njem prostora za 50 Danajk in še za služabništvo.]¹⁾

Nastopi kralj Pelasgos in vpraša tujke, kdo so in odkod prihajajo. Od voditeljice zbora čuje, da so Argivke, pravnukinje loje, ki ga prosijo zaščite pred Aigyptovimi sinovi. Toda kralj si ne upa ravnati svojevoljno in pravi, da mora zaščito dovoliti narodna skupščina. Zbor je skeptičen, obupuje in grozi, da se obesi na kipih bogov. Da bi vzbudil sočutje narodu, pošlje kralj Danaja v mesto prosit dovoljenje za sprejem tujk. Danaos odide, za njim tudi kralj, da skliče narodno skupščino. — Zbor zapoje pesem, proseč Zevsa, naj mu pomaga, ker so pravnukinje loje.

[Že prej je bil kralj pozval zbor, naj stopi z griča, kajti treba je bilo omogočiti zboru, da poje pesem in pleše, ker na griču ni bilo prostora za ples, ki je spremljal lirični spev.]

Danaos se vrne: narod je dovolil sprejem in zaščito. Zbor se v naslednji pesmi zahvaljuje narodu, Danaos pa gre zopet na grič; odtod je videl prihajati Aigyptove sinove. Zopet pozove svoje hčerke, naj pridejo na grič in si poiščejo zaščito ob žrtveniku. Danaos sam mora v mesto po pomoč. Zbor izraža v pesmi veliko bojazen.

[Zakaj mora Danaos oditi? (Svoj odhod seveda dobro utemelji.) Ker se mora igralec, ki je igral Danaja, preobleči in nastopiti kot glasnik Aigyptovih sinov, kajti igralca sta samo dva.]

¹⁾ Od tu dalje so posnete, kakor sem omenil že v uvodu, opazke, ki se tičejo tehnike in razlage teatarskega razvoja, po Arnimu, v kolikor niso citirani drugi viri.

Sedaj nastopi glasnik Aigyptovih sinov, ki poziva Danažke zlepa na ladje. Zbor se brani, glasnik pa jim zagrozi, da jim raztrgajo obleko in jih zvlečejo za lase na ladjo. [Prizor dokazuje, da je igralec v stiku z zborom, torej, da še ni vzvišenega odra.] Situacija je napeta do skrajnosti, pomoč je nujna. In res nastopi Pelasgos s spremstvom, toda brez Danažja. [Zakaj? Ker sta samo dva igralca; eden igra sedaj kralja, drugi pa glasnika.] Kralj odganja glasnika Aigyptovih sinov, ki mu preti z vojno, a mora slednjič vendar oditi. Kralj povabi Danažke v mesto; te so mu za to hvaležne, čakajo pa še na Danažja. Sedaj, ko je glasnik odšel, nastopi lahko zopet Danaos in pozove hčerke, naj bodo hvaležne in naj se lepo vedejo. Nato zbor odhaja, pojoč pesem, ki slavi Argos.

Glavni junak tragedije je zbor. Dramatičnega dejanja je bore malo; Hiketide so prav za prav le mogočna zbarska pesnitev. Dejanje se ne razvija iz značajev oseb, ampak se podaja tako, kakor je v pripovedki. Tudi pravega zaključka nimajo Hiketide, saj so se vendar Danaide omožile in so v poročni noči pomorile svoje ženine; Hypermnestro, ki ni slušala očeta, je rešila Aphrodita. Ta proces, v katerem nastopa zagovornica Aphrodita, je moral biti v drami Danaides. Med Hiketidami in Danaidami pa je morala biti še ena drama — možitev — naj se je že imenovala *Thalamopoioi* ali *Aigyptioi* (G. Herman, Oposc. VIII. (1877) identificira oba naslova; prim. tudi Welcker, Rh. Mus. 13 (1858), 189 sl.). Vse to razumemo, ako pomislimo, kar smo že zgoraj omenili glede trilogije: v začetku pesniki še niso znali tehnično strniti obširne snovi v eno samo tragedijo, ampak so jo obravnavali v treh tragedijah, v trilogiji, tako da odgovarja srednja tragedija višku poznejše, tehniško dovršene ene tragedije.

[Glede odrske tehnike (Arnim, l. c.) je važno tole: zbor in igralca sta v neposrednem stiku. Na prizorišču imamo sicer vzvišen prostor, grič, toda tu nastopa nele igralec, ampak tudi zbor. Kje in kakšen je bil ta vzvišeni prostor? V. 189. omenja pagos (grič). Prvič vidi Danaos z griča prihod Pelasga — zbor ga še ne vidi; drugič vidi Danaos odtod na morje, kjer plove ladja Aigyptovih sinov. Oboje je nemogoče, ako ni bilo resnične višine, tako da so si gledalci mogli misliti, da se odondod daleč

vidi. Kamenit oltar bi imel, pa naj je bil kot Koinobomia (skupni oltar) še tako obsežen, na svojih stopnicah premalo prostora za ves zbor (50 oseb) in še za služabništvo. Moral je res biti grič. Wilamowitz meni, da je stala višina tolikega obsega sredi orhestre. Toda s tem bi bil gledalcem zakrit velik del orhestre in bilo bi premalo prostora za zbor, za igralca in za spremstvo kralja, ki se pripelje z vozom. Gledalci morajo tudi pregledati vso orhestro, kar pa bi bilo nemogoče, če bi bil ta obsežni grič sredi orhestre. Verjetnejše je, da je bil ta grič (gl. str. 42.) na strani orhestre.]

2. Peržani.

Časovno druga ohranjena tragedija Aischylova so *Pérsai* (Peržani), uprizorjeni l. 472., ko je bil arhon Menon, v tetralogiji: Phineus, Persai, Glaukos in satirska drama *Prometheus* (Didaskalija: *Epi Menonos tragoidon Aischylos enika Phinei, Persais, Glaukoi, Promethei*). Ohranjeni so nam samo Peržani, ki so zanimivi za zgodovino grške tragedije zato, ker vsebina ni zajeta iz junaške pripovedke, ampak iz zgodovine kakor Phrynichove *Phoinissai*, ki jih hoče Aischylos postaviti na oder v bolj dovršeni obliki.

Dejanje drame, ki se začneja z anapesti zbora peržanskih starcev in Kserksovih svetovalcev, se vrši v Suzah, kamor se je vrnil Kserkses po porazu pri Salamini. Hypothesis pravi, da je prizorišče ob Darejevem grobu (*kai estin he men skene tu dramatos para toi taphoi Dareiu*).

Iz zborovih pesmi izvemo, da je odšla mogočna vojna sila proti Grški. Kakor soparica pred nevihto leži negotovost nad deželo, kajti nobeno poročilo o tej velikanski armadi, še ni dospelo. To vpliva tem huje, ker ljudstvo čuti, da je tolika vojaška premoč *hybris* (grešna prevzetnost), ki jo bogovi lahko kaznujejo. Zato je treba sklicati sejo v posvetovanje; toda preden se zberejo starci na poziv voditelja zbora pri „starodavni hiši“ (*stegos archaion*) k seji, nastopi nepričakovano kraljeva mati Atossa in sporoči, kako vznemirljive sanje je imela: videla je dve lepi ženi, eno v peržanski, drugo v grški obleki, obe hčerki enega rodu, ki sta se sovražno gledali; tedaj ju je hotel Kserkses vpreči

v svoj voz. Peržanka se je dala vpreči, Grkinja pa je bila besno okrog sebe in zdrobila voz in Kserkses je padel z voza. V tem hipu se je pojavil oče Dareios. Prestrašena je Atosa darovala bogovom, a brž so prišle druge sanje: orel je pribežal k Apollonovemu oltarju; za njim je pridrvel sokol, ki mu je razmesaril glavo. Zbor ji svetuje, naj daruje podzemskim bogovom. Nekoliko pomirjena vpraša Atosa glede Aten. Zbor jo spomni na atensko hrabrost pri Marathonu in na atensko svobodno ustavo (v. 242. *útinós dúloi kéklentai photós ud' hypékoói* = nikomur sužnji, nikomur niso podložni). Pri teh besedah se Atose zopet poloti skrb. Zdajci prihiti peržanski sel z usodno vestjo o porazu peržanske vojske. Atosa molči, omamljena od bolesti. Sel ji še pové tolažljivo vest, da njen sin živi, opisuje potek bitke pri Salamini, nato pa odide, [da se v oblačilni kolibi preobleče, kajti brž nato se mora pojaviti kot Darejev duh iz groba]. Tudi Atosa odide v palačo po darove za podzemskie bogove. Vrnivši se, vrši Atosa mrtvaško opravilo in zaklinja Dareja pred očmi gledalcev. [Viden je torej moral biti Darejev grob. Prej so videli gledalci na prizorišču (v. 141 *stégos archaíon*) posvetovalnico].

Scenerijo tolmači Arnim pravilno takole: na prizorišču je posvetovalnica in grob (grič). Po mnenju Wilamowitza (Interpr., str. 42.) so gledalci videli najprej posvetovalnico (*buleutérion*), pozneje pa Darejev grob v isti napravi; izpremembo so si morali sami misliti. Toda če si naj gledalci predstavljajo v domišljiji, da se je prizorišče izpremenilo, ne da bi tega videli, bi moral pesnik to nekako omeniti. Zakaj imenuje pesnik tisti *stégos archaíon*, ki rabi za posvetovalnico, saj sploh ni prišlo do seje v njej? Torej ni bilo treba omenjati tistega *stégos archaíon*. Noben gledalec bi se ne bil spotikal na tem, če bi se bili starci zbrali namesto v posvetovalnici na trgu; grob bi bil lahko zraven, kakor so bili grobovi v stari dobi često na trgu. Da je bil grob po zunanosti gomila, dokazuje v. 657. sl., kjer se poziva Dareios, naj pride na vrh gomile (*íth' íth' hikú tónd' ep' ákron kórymbon ochthu*). Bilo je na prizorišču oboje: hiša in gomila. Hišo je predstavljala oblačilna koliba, griček ali gomila pa je bila, kakor že v Pribežnicah, napravljena tako, da se je zdelo, da vstaja Dareios iz

njega. Videli smo že v Pribežnicah, da je nemogoče, da bi imela koinobomia (skupni oltar), pa naj je bila še tako velika, prostora za toliko množico (50 + spremstvo). Tudi bi razne omembe v drami, primere itd. bile kaj malo umestne, če bi zbor sedel ali stal po stopnicah oltarja. Saj ni bilo nič laže, kot napraviti iz prsti in ruš resničen grič. Pesnik bi se bil pač lahko izognil verzom, ki tako nazorno kažejo grič (Arnim, l. c.).

Atosa se torej vrne z daritvami in poziva zbor, naj poje pesem zaklinjalko, da se prikaže Dareios in čuje usodo svoje dežele. Pojavi se Dareios na grobni gomili in vpraša, kaj pomeni splošno jadikovanje. Kraljica Atosa mu pove žalostno vest o porazu peržanske vojske. Dareios razodene vzrok nesreče: Peržani so skrunili svetišča in Zevs kaznuje napuh in grehoto; nadaljna nesreča se more odvrti le, če se ustavi vsak ponovni pohod proti Grški. Duh izgine, kraljica se vrne v palačo. Zbor poje o dobrih starih časih, ko je srečno vladal Dareios. Tu pride Kserkses v raztrgani obleki in duševno popolnoma strt, pozove zbor, naj zapoje žalostinko; nato odide z zborom iz orhestre in gre v palačo.

Tudi v Peržanih, ki so imeli samo dva igralca (protagonist igra Atoso in Kserksa, devteragonist sla in Dareja), pogrešamo dramatični element. Nikjer ni volje proti volji, vsi čutijo isto in glavnega junaka ni, kajti glavni junak je ves peržanski narod. Enotnost dejanja še ni dosežena (Arnim).

3. Sedmorica proti Thebam.

S tetralogijo, ki jo tvorijo Laios, Oidipus, Sedmorica proti Thebam (Heptà epi Thebas), Sphinx (satir. igra), je dobil Aischylos l. 467. prvo ceno. Ohranjena nam je le tragedija Sedmorica proti Thebam (Heptà epi Thebas), od ostalih imamo le neznatne odlomke. Ta tetralogija je vsebinsko tesno sovisla; vse štiri drame veže prekletstvo, ki je tlačilo Labdakide rod za rod.

Snov pripovedke je tale:

Labdakov sin in Kadmov pravnuk Laios je bil tebanski kralj. Apollonovo preročišče mu je razodelo, da ga bo ubil sin, ki ga bo imel z Menoikejevo hčerko Iokasto. Ko mu je torej

Iokasta porodila sina, mu je dal kralj prebosti takoj po rojstvu gležnja (Oidipus = Oteklonog) ter ga odložiti na gori Kithaironu. Toda služabniku, ki je dobil povelje, dete odložiti, se mali Oidipus zasmili in izroči ga nekemu korinskemu pastirju; le-ta ga da svojemu kralju Polybu in njegovi soprogi Meropi, ki nimata otrok. Sprejmeta ga za svojega ter ga imenujeta zaradi oteklih nog Oidipa. Ko je dorasel v mladeniča, mu je nekdo očital, da ni kraljev sin, ampak podmenek. Vpraša starše, a ne dobi pravega odgovora; zato se napoti v Delfe, da bi mu Apollon razodel skrivnost. Namesto določenega odgovora mu Apollon prerokuje, da bo ubil lastnega očeta in se oženil s svojo materjo. Da ne bi storil strašnega zločina, se Oidipus ne vrne več v Korint, ker meni, da so tam njegovi starši, temveč neko neznano hrepenenje ga žene v Bojotijo. Da je Bojotija njegova prava domovina, ni slutil. V soteski blizu Platej sreča voz; na vozu je sedel starejši mož — bil je kralj Laos, a Oidipus ga ni poznal —, ki so ga spremljali štirje služabniki. Po nesrečnem naključju se je vnel prepir in Oidipus je ubil kralja, voznika in spremljevalce, samo eden je pobegnil. Oidipus je vzel pas in meč mrtvega kralja s seboj ter dospel pred Tebe. Tam je živel Sfinga, ki je dala vsakemu, ki je prišel mimo, uganko; nihče je ni uganil in zato je Sfinga vsakogar pahnila v prepad. Oidipus razvozla zagonetko, Sfinga se sama strmoglavila čez skalo, Tebe so rešene, Oidipus dobi kraljico vdovo za ženo in postane tebanski kralj. Tako se je izpolnila Apollonova preročba: Oidipus je ubil lastnega očeta in dobil za ženo lastno mater Iokasto. Dolgo je srečno vladal in molčal o uboju. Nihče ni ničesar slutil. Nekoč pa sta s kraljico žrtvovala bogovom na Kithaironu; tu ji je odkril svoj zločin in ji pokazal Lajev pas. Kraljica je pas spoznala, obšla jo je zla slutnja, a ni črhnila besede. Tisti čas pa je prišel v Tebe star konjski pastir in povedal kralju vse: kako ga je bil našel in izročil kraljici Meropi. Iokasta se je iz obupa obesila, Oidipus pa si je iztaknil oči. Toda pozneje se je zopet oženil z Eurigamejo in imel ž njo četvero otrok (po Sofoklejevi tragediji „Kralj Oidipus“ so bili to otroci Iokastel): Eteokleja, Polynejka, Antigono in Ismeno. Sinova sta zasramovala očeta zaradi njegove usode. Oče ju je preklel: drug naj drugega ubijeta! Brata pa sta hotela očetovo kletv izjaloviti s tem, da

sta se med seboj pogodila. Toda pogodbo sta kmalu razdrla in tako je moral mlajši Polyneikes iz Teb v pregnanstvo. V Argih je dobil pri kralju Adrastu zavetje; z Adrastom je šel na čelu vojske proti Thebam, da si z oboroženo silo zopet pridobi dediščino.

Tu se začena naša tragedija, ki je ne otvori več vstopna pesem zbora — kakor Pribežnice in Peržane, temveč prolog Eteokleja, ki kot kralj govori svojemu narodu na odprtem trgu: napeti je treba vse sile, kajti nevarnost sovražnega naskoka je velika; gre za blaginjo domovine; sam je ukrenil vse potrebno in je razposlal tudi ogleduhe. V tem prihiti sel z važnimi poročili, da drvi sovražnik v sedmih trumah proti mestu, in pozove Eteokleja, naj takoj s sedmimi junaki zasede sedmero mestnih vrat. Kralj moli z bogovom in k Eriniji svoje hiše, potem pa zapusti orhestro. Vstopi zbor tebanskih deklet.

[Ko je kralj govoril, torej še ni bil zbor navzoč. Komu je torej Eteokles govoril? Kdo je predstavljal meščane (v. 1.: Kádmu polítai)? Gotovo ni govoril v prazno orhestro; bilo bi smešno. Meščane so predstavljali statisti, ki so s kraljem vred zapustili orhestro pred vstopom zbora (Arnim).]

Tebanska dekleta so izvedela, da se sovražnik pripravlja, na naskoči mesto. Vse preplašene — to izraža tudi ritem pesmi, ki jo pojó — so prihitele na trg v zavetje kipov bogov zaščitnikov. Vrišč in hrum deklet, ki se zbirajo na trgu, privede kralja Eteokleja zopet nazaj, češ, žensko tarnanje domovini samo škoduje, ker slabi meščanom pogum: žene naj molijo, a naj ne jokajo, mir in red v mestu je pogoj za uspešno branitev. Eteokles obljubi bogato žrtev bogovom, ako rešijo mesto, in hiti kot sedmi branilec na obzidje.

[Iz česa sklepamo, da je Eteokles odšel iz orhestre (s trga), preden je vstopil zbor? Iz dvojega: predvsem bi se bil efekt prizora izgubil, če bi bil Eteokles ob vstopu zbora navzoč. Prizor je učinkoval le, ako je kralj prihitel nazaj, ko je čul vrišč obupanih žensk. Dalje je jasno, da so se morali statisti, ki so predstavljali meščane, katerim je kralj govoril v prologu, umakniti zboru, ker bi mu bili samo v napotje in niso imeli nikakega posla več. — Glede prizorišča je omenjeni prizor poučen za vprašanje, ki se tiče vzvišenega odra. Dokazuje, da ni bilo

takega odra, ampak, da so igralci nastopali v isti višini kakor zbor. Tam, kjer so bila dekleta, je nastopil tudi kralj. — verz 240. (tánd' es akrópolin, tímion hédos, hikóman) priča, da imamo tudi v Sedmorici oni grič, ki smo ga videli v Pribežnicah in Peržanih, z žrtveniki in kipi bogov (Arnim)].

Eteokles odide, kajti postaviti mora branitelje pred vsaka mestna vrata. Zborova pesem slika grozoto ob zavzetju mesta. V tem nastopi zopet Eteokles, ki bridko toži o prekletstvu Oidipovega rodu. Strašna usoda je hotela, da se mora prav on, Eteokles, spoprijeti z bratom Polynejkom; tako je odločilo žrebanje, o katerem nas obvesti sel, ki med tem nastopi. Nato čujemo o sovražnih vojskovodjah, ki nam jih pesnik slika kot brezbožnike. Sedmi — zadnji — je kraljev brat Polynejkes, ki ga sel nalašč omenja na koncu. Hudo zadene Eteokleja vest, da je žreb prav njega določil, da se postavi bratu nasproti. Čeprav ga zbor prosi, naj tega ne stori, se Eteokles vendar vda v usodo in gre v boj proti bratu, dasi ni jeze v njegovem srcu. Med tem ko zbor žaluje in premišlja strašno usodo kraljevskega rodu, se vrne sel in pove, da je mesto rešeno, da je sovražni napad odbit, a tudi, da sta brata Eteokles in Polynejkes pobila drug drugega. In res — že neso v orhestro obe trupli. Zbor poje pretresljivo pesem: končan je rod, končano je prekletstvo.

Tako se vsebinsko in tehnično najbolje konča tragedija. Vendar pa imajo rokopisi še tale prizor: Antigona in Ismeno objokujeta smrt bratov in Antigona hoče Polynejka pokopati, dasi jo sel nujno svari. Zbor omahuje: eni so za Antigono, drugi za trezno mislečo Ismeno.

Toda ta končni prizor ni pristen, kar nam po Arnimovem prepričanju, ki je brez dvoma pravilno, dokazuje dvoje. Prvič bi morala imeti tragedija, če bi bil ta prizor pristen, tri igralce: sla, Antigono, Ismeno, dočim zadostujeta za to tragedijo le dva igralca. Neverjetno je, da bi bil pesnik uvedel samo za končni prizor še tretjega igralca. Drugič nasprotuje tak prizor na koncu zakonu dramatične kompozicije, nemogoče je namreč, poudarja posebno in po pravici Arnim, da bi se dejanje zopet zapletlo, ko je že dospelo do konca.

Za zgodovino dramatike je Sedmorica važna in zanimiva, saj je Eteokles prvi tragični značaj, ki mu je dal Aischylos

tako individualne poteze, kakor doslej še nobeni osebi. Zanj je pesnik znal vzbuditi največjo simpatijo, saj je Eteokles starejši in brani domovino; čeprav vidi, da bo moral sam poginiti, se vendar zaveda svoje kraljevske dolžnosti: Tebe morajo biti rešene, če tudi samega sebe ne more rešiti.

Tudi glede zbarskih partij je v Sedmorici napredek; dočim je še v Peržanih približno polovica zbarskih pesmi, so v Sedmorici zbarske partije že znatno skržene.]

4. Prometheus.

V Prikovanem Prometheju (Prometheus desmotes) se je Aischylos zopet povzpел za stopnjo više v tehniki. Tudi ta tragedija se začena ne več z vstopno pesmijo zbora, temveč s prologom.

Prometheus je tisti Titan, ki se je zavzel za človeški rod, ko ga je sklenil Zevs uničiti, in mu je podaril ogenj in nado ter mu dal vse predpogoje za kulturni razvoj, dasi je vedel, da ga čaka zaradi tega neizmerno trpljenje, kajti poznal je Zevsa, ki je nepopustljiv in brezobziren, kadar gre za to, da se izpolni njegova volja. Napačno bi bilo, ko bi mislili, da je storil Prometheus človeškemu rodu neprecenljivo dobroto, računa s tem, da ga Zevs ne bo kaznoval iz hvaležnosti, ker mu je Prometheus pomagal pahniti Krona v Tartaros. Ne, Prometheus je to storil iz ljubezni do ljudi, zato ga nekateri primerjajo v njegovem trpljenju zaradi človeškega rodu s križanim Izveličarjem (Lasaulx Über den Prometheusmythus, die Sage u. ihr Sinn, Würzburg 1843).

Za kazen je dal Zevs Prometheja prikovati na skalo pri Okeanu. To kovanje vrši v prvem prizoru naše tragedije Hephaistos s pomočjo božanstev Moči (Kratos) in Sile (Bia). Ko je to delo končano, toži Prometheus v monologu zaradi krivice, ki jo trpi za svojo ljubezen do človeštva. Tu prihite hčerke Okeanove (Okeanide), ki so slišale silne udarce kladi, in obžalujejo v vstopni pesmi grozno usodo mučenikovo. Celo stari Okeanos prileti, ker bi mu rad svetoval in ga spravil s Zevsom. Toda Prometheus ne mara ne sveta, ne pomoči, češ, saj pride še čas, ko ga bo Zevs nujno potreboval: Prometheus ve, kolika nevarnost preti njegovi samovladi. Voditeljici zbora, ki se nahaja

v okriljenem vozu, pripoveduje, kako je Zevsu некоč pomagal, da je strl sovražnike, in kako ga je sedaj isti Zevs zaradi njegove ljubezni do človeštva, ki ga je hotel proti Zevsovi volji rešiti, kruto kaznoval. Zboru se Prometheus smili, zato mu prigovarja, naj skrbi, da se čimprej reši muk in trpljenja. Prometheus je gluh za besede, hoče pa zboru povedati, kako se bo sukala njegova usoda, ako ostane še nekoliko časa pri njem. Z okriljenega voza, ki lebdi v zraku (kakor naj si ga gledalci mislijo; o tem spodaj), se seveda ne dá tako dolgo pogovarjati, zato stopajo Okeanide po vrsti druga za drugo z voza k Prometheju, med tem pa govori z njim Okeanos [kajti premolk ni dopustljiv]. Ko se Okeanove hčerke zbero okrog njega, jim Prometheus pripoveduje, kaj vse je naučil ljudi, ki so doslej prebivali v špiljah; naučil jih je žgati opeko, tesati les, graditi domove, razložil jim je letne čase, števila in črke, naučil jih je krotiti živali, delati ladje, pripravljati in uživati zdravila itd. Tako bistrourni Prometheus, meni zbor, bo pač znal tudi samega sebe rešiti; Prometheus pa pravi, da trpi zaradi Usode, ki je silnejša nego vsa njegova bistrournost in umetnost, mogočnejša od samega Zevsu. Ko ga bo Zevs zopet potreboval, bo rešen, a do rešitve je še dolga, dolga doba trpljenja.

Po drugi zborovi pesmi nastopi Io, ki v blaznosti blodi po širnem svetu, ker jo iz ljubosumnosti preganja Hera. Io prosi Prometheja, naj bi ji razodel njeno prihodnost. Po daljšem obotavljanju ji pove, da bo njen 13. potomec njemu rešitelj. Io zopet pobesni in zdirja naprej. Prometheus ponovi preročbo o nasilju, ki čaka Zevsu. Zbor se boji mogočnega Zevsu in svari Prometheja, toda Prometheus pravi prezirljivo, naj se nikar ne bojijo zanj, kajti, kaj mu more Zevs, saj je neumrljiv kakor on. V tem pa že prihiti Zevsov odposlanec, Hermes, ki hoče na vsak način prisiliti Prometheja, da mu odkrije nevarnost, ki preti Zevsu. Prometheus pa ostane trd in neizprosni; ničesar noče razodeti, dokler trpi; ko bo zopet svoboden, bo povedal. Hermes poskusi z grožnjami: Zevs bo s svojimi strelami razdrobil skalovje, ki bo padlo na Prometheja in ga pokopalo pod seboj, potem bo po dolgi dobi prišel Prometheus zopet na dan, a Zevsov orel mu bo mesaril od dne do dne telo tako dolgo, dokler ne pojde kdo izmed bogov sam prostovoljno v Tartaros name-

sto Prometheja. Vse zaman, Prometheja tudi to ne gane, da bi zinil in razodel, kar hoče Hermes. Razsrjen ukaže le-ta Okeanidam, naj odidejo, da tudi nje ne pokoplje skalovje. Te pa pravijo, da ostanejo pri Prometheju. Hermes jim še enkrat zapreti, nato pa čujemo iz ust Promethejevih, da švigajo bliski in udarjajo strele, da se zemlja trese itd. Pod skalovjem izgine Prometheus.

* * *

[Nobene druge antične tragedije ne poznamo, da bi v njej nastopala samó božanska bitja, nobene, da bi bil glavni junak od začetka do konca na prizorišču. Kakor je ta tragedija po vsebini in značaju nekaj posebnega, tako je tudi v njeni obliki marsikaj vsaj na prvi pogled izrednega. Bethe (Prolegomena, str. 161.) pravi, da prihod Okeana prekine naravni razvoj dejanja. Toda prav ima Arnim, da je bil njegov prihod iz tehničnih vzrokov potreben: Okeanide so se nahajale po svojem prihodu na ploščati strehi oblačilne kolibe in na Promethejevo prošnjo so morale odtod v orhestro; odmor, ki bi nastal zaradi tega, izpolni vprav prihod in pogovor Okeana.

Glede scenerije moramo pojasniti tri stvari: okriljeni voz Okeanid, žival, ki na njej prihaja Okeanos, in konec tragedije.

Zbor 12 ali 15 Okeanid naj je priplaval in visel v okriljenem vozilu v zraku ter stopil šele pri v. 280. na tla. Bethe (l. c.) sklepa iz tega, da je ohranjeni Prometheus predelava prvotne tragedije (to mnenje vzdržuje še vedno v najnovejšem delu: E. Bethe, *die griech. Dichtung*), češ, letalni stroj so uvedli šele po l. 427. Temu ugovarja pravilno Arnim (l. c.), kajti lèt 12 oseb v takem vozilu je bil po l. 427. prav tako nemogoč, kakor 50 let poprej; stroj za letanje 12 oseb bi zmogla komaj moderna odrska tehnika, ne pa tehnika 5. stoletja pred Kristom. Ko poprosi Prometheus zbor, naj ostane pri njem, da mu razodene svojo bodočnost, stopi zbor z okriljenega voza na skalna tla: „priletele smo v krilatem vozu“. Dočim omenja zbor okriljeni voz prav zato, ker hoče pesnik povedati nekaj, česar gledalci niso videli, namreč, kako je voz priletel (— tudi sicer nahajamo v stari dramatiki često mesta, kjer nam verzi slikajo, kaj se godi, ker ni bilo mogoče tega pokazati —), smatra Bethe to za

dokaz, da je naša tragedija predelava iz poznejše dobe. Popolnoma pravilno je mnenje Arnima, ki trdi, da voz ni priplaval po zraku, temveč da se je nahajal le na višjem mestu nego Prometheus, ki je bil v orhestri. V Pribežnicah imamo grič, v Peržanih grič in hišo. Isto je v Prometheju. Vozilo Okeanid je bilo na ploščati strehi oblačilnice. Prav lahko je, da je del ploščate strehe zakrivala kulisi slična naprava, predstavljajoča skalo, in odtod so porinili voz na strešno pločad, ki je bila vidna. To Arnimovo tolmačenje je gotovo pravilno, zlasti ker besedilo sploh ne govori, da bi bil voz viden, temveč iz besedila posnemamo le, da so Okeanide prišle v okriljenem vozu. Večkratno zborovo poudarjanje vzdušne poti bolj dokazuje, da krilatega vozu ni bilo videti, nego obratno. Zbor je stal na oblačilnici do v. 280., odkoder je stopal polagoma doli k Prometheju, in sicer, kakor Arnim prav domneva, na oni strani, ki ni bila obrnjena proti gledalcem, morda po lestvi. Besedilo pravi le, da je zbor zapustil okritljeno vozilo.

Drugo je s krilatih konjem (tetraskelēs oionós), ki je na njem prijahal Okeanos. Iz v. 286. in v. 394. sledi, da je bilo vse to na prizorišču vidno. Tu je bilo gledališko dvigalo αἰόρεμα, ki je dvigalo in premikalo s pomočjo vrvi. Tako dvigalo za eno osebo je gotovo zmogla tudi že tedanja tehnika.

Dalje pravijo zagovorniki predelave, da je končni prizor naše tragedije v Aischylovi dobi nemogoč in zato ni Aischylov. Ker ostane Prometheus kljub Hermejevim grožnjam, da bodo Zevsove strele razdrobile skalovje, ki bo pod seboj pokopalo Prometheja, trdovraten, ukaže Hermes Okeanidam, naj odidejo, toda le-té ostanejo. Iz Promethejevih ust čujemo potem, kako se Hermejeva grožnja izpolnjuje. Wilamowitz (Interpr., str. 117.) meni, da je bila sredi orhestre neka estrada, nad katero se je dvigala skalna stena s prikovanim Promethejem, da se je zbor približal Prometheju, ga obstopil in se je potem s Promethejem vred pogreznil tako, da so strop te estrade spustili v globočino. Bethe si misli pogreznitev prav tako, le da se je to zgodilo na strehi oblačilnice, dvomi pa, da bi mogel ves zbor iz orhestre na streho; zato konec ni Aischylov, tragedija je pozneje predelana, ko je bila tehnika že bolj dovršena. K temu pravi upravičeno Arnim: Glede zbora ne pravi tekst nikjer, da

se pogrezne. Kar nam slika Prometheus, se je dalo predstaviti brez pogreze, morda tako, da je stalo ob straneh Prometheja dvoje nekakih kulis, ki so predstavljale skale; to so potem pomaknili skupaj in tako zakrili Prometheja. Da je bil Prometheus prikovan spodaj v orhestri, na onem gričku, ki ga poznamo že iz Pribežnic in Peržanov, nam dokazuje to, da je prišel vendar zbor k njemu iz višine. Zato se ni mogel pogrezniti. Da bi se bil pogreznil zbor, tega ni v besedilu. Po Arnimovem prepričanju so se Okeanide prestrašile, ko je nastopila katastrofa, in se razpršile na vse strani. Tako — nadaljuje Arnim — potem ni bilo treba v naslednji drami povedati, da deklic ni več v Tartaru; če bi se bile s Promethejem pogreznile, bi bilo potrebno to pojasniti; to čuti tudi Wilamowitz (Interpr., str. 117). Bethe skuša dokazati nepristnost končnega prizora z ozirom na neohranjeno tragedijo Prometheus Lyomenos, ki se začinja z anapesti Titanov, ki so prišli obiskat Prometheja in ki najdejo Prometheja zopet prikovanega na skalo. Bethe pravi, da ni misliti, da bi dal pesnik v prejšnji tragediji Prometheja pogrezniti, potem pa ga zopet pokazati. V prvotni obliki, meni Bethe, je zbor odšel, Prometheus pa je ostal na svojem mestu za naslednjo tragedijo. Toda Hermes je grozil in njegove, odnosno Zevsove grožnje se morajo uresničiti. — Tudi to, kar pravi Bethe, da je bil tale končni prizor prvotno samostojna tragedija, ni utemeljeno, saj je bilo tudi za prvo tragedijo trilogije treba nekega zaključka. Dejanje v Prometheju desmotu je osredotočeno okoli borbe, da bi Prometheus razodel skrivnost. Tá borba se mora končati s kaznovanjem Prometheja. Pa tudi zato je moral Prometheus izginiti izpred oči, ker se v naslednji drami, v Lyomenu, ne nahaja več na skitskih tleh ob Okeanu, temveč na Kavkazu. S tem, da se zgrnijo skale in spet razgrnejo, je označeno, da leži Prometheus sedaj drugje (gl. Wilam., Interpr., str. 151. sl.)

Zagovorniki predelave trdijo dalje, da ne veje iz Prometheja Aischylov duh, da se ne strinja z Aischylovim nazorom, če se postavi na stran Zevsovega nasprotnika. Če hočemo — pravi Arnim — prav razumeti, kako je Aischylos pojmoval Prometheja in njegovo razmerje do Zevsa, ne smemo gledati samo le-te ohranjene tragedije, ki je sama tožba o Zevsovi nasilnosti. Pozneje se je Prometheus vdal v novi svetovni red in se zadovoljil

s kultom, ki mu je bil ustanovljen. Prometheus je najplemenitejši vseh Titanov, navdaja ga ljubezen do človeškega rodu; zato ga je treba pridobiti za novi svetovni red. To je vsebina trilogije. Prometheus je zastopnik človeškega rodu, ki ga izuči le trpljenje, da se pokori temu, kar omejuje njegovo voljo. Tako pojmuje Aischylos boj med Titanom in najvišjim bogom. V tem boju pa zmaga končno Zevs.

Tudi glede časovne uvrstitve Prometheja navaja Arnim več znakov, da spada v poznejšo dobo. Izbruh Etne, ki je bil po Marm. Par l. 478., po Thukydidu l. 475., je samo terminus, post quem, ni pa treba, da bi bil Aischylos spisal to tragedijo neposredno po tem letu. Ta izbruh je le spomin s sicilskega potovanja, ki ga je pesnik podal ob ugodni priliki. Znaki za poznejšo dobo so pred vsem sledeči: V Prometheju vidimo, da so zbarske pesmi mnogo krajše nego v prejšnjih dramah. V Pribežnicah je zbor junak tragedije, v Peržanih je zbor zastopnik naroda, v Sedmorici je zastopnik obleganega mesta, v Prometheju pa je zbor prvič neudeležen gledalec. V Prometheju imamo prvič tri igralce, znak, da spada v poznejšo dobo. Prometheja predstavlja igralec, ne lesena lutka, kakor domnevejo nekateri, češ, da bi živ človek fizično ne mogel vzdržati, ko bi bil med vso tragedijo prikovan na skalo (Wilam., Interp. str. 114.). Istotam pravi Wilamowitz, da je imel Prometheus nadčloveško, titansko postavo. Toda mogli so izbrati posebno velikega igralca; tudi so imeli pač sredstva, da so mogli dati igralcu obsežnejšo zunanost, v kolikor je bilo to potrebno. Če je bil oblečen, je bilo to lahko; toda Wilamowitz zahteva, da je moral biti nag, ker mu v Lyomenu kljuje orel bok. To pa se je moglo vršiti tudi tako, da mu je bila obleka na strani razparana ali odgaljena, kar je bilo pri grškem oblačilu dokaj lahko. Da je Prometheja predstavljal igralec, ne lesena lutka, prepričevalno utemeljuje Bethe (Proleg., str. 180.). Bethe vidi v naslovu Prometheus Iyómenos zanesljiv dokaz, da je bil Prometheus na koncu te drame osvobojen in je moral biti na kak način odstranjen izpred oči gledalcev. Tu je lesena lutka nemogoča. Verzi 64 in nasl., po katerih so Prometheju zabili v prsi klin, dokazujejo prav tako malo leseno lutko, kakor če bi hoteli dokazovati nemožnost, da bi v modernih dramah živi ljudje predstavljali osebe,

ki jih kdo prebode z bodalom itd. Upravičeno je — pravi Bethe — le pokaz na fizično nemožnost, da bi bil človek, privezan kakor Prometheus, mogel tako dolgo vzdržati in povrh še deklamirati. Pomisliti pa moramo, pravi dobro Arnim, da so imeli Atenci 5. stoletja vse drugačne živce nego mi. Sicer pa je odločilno, da je igralec v Lyomeni, dasi je bil prav tako privezan kakor v Desmotu, svojo vlogo resnično igral; in to je trajalo tudi skoro tako dolgo kakor v prvi drami, ker tvori osvoboditev vendar šele konec. Arnim opozarja tudi na to, da je Prometheus v dolgi teatralični obleki lahko prav udobno sedel in se naslanjal, ne da bi motil iluzije; nikakor ni bilo treba, da bi nepremično ležal, kajti učinek prizora bi bil izjalovljen, ako bi imeli leseno lutko; vse skupaj bi bilo smešno. Ker se pa vrši kovanje — pravi Arnim — pred očmi gledalcev, ki bi nehote vedno mislili na to, da ne gledajo živega bitja, bi se bil Aischylos gotovo pospešil, da bi čimprej spravil Prometheja — lutko v tak položaj, da bi njegova negibnost vzbujala manj pozornosti. Tako pa se kovanje začenja šele z v. 57. In končno je prevažno dejstvo, da se nam lutka nikjer ne omenja in da nimamo v vsej antični tragediji niti enega sličnega primera. Za Orestijo vemo, da ima Aischylos že tri igralce, in nikjer ni poročila ali opazke, da v Prometheju še ni bilo treh. Ugovor glede fizične nemožnosti ni niti malo prepričevalen, kajti takale antična tragedija ni trajala dalje kot 1½ ure in prikovanje se je moglo vršiti tako, da je igralec prav udobno ležal.

Če pa imamo v Prometheju prvič tri igralce in ker jih vidimo uporabljene le enkrat, v prologu, smo upravičeni uvrstiti Prometheja neposredno pred Orestijo. To potrjuje morda tudi sličnost trilogij Promethije in Orestije, ki je v tem, da se obe končujeta z uvedbo neke institucije: Promethija (v Pyrphoru) z uvedbo kulta „Prométhia“, Orestija pa (v Eumenidah) z uvedbo areiopaga, odnosno posebnega kulta Eumenid.

V Medicejskem rokopisu stojе naslovi: Prometheus lyomenos, Pr. desmotes, Pr. pyrphoros; Pollux IX, 156, X, 64 omenja še Pr. pyrkaieus. Danes nihče več ne dvomi, da je bil Pr. Pyrkaieus satirska drama (prim. fr. 218/9 pri Herm. = 189/90 pri Dind.), spadajoča k tetralogiji Phineus Persai, Glaukos Potnieus, Prometheus (pyrkaieus) in da je

Aischylos spisal trilogijo z naslovi, ki so v Medicejskem rokopisu. Vprašanje je le, v katerem redu so tvorili ti naslovi trilogijo. Jasno je, da je Prom. desmotu sledil Prom. lyomenos; to je naravna zveza vsebine, to nam izpričuje sholion k Prom. 510 (lyetai gar en toi hexês dramati); to dokazuje dejstvo, da se v arhetipu med osebami Prometheja desmota navajajo osebe iz Lyomena: Gé, Herakles. Prometheja pyrphora smatrajo nekateri za prvo, drugi za poslednjo tragedijo trilogije. V antični literaturi iščemo zaman opore, pravi Arnim, toda prav to, da so dejstva, ki so se izvršila, preden je bil Prometheus prikovan, v ohranjeni drami tako obširno orisana, dokazuje, da je Desmotes prva drama trilogije. V Desmotu so stvari, ki kažejo na prihodnjo dramo; tako je prizor z lojo upravičen in umesten le, ker bo potomec iz njenega rodu, Herakles, rešil Prometheja. Važno in odločilno za Desmota kot prvo dramo v trilogiji je to, da je ta tragedija popolnoma razumljiva brez vsake predhodnje drame. Tudi zaradi svoje široke dispozicije se kaže kot prva drama. Ko je Herakles v Lyomenu osvobodil Prometheja, je bila vsebina tretje drame sprava s Zevsom in ustanovitev kulta „Promêtheia“, v katerem se je Prometheus proslavljaj kot pyrphoros theos, slično, kakor imamo v Orestiji vpostavitev areopaga. Pyrphoros je častni stalni pridevek Promethejev.

Kakor je ustvaril Aischylos v Sedmorici prvi tragični značaj v osebi Eteokleja, tako je Prometheus prvi junak, na katerega je osredotočeno od začetka do konca vse dejanje. O tehniki pravi Arnim, da je še precej naivna, da se dejanje premalo razvija, kajti situacija, ki nastane v začetku, se šele na koncu izpremeni.]

V najnovejšem času izraža dvome o pristnosti Prometheja W. Schmid (Unters. zum Gefesselten Prometheus, Stuttgart. 1929), ki pa po mojih mislih ne doprinese nič tehtnejšega od prejšnjih zagovornikov predelave.

5. Orestija.

Aischylovo poslednje in najbolj dovršeno delo je tako zvana Orestija, edina trilogija, ki nam je ohranjena iz vse antične literature. Vse tri tragedije Agamemnon, Choephoroi, Eumenides — umor, maščevanje, sprava — tvorijo mogočno enoto, a so tudi posamič vsaka zase vsebinsko in oblikovno zaokrožena celota, v tem je bistvo vsake trilogije. Satirska igra je bila Proteus, ki je bila tudi v vsebinski zvezi z trilogijo; bog Proteus (Choephoroi 1041) je pripovedoval Menelaju usodo njegovega brata Agamemnona. (Wilamowitz, Choephoren, Berlin 1896, 252, 3). Tako je tudi zanimanje za Menelaja in pripovedovanje o njem (prim. v. 615. in sl.) razumljivo le deloma kot namig na satirsko igro, deloma kot utemeljitev Menelajeve odsotnosti.

Orestija, uprizorjena l. 458., je najzrelejše delo Aischylovo, tako po vsebini, kakor po tehniki dramatične zgradbe.

Prva drama trilogije je Agamemnon, ki se začinja s prologom čuvaja. Že dolgo dobo opazuje čuvaj raz streho kraljeve palače, kdaj uzre kres v daljavi, s katerim je Agamemnon obljubil naznaniti svoji soprogi Klytaimnestri padec Troje. [Prizorišče: ozadje tvori lesena stena, ki predstavlja pročelje kraljeve palače; na ploščati strehi znane preoblačilnice je theologeion in odtod zre in govori čuvaj (Wilamowitz, Aischylos, Interpretationen, Berlin 1914, str. 163.). Zdajci zagleda čuvaj težko pričakovani ogenj v daljavi in gre poročat kraljici o tem. [Zbora še ni v orhestri; moral je nastati med tem, ko odhaja čuvaj po stopnicah v notranjost palače, odmor vse dotlej, ko vstopi zbor; ta odmor so izpolnile služabnice, ki so stopile iz palače ter prižgale dišave in kadilo na žrtveniku v zahvalo bogovom (Wilam., l. c.). — Te služabnice niso igralci, ampak statisti.] Med tem vkoraka v orhestro pred kraljevo palačo zbor starcev iz Arga. Pred palačo zapoje mogočno pesem o pohodu Agamemnona, Menelaja in drugih grških junakov proti Troji in o zloveških znamenjih: Troja bo padla, a tudi zmagalca Agamemnona bo zadela nesreča. Iz palače pride kraljica Klytaimnestra v spremstvu služabnic ter opravlja daritve. Na zborovo vprašanje, kaj naj pomeni to darovanje, Klytaimne-

stra ne odgovori takoj, ampak šele po opravljeni daritvi, češ, Agamemnon ji je dal po kresovih na gričih znamenje, da je premagal Trojo; nato odide v palačo, zbor pa poje in razmišlja o pravični kazni, ki je zadela Prijamovo kraljevsko rodbino, ker je kraljevič Paris ugrabil Heleno in tako grešil proti svetosti gostoljubja. Tu prihiti Agamemnonov sel, pové, da je Troja res padla in da se bliža že tudi kralj Agamemnon sam. Kar pride iz palače Klytaimnestra, a ji ni na tem, da bi poslušala, kaj pripoveduje sel, češ, da že vse ve, ampak da bi vse potrebno ukrenila za sprejem kralja, nakar zopet odide. Zbor pa je rado-veden in bi rad izvedel od sla vse podrobnosti, tudi za Menelaja se zanima, o katerem pove sel, da je vihar razkropil njegovo brodovje in Menelaja zanesel na neznano obal. [Glede vesti o Menelaju glej prejšnjo stran].

Sel odide, zbor pa poje pesem, v kateri kolne Heleno, kačo, ki si jo je Paris vzredil na svojih prsih, primerja jo dalje s krvoločnim levom, ki se je razvil iz krotkega leviča in je začel krvavo klanje med jagnjeti. Niso še dozvenele težke, silne melodije zborove pesmi, kako zločin rodi zločin in rastejo krivde, dokler ves rod ne pogine, že se pripelje Agamemnon; za njim sedi na zmagovalnem vozu ujetnica Kassandra, prerokinja z volneno prevezo na glavi in z lovorjevo palico v roki. Zbor se mu klanja in ga pozdravlja. Kralj pozdravi najprej domače bogove, nato se zahvali zboru za vdanostni pozdrav. Še preden dogovori, pride Klytaimnestra, za katero nosijo služabnice prekrasno preprogo, in stopi med zbor in kralja ter hlini veselje z vso pretkanostjo hinavske, nezveste žene: koliko je pretrpela, ko je bila sama doma brez ljubljenega soproga! Brž naj služabnice razgrnejo preprogo, kajti kralj, ki je premagal Trojo, ne sme iti v palačo po golih tleh. Agamemnon čuti hinavščino in se brani stopiti na preprogo, češ, to bi bila ošabnost, ki ni všeč ne bogovom, ne ljudstvu. Končno pa gre vendarle bos po preprogi v palačo, pred vrati pa se obrne h Klytaimnestri s prošnjo, naj ujetnico Kassandro lepo sprejme, da ji bo jarem sužnosti lažji. Ko stopi kralj v palačo, vzklikne kraljica na pragu: „Zevs, daj, da bo triumfiral moj naklep!“

Na prizorišču je sedaj le Kassandra, sedeča mirno na vozu, in zbor, ki poje pesem, polno zlih slutenj.

[Vsi, ki se bavijo z odrsko in dramsko tehniko, poudarjajo pri tem prizoru dvoje: 1) da nimamo vzvišenega odra, kajti Agamemnon se je pripeljal s spremstvom prav v orhestro in odšel odtod s Klytaimnestro v palačo; 2) da imamo v Orestiji tri igralce: Agamemnona, Klytaimnestro in Kassandro.]

Klytaimnestra plane iz palače in pozove z zadirčnimi, žaljivimi besedami Kassandro, naj gre v grad. Cassandra se ne gane, Klytaimnestra jo pita s sužnjo, žali njen materinski jezik ter odvihra v palačo. Kassandro pa prevzame preroški duh; zboru pripoveduje v božanski zamaknjenosti, kar vidi v duhu: kako je Agamemnonov oče Atreus dal otroka lastnega brata Thyesta očetu v jed, kako sedajle spremlja Klytaimnestra Agamemnona v kopalnico, kako vrže nanj mrežo in ga pobije s sekiro. O, kako je bilo lepo, ko se je tolikokrat igrala ob domači reki Skamandru, zdaj pa bo kmalu ob podzemeljskih rekah pela svoje preročbe! Apollon ji je dal preroški dar pod pogojem, da mu vrača ljubezen; ker pa ga ni ljubila, jo je kaznoval s tem, da nihče ne verjame njenim preročbam. Strga si preroško prevezo z glave — čemu naj ji bo! V duhu vidi, kako jo bo Klytaimnestra umorila, vidi pa tudi, kako bo prišel osvetnik, ki bo usmrtil mater in maščeval svojega očeta in njeno smrt. Ko stopa v palačo, pozdravi vrata kot vhod v Hades. Samo da bi hitro umrla pod smrtnim udarcem!

Že čuje zbor krik umirajočega Agamemnona in najprej omahuje, potem pa hoče v palačo. Ekkyklema (gl. Dodatek) pokaže notranjost kopalnice. S krvavo sekiro v roki in čelom, oškropljenim s krvjo, stoji Klytaimnestra, vsa vesela in ponosna gleda na mrtveca, Agamemnona in Kassandro: maščevala se je nad Agamemnom, ker je žrtvoval hčerko Iphigenêjo, ljubil Chryseido in Kassandro. Zbor je ves prepaden, objokuje v pesmi smrt Agamemnonovo in kliče kazen božjo na Klytaimnestro. Zdajci prihiti Klytaimnestrin priležnik, Agamemnonov bratranec. — Aigisthos, sokrivec kraljice; spremljajo ga njegovi trabanti. Ko vidi mrtvega Agamemnona, se raduje in se čuti že kralja, toda zbor mu grozi. Aigisthovi trabanti napadejo starce, a Klytaimnestra prepreči boj in odide z Aigisthom v palačo. Tudi zbor zapusti orhestro.

[Arnim (l. c.) podčrtava posebno obe ženski postavi, Klytaimnestro in Kassandro, ki ju je Aischylos mojstrsko karakteriziral. Za Klytaimnestrin značaj je posebno važno, da so vsi motivi, ki jih navaja Klytaimnestra v opravičbo svojega zločina, namreč žrtvovanje Iphigeneje, ljubkovanje Agamemnona s Chryseido in Kassandro ter prekletstvo Atrejevega rodu, za njo le gola pretveža. Recimo, da je Agamemnona res zadela kazen bogov, toda Klytaimnestra ni upravičena, da bi smela govoriti o tem, kajti ona mu je bila od prvega početka nezvesta. — Kassandra je najljubkejša postava v vsej stari dramatični poeziji. Pesnik je ni uvedel morda zato, da bi hotel le količkaj opravičiti zločin Klytaimnestrin z ljubosumnostjo, temveč njena naloga je, pokazati v svojem preroškem duhu katastrofo, preden res nastopi. Tragično je, da gledalci preročbi Kassandrini ne verjamejo.]

Choephoroi (= Nosilke pitne daritve, Daritev na grobu).

Prizorišče je isto kakor v Agamemnonu: kraljeva palača, pred njo veliki žrtvenik, ki je bil običajen in stalen rekvizit v orhestri. Razen tega se nahaja na prizorišču še grob Agamemnonov, ki si ga moramo misliti tako, kakor v Peržanih grob Darejev.

Tragedijo odvarja monolog Orestov, ki pa mu je začetek okrnjen.

Orestes, ki ga je bila poslala mati že pred Agamemnonovo smrtjo v Phokido, se vrne nepričakovano s svojim prijateljem Pyladom domov, pozdravlja domače mesto in bogove, prosi jih, da mu pomagajo izvršiti načrt. [Med prvo dramo (Agamemnonom) in tole je moralo preteči precej let, kajti Orestes je že odrasel mladenič.] Tudi očeta prosi za pomoč, darujoč mu na grobu šop svojih kodrastih las. Tu zagleda svojo sestro Elektro, ki se v spremstvu žalujočih žen bliža očetovemu grobu. Orestes stopi s prijateljem Pyladom v stran in se skrijeta, da ju ne bi opazile žene. Zbor (žalujoče žene) poje žalostno pesem, iz katere Orestes izve povod, zakaj gredo žene na grob darovat pitno daritev: grozne sanje so napotile Klytaimnestro, da je poslala hčerko s pravnimi darili na Agamemnonov grob. V imenu Klytaimnestre bi morala Elektra darovati očetu, toda ne upa se in noče; zato prosi med darovanjem očeta samo to, da bi ji vrnil brata Oresta, ki naj bi maščeval njegovo smrt. Elektra osupne, zagledavši na grobu šop kodrov, kajti zdi se ji, da so

popolnoma slični njenim: kaj, ko bi bili Orestovi? Njena slutnja se ojači, ko uzre stopinje ob grobu: tudi te se ji zdijo, da so podobne njenim stopinjam. [Euripides se v svoji tragediji Elektri norčuje iz te naivne motivacije. V Euripidovi tragediji prinese namreč pastir šop las in pravi Elektri, naj jih primerja s svojimi; Elektra pa ga zavrne, češ, lasje moža ne morejo biti enaki lasem iz ženske frizure. In ko jo starec pozove, naj gre sama na grob in naj primerja stopinje s stopinjami svojih nog, mu odvrne Elektra, da vendar na trdih tleh ni mogoče spoznati stopinj in da brat in sestra ne moreta imeti enakih nog (Arnim.)] Orestes se ne more več premagovati; s Pyladom stopi k sestri in se ji dá spoznati: pokaže ji vezenje na plašču, ki je delo njenih rok. Elektra joka od veselja in ga strastno objame. Brat ji pove, da mu je Apollon ukazal, da mora izpolniti svojo dolžnost krvne osvete in maščevati očeta.

[Arnim opozarja, da imamo tu prvič problem, ki je osnova tragediji: osveta je Orestu sveta dolžnost, pred katero ga obhaja groza, ker gre za mater. Ta starodavni verski nazor je osnovan na plemenski državi, kjer iščejo poedinci pomoč in obrambo le pri plemenu. Iz skupne krvi vzraščajo v tej dobi najsvetejše dolžnosti. Po tej gentilistični etiki ne spadajo k plemenu ali rodu samo živi člani, temveč tudi duše umrlih, zaradi česar mora krvni sorodnik mrtve maščevati, ker se sami ne morejo več. Občinstvo je bilo uverjeno, da Orestes ne more drugače ravnati. Kar je moral Orestes izvršiti na ukaz Apollonov, se je zdelo Aischylovim sodobnikom strašno, a vedeli so tudi, da je to verska dolžnost krvne osvete.]

Orestes, Elektra in zbor zapojejo žalospev (*kommós*), v katerem se razodeva trpljenje in duševni boj, ki ga je bojeval Orestes sam s seboj, ko je videl, kaj mora storiti. Skoraj že omahuje, a zbor in Elektra mu predočujeta zločin Klytaimnestre in Aigistha vedno živeje ter ga opozarjata na njegovo sveto dolžnost. Elektra in Orestes molita k očetu; vedno odločnejši postaja Orestes. Na slučajno vprašanje, zakaj je prav za prav poslala Klytaimnestra Elektro in služabnice na grob, izve, da se ji je sanjalo, da je rodila ostudnega zmaja, ki ji je z mlekom vred sesal iz prsi kri; da bi pomirila podzemskie bogove, je poslala daritev na Agamemnonov grob. Hipoma se posveti Orestu:

on je tisti zmaj, bogovi, ki so poslali sanje, hočejo, da izvrši osveto. Ta misel mu prežene vse omahovanje in Orestes sklene neomajen sklep, da umori mater. Sestro pošlje v palačo — zbor ostane seveda v orhestri, ker je tako običaj —, češ, da prideta zvečer s Pyladom kot popotnika, poprosita za prenočišče in Orestes izpolni svojo dolžnost krvne osvete. Elektra v palačo, Orestes in Pylades pa se tudi odstranita s prizorišča.

[Tale prizor je zelo poučen za dramatično in odrsko tehniko, ker je iz njega čisto jasno razvidno — pravi Arnim popolnoma utemeljeno —, da igrajo zbor in igralci v orhestri, kajti dejanje se vrši ob grobu, ki je v orhestri. Elektra nastopa skupaj z zborom: kjer je grob, tam mora biti Elektra in, kjer je Elektra, tam sta tudi Orestes in Pylades. Zanimiv pa je ta prizor tudi zato, ker je v toku vsega dejanja med Orestom in Elektro navzoč tudi tretji igralec — Pylades —, a ne zine besede; isto smo videli v Agamemnonu, kjer tudi Kassandra molči vpričo Agamemnona in Klytaimnestre. V starejši tragediji imamò namreč samo dvogovore (tretji igralec je nema oseba), kar je pač pripisovati temu, da pesnik še ni bil kos zapletu več govorov.]

Elektra je odšla v palačo, Orestes in Pylades pa tudi morata iz orestre, kajti preobleči se morata v popotnika. Zbor mora izpolniti odmor, ki je nastal, s petjem, Poje o strahoti človeške strasti, o pravici, ki neizprosno zahteva kazen in zadoščenje, pa naj pogine ves rod. V tem se vrneta Orestes in Pylades v popotni obleki in potrkata na vrata kraljevske palače. Vrtar odpre. Orestes pravi, da bi rad govoril z gospodo, ki bi ji rad sporočil nekaj važnega. Pride Klytaimnestra, vljudna in dostojanstvena; niti najmanj ne slutí, da stoji pred njo sin Orestes. Orestes se ji spoštljivo prikloni ter ji reče, da je popotnik iz Davlide, ki ga je neki Strophios naprosil, naj obvesti kraljevske starše o smrti sina Oresta, ako pride na svojem potovanju v Argos. Dvojno občutje vzbudi ta vest Klytaimnestri: mati je le mati in zaboli jo vest o sinovi smrti. Obenem pa se porodi v njej grda sebičnost. Vedno se je bala, da pride morda vendarle prej ali slej Orestes, ki bo maščeval očetovo smrt, zdaj pa je rešena tega strahu. Ti dve občutji se borita v njej, ko čuje o sinovi smrti. Zato čutimo v njenem jadikovanju nad prekletstvom Atridovega rodu hipno boleost matere, potem pa

hinavsko sebičnost, ki je silnejša (pri Klytaimnestri) od materske ljubezni. Orestes se opravičuje, češ, da mu ni ljubo, ker je prišel v visoko hišo s tako žalostno vestjo, toda Klytaimnestra mu pravi, da sta ji popotnika kljub temu dobrodošla in da bosta deležna največjega gostoljubja. Takoj naroči služabniku, naj odvede tujca v moško sobo. Sama odide v žensko stanovanje.

Zbor zapoje kratko pesem, v kateri moli, da bi uspel Orestov naklep. Ni še odpel, kar stopi iz palače starka, nekdanja Orestova dojilja Kilissa. Zbor jo vpraša, kam gre. Starka odgovori, da jo je poslala Klytaimnestra klicat Aigistha. Ta ženica je zelo dobrodušna in blebetava, tarna in obuja spomine, kako je bilo nekoč lepo v tej hiši, ko je pestovala malega Oresta, ga previjala, mu prala in sušila plenice itd., itd. — zdaj pa je ubožec mrtev. [K temu prizoru po pravici pripominja Arnim, da je to prvi in edini prizor, kjer je Aischylos primešal visokemu tragičnemu slogu nekaj komike; pri Sofokleju in Euripidu vidimo in čujemo češče slične klepetave sle in služabnike, kar je tudi v tragediji zelo primerno, kajti taki prizori očitno nekoliko razbremenijo pri napetem čuvstvovanju; občinstvo se oddahne.] Zbor Kilisso pregovori, naj kljub Klytaimnestrinemu naročilu pokliče samó Aigistha, ne pa tudi trabantov. Kilissa odide klicat Aigistha. Med tem prosi zbor v dolgi pesmi Zevsa, da bi Orestu uspelo, kar namerava. Kmalu se pojavi Aigisthos; veselje mu žari na obličju, saj ga je vest o smrti Orestovi rešila strahu in negotovosti. Poizveduje pri zboru, rad bi slišal podrobnosti, toda zbor ga s pičlimi besedami odpravi v palačo, češ, da bo tam lahko slišal popotnika, ki je prišel s to vestjo. Aigisthos stopi v palačo, zbor pa trepeta od strahu, a obenem ga navdaja nada, da bo Zevs podelil Orestu zmago. Ni še dozvenela zborova pesem, kar udari iz palače obupen krik Aigisthov. Pred vrata ženske dvorane (stranska vrata v kulisi) plane služabnik, trka ves zbeغان in hoče Klytaimnestri sporočiti umor Aigistha. Pojavi se kraljica; ni ji treba posebnih pojasnil, takoj razume, kaj hoče služabnik povedati z besedami: „Mrtvi ubijajo žive!“ Brž, dajte mi morilno sekiro! Služabnik plane v sobo, da prinese sekiro, a med tem prihiti Orestes z golim mečem v roki in stopi pred svojo mater. Grozen prizor! Morda najpretnesljivejši v vsej stari dramatik! „Stoj, moj sin! Prizanesi tem prsom, otrok! Na

tem srcu si često sladko počival, iz teh grudi si pil materino mleko". — Klytaimnestra — mati — razgali prsi, da bi ganila svojega sina in odvrnila od sebe smrtni udarec. In res omahne Orestu roka, v kateri drži morilni meč; toda oglasi se Pylades — za to je prav za prav Pylades spremljal Oresta — in opozarja svojega prijatelja na Apollonov ukaz. Orestes se osokoli, pozabi sina v sebi in pozove mater, naj gre z njim, da jo pobije zraven onega, ki ji je bil v življenju dražji od njegovega očeta. Klytaimnestra se zagovarja, opravičuje, zakaj je usmrtila svojega soproga, skuša z vsemi sredstvi omečiti sinu srce, toda Orestes ostane trd in neizprosni ter jo odvede k truplu njenega priležnika Aigistha.

Premor izpolni zborova pesem, ki vriska od veselja, češ, prišel je dan, ki maščuje zločin in obeta svobodo. Kakor v tragediji Agamemnonu nam tudi tu pokaže ekkyklema notranjost palače: na tleh ležita mrtva Aigisthos in Klytaimnestra, zraven stoji Orestes, služabniki pa držé razgrnjeno mrežo, katero je bila Klytaimnestra vrgla čez Agamemnona in ga potem kruto pobila s sekiro. Orestes se zagovarja pred ljudstvom, ki se zbira pred palačo in opravičuje svoje dejanja, s katerim je s sveto pravico in dolžnostjo maščeval umor svojega očeta. Na mrežo kaže in govori: „Edrasen e u k é d r a s e“ („Ali je storila ali ni storila?“) Je storila! Glejte to mrežo, glejte krvave madeže na njej! Orestu se vrti po glavi, misli se mu mešajo, loteva se ga blaznost. Še enkrat izjavi, da je pravica zahtevala, kar je storil, da mu je Apollon zaukazal osveto, potem pa zblazni: pred seboj vidi Erinije, maščevalke umora; strašne so, namesto las jim ostudne kače opletajo glave! Zaman ga tolaži zbor, češ, da si vse to le domišlja. Pred Orestom narašča število Erinij, tako da se mu popolnoma popletejo misli in ga poženejo v divji beg. Zbor moli v svoji pesmi, da bi bogovi čuvali Oresta, in zapušča prizorišče.

[Zanimiva in pravilna je Arnimova razlaga končnega prizora po umoru matere: Orestov čin je subjektivno nraven, ker ga je storil v prepričanju, da je pravičen, objektivno pa je nernraven. Dokler Orestes jasno misli, prav nič ne dokazuje, da je prav ravnal, le samozavestno kaže mrežo, s katero je mati omrežila očeta, da ga je mogla ubiti: Helios in ves svet naj vidi,

kakšna je bila mati, Aigisthos niti v poštev ne prihaja. Nikjer ni znaka, da bi Oresta pekla vest, tako da bi moral zblazneti. Blaznost se ne rodi iz njegove notranjosti, iz njegove vesti, iz kesanja, ampak odzunaj ga obsenči. Ali z drugimi besedami: za pesnika, za gledalce so duhovi maščevalci realna bitja, ki v resnici kot taka maščujejo osebno zločine in pošiljajo storilcu blaznost. Pesnik predočuje blaznost tako, da Orestes za res vidi Erinije. Če mu zbor prigovarja, da si Orestes samo domišlja te strašne boginje, je storil pesnik to le zato, ker tehnično ni bilo mogoče prikazati zbora Erinij. Da je to tako, dokazuje poslednja tragedija trilogije (Eumenides), kjer v resnici nastopi zbor Erinij, ki ga vidijo tudi gledalci.]

Tragedija *Choephoroi* je po mojem mnenju najbolj dovršena tragedija Aischylova, je drama, ki bi bila v čast tudi velikemu modernemu dramatik. Kolik napredek od Pribežnic do te tragedije! To je višek grške tragedije, le v tehniki in strumnosti zgradbe sta Sofokles in Euripides prekosila svojega velikega prednika, dočim se ne moreta meriti z njim po mogočni sili prave, vzvišene poezije.

Eumenides (= Dobrotne boginje, Sprava) so tretja tragedija velike Orestije. Prizorišče je isto, le da predstavlja ista kulisa, ki je v prejšnjih tragedijah označevala pročelje kraljeve palače, Apollonovo svetišče v Delfih (do v. 234.) in nato Atenino svetišče v Atenah (od v. 235. dalje). Prav pravi Arnim, da bi v modernem gledališču za verzom 234., ko nastopi kratek odmor, padla zavesa, da bi se med tem pripravilo vse potrebno, da bi si mogli gledalci odtu dalje misliti drugo svetišče; v grškem gledališču pa ni bilo zaves in vse je šlo na račun iluzije: postavili so pred fasado le kip boginje Atene in občinstvo je bilo zadovoljno.

Tudi ta tragedija se ne začne z vstopno pesmijo zbora, temveč s prologom, z molitvijo Pythije, svečenice v Apollonovem svetišču, preden vstopi v svetišče. Po končani molitvi gre v svetišče, a se naglo vrne vsa preplašena, češ, sredi svetišča sedi tuj mladenič, ki drži v eni roki krvav meč, v drugi pa oljkovo vejico v znak, da prosi zaščite. Pred njim sede strašne ženske, morda Gargone, in smrčé. Svečenica zbeži; zdajci se odpro vrata na stežaj in gledalci vidijo strašno sliko, kakor jo je opi-

sala Pythija: Orestes sedi pred kamenitim stožcem, ki nam predstavlja zemeljski popek, okrog njega pa sedé ostudne Erinije. Takoj nastopi Apollon sam in tolaži Oresta, naj se ne boji teh pošasti; v Atene naj gre in v objemu svete podobe Athenine bo našel mir. V Atenah bo prišel pred sodišče, kjer ga bo Apolon sam zagovarjal. Orestes zbeži, Apollon izgine, Erinije še vedno spé. Kar se pojavi senca Klytaimnestre, si razgali prsi, pokaže krvavečo rano in očita Erinijam brezbriznost. Budi jih in pozivlje, naj hite za ubeglim materomorilcem in se maščujejo nad njim, nato izgine. Počasi, stokaje in kričé še v polsnu: „Drži ga! Primi ga!“, se prebuja Erinije iz težkega spanja. Ko vidijo, da je zločinec ušel, zapojó turoben spev, v katerem izlivajo srd na Apollona, ker je dovolil, da je Orestes ušel. Apollona razsrdi drzno napadanje in se prikaže ter jih z napetim lokom izganja iz svetišča. Erinije odidejo iz svetišča, toda zunaj, t. j. v orhestri se raplete dialog med voditeljico Erinij in Apollonom, v katerem gre za vprašanje, je-li umor soproga ali umor matere večji zločin. Erinije branijo svoje stališče, da je umor matere večji zločin, ker se tu preliva sorodna kri, dočim mož in žena nista v krvnem sorodstvu, Apollon pa zagovarja svetost zakona, zbog česar smatra umor soproga za večji zločin. Ta spor konča Apollon s tem, da pozove Erinije, naj gredo tudi one v Atene, kje se bo na akropoli dognalo, kaj je prav. Apollon izgine, Erinije odhajajo s prizorišča in se napotijo v Atene.

[Prvi del tragedije je končan. — Doslej smo videli, da zbor v antični drami nikoli ne zapusti orhestre, tu pa odide tudi zbor, tako da je prizorišče nekoliko časa prazno. Tu je zbor moral oditi, ker bo ista dekoracijska stena, v kateri smo doslej videli pročelje Apollonovega svetišča, odslej predstavlja svetišče Athenino, zavoljo česar je bilo treba postaviti v orhestro še Athenin kip. Sicer pa — pravi Arnim — pesnik ni prekršil običaja, kajti tale prvi del tragedije je vsebinsko takorekoč tragedija zase.]

Po kratkem odmoru smo torej na atenski akropoli. S strani prihaja Orestes, objame Athenin kip in moli: dolga je bila njegova pot, mnogim je stisnil roko, njegove roke so očičene; Apollon mu je ukazal iti sem k Atheni. Komaj sede, že prihume Erinije, ga obstopijo, divje plešejo in pojejo veličastno grozno pesem o sreči in miru nedolžnega življenja, o ne-

sreči zločincev ter o svoji vekoviti službi, da preganjajo morilca še po smrti. Nastopi Athena, zasliši obe stranki (Erinije in Oresta) ter izjavi, da hoče za ta težki pravni primer ustanoviti posebno sodišče iz najboljših atenski mož. Athena odide, da izbere in privede te može, zbor pa razglablja v daljši pesmi o svoji osvetni pravici in o koristi, ki jo ima človeštvo od tega, da Erinije zasledujejo one, ki kršijo zakone.

Med tem pripravijo, kar je potrebno za porotno obravnavo: klopí za sodnike in dve žari za glasovnice. Vstopi zopet Athena z izvoljenimi sodniki in otvori kot predsednica obravnavo. Orestu se pridruži Apollon kot zagovornik in poudarja, da je on dal obtožencu svet za umor. Athena pozove voditeljico zbora, naj zasliši obtoženca. Pri tem Orestes pritrdi na vsa vprašanja: da je umoril mater, kako jo je umoril in da je imel sokrivca. Zbor zastopa svoj nazor, da je otrok z materjo v krvnem sorodstvu, žena z možem pa ne, zbog česar je materomor hujša pregreha. Apollon pa stoji na stališču, da mati ni ustvariteljica otroka, temveč vzprejme le kal od očeta, češ, najboljši dokaz je Athena sama, ki je rojena le od očeta, ki mu je skočila iz glave. Sedaj izpregovori Athena: ustanavlja najvišje sodišče, ki naj sedaj in v bodoče sodi o preliti krvi; sodniki naj glasujejo po svoji vesti. — Sodniki oddajo glasovnice, Athena izjavi nato, da bo tudi ona glasovala, in sicer za oprostitev, kajti ona više ceni očeta, ker je ni mati rodila. Štetje glasov ugotovi, da je enako glasov za oprostitev in proti oprostitvi, nakar razsodi Athena, da je Orestes oproščen. Orestes obljubi iz hvaležnosti, da bo njegova domovina Argos vedno držala z Atenami. Apollon je že odšel, sedaj odide tudi Orestes. Erinije so zaradi razsodbe zelo užaljene in žele Atiki kugo, lakoto in vojsko. Athena pa jih slednjič pomiri ter jim ponudi poseben kult in bivališče na Areopagu, kjer jih bo narod vedno častil. Iz sovražnih Erinij postanejo dobrohotne Eumenide, ki žele vsemu narodu srečo in blaginjo. Athena odpelje Eumenide v slavnostnem sprevodu k njihovemu bodočemu bivališču v votlini na Areopagu. —

Athena je pomirila uporne prasile ter jih uvedla kot dobrohotne duhove. Z ustanovitvijo posebnega kulta Eumenid je simbolično naznačeno, da bo v Atenah veljalo strogo načelo kazni za umor, a sodilo se ne bo brezobzirno. Sodišče na Areopagu

bo strogo, toda človeško. Na mesto osebnega maščevanja stopi državno sodišče; tako ne bodo več poedini krvavi čini členki neskončne verige nadaljnjih zločinov.

Oprostilnega pravdoreka zaradi enakega števila glasov ne smemo smatrati za pomilostitev, temveč to je le posledica doslednega večinskega načela: če ni bil obsojen, je moral biti oproščen.

Tako je zgradil Aischylos mogočno trilogijo, ki je kakor ena sama veličastna tragedija, katere dejanje raste do viška v Choephorah in se konča v Eumenidah s spravo. Šele v Orestiji je Aischylos, ki mu gre nevenljiva zasluga, da je ustvaril iz tragičnega zborskega speva dramo, dosegel v polni meri svoj cilj. Aischylos dramatizira velike epe, kjer je našel snov, a tudi dejanje in značaje, saj je Homeros sam tudi že v nekem zmislu dramatik (E. Bethe, Die griech. Dichtung, Handb. der Lit.-Wiss. v. Walzel, str. 173.); njegovi junaki govorijo več, nego pesnik sam pripoveduje.

5. Sofokles.

Sofoklejevo rojstno leto se natanko ne da določiti, kajti Marmor Parium navaja l. 497./6., Diodoros l. 496./5., Vita pa 495./4. kot njegovo rojstno leto (gl. Electra in usum scholarum, ed. O. Jahn, ed. III. cur. A. Michaelis, Bonnae 1882). Wilamowitz (Die gr. Tragödie u. ihre drei Dichter, str. 98.) je za l. 495./4. Rojstni kraj mu je bila atiška občina (demos) Kolonos Hippios, kjer je imel njegov oče Sophillos veliko tvornico za orožje.

Sofokles je bil izredno čedne in prijetne zunanosti. Ko je kot čisto mlad pesnik uprizoril tragedijo Nausikajo, kjer je sam igral naslovno vlogo, so občudovali njegovo spretnost v žoganju (Athen l. p. 20). Tudi pozneje je še sam nastopal, a kmalu je uvidel, da mu je glas prešibak, in ni več sam igral vloge protagonista.

V dramatskih tekmah je zmagal s prvo ceno že l. 468., komaj 28 let star; kako se je glasila trilogija, ne vemo (le iz Plinija, N. H. XVIII, 65, sklepamo, da je bila ena drama trilogije Triptolemos).

Sofokles je bil veren in pobožen; bil je tudi svečenik v Atenah čaščenega heroja Alkona, odn. po A. Körte-ju (Gött. Gel. Anz. 1903, 843) Amyna, ki je bil zdravilni bog, v katerega svetišču so spali bolniki, pričakujoč njegovo pomoč. Svetišče je bilo med Areopagom in gričem, po imenu Pnyx. Sofokles je opravljal tudi politične službe; L. 443./2. (C. I. A. I, 237) je bil hellenotamias, t. j. nekak ravnatelj zavezniške zakladnice. L. 441./440. je bil s Periklejem strateg (general) v vojni proti upornim Samnitom. [Ta njegova tragedija je važna za datiranje tragedije Antigone; hypothesis namreč pravi, da so Sofokleja smatrali za vrednega, da postane strateg v tej vojni, ker je imel z Antigono toliko uspeha. Seveda ni misliti, da bi bil Sofokles postal za to general (H. v. Arnim, l. c.), ker je spesnil lepo tragedijo, temveč dan nam je s tem le terminus post quem, t. j. da je bil Sofokles

strateg po svoji zmagi s tragedijo Antigono. Če je bil torej strateg l. 441./40. in če nastavimo Antigono čisto neposredno pred to strategijo, bi bila Antigona uprizorjena spomladi l. 441. Ker pa vemo iz Parske kronike, da je tega leta zmagal Euripides, moramo iti z Antigono za eno leto nazaj, v pomlad l. 442.]

Sofokles se je zgodaj oženil; njegov sin Iophon je bil tragiški pesnik. Pozneje je imel Sofokles še drugo ženo; ali je bila to zakonska žena ali ne, se ne da kontrolirati, kakor tudi ne razne pripovedi o njegovih poznejših ljubimkanjih. Med sinovi različnih zakonov ni šlo vse gladko (Wil., l. c. str. 102). Najstarejši sin Iophon je celo tožil sivolasega očeta, češ, da je slaboumen, nakar je pesnik deklamiral svojo krasno hvalnico Atiki iz Oidipa na Kolonu v dokaz, da je duševno popolnoma normalen. Sodniki so bili tako navdušeni, da so tožbo enoglasno zavrnil. Bržkone se je hotel sin polastiti očetovega premoženja s tem, da bi ga spravil pod kuratelo.

Sofokles je umrl v začetku l. 405. Njegov grob je bil v rojstni občini ob cesti, ki je peljala v Dekelejo, in je bil okrašen s kipom Sirene. Kako visoko so čislali Atenci Sofokleja, dokazuje dejstvo, da so mu po smrti ustanovili poseben kult in ga častili pod imenom „heros Deksion“.

Deset let (468.—458.) je tekmoval Sofokles z Aischylom; po Aischylovi smrti se je začela tekma med Sofoklejem in Euripidom.

Aristophanes Bizantinski pozna 123 dram (isto poroča Suidas), ki jih smatra za pristne Sofoklejeve. Vita navaja 20, Suidas 24, Diodoros (XIII., 103) in I. G. II., 977 A 18 zmag. Ker prihajajo za Sofokleja v poštev tudi že Lenaji, ob katerih sta se igrali po 2 tragediji brez satirske igre, je pripisovati razliko v zgorajšnjih podatkih temu, da omenja Suidas tudi zmage ob Lenajih, dočim Diodoros le zmage o Dionysovem. Dobil je vsakokrat vsaj drugo ceno; značilno pa je, da je s svojo najboljšo tragedijo, s kraljem Oidipom, propadel.

Ohranjenih nam je sedem tragedij, ki jih lahko razvrstimo v tri perijode: 1. Aias, Antigona, 2. Trachiniai, Elektra, Oidipus tyrannos, 3. Philoktetes, Oidipus epi Kolonoi, in satirska igra Ichnevtai.

Datiranje tragedij.

Za datiranje Ajanta nimamo ne sporočila, ne kakega drugega oporišča, pač pa se večina učenjakov strinja v tem, da spada med najstarejše tragedije, in sicer zaradi tehnike, ki še zelo spominja na Aischyla. Uporaba tretjega igralca še ni od Aischylove Orestije nič napredovala. V dveh prizorih imamo tri igralce, a dialoga se udeležujeta vedno samo dva, dočim tretji molči. Vse to kaže kljub Wilamowitzu (Die gr. Trag. u. i. drei Dichter), ki ima Antigono za 10 let starejšo, nego je Aias, in E. Bethe-ju (Die griech. Dichtung, str. 191), ki ima Antigono za najstarejšo tragedijo, da je Aias od vseh Sofoklejevih tragedij najstarejša tragedija. — Antigona spada v l. 442. (gl. zgoraj str. 67). — Za datiranje Trachinjk prihaja v poštev primerjanje te tragedije z Euripidovim Heraklejem. Da ti dve tragediji nista nastali neodvisno druga od druge, o tem je danes prepričan vsakdo, gre le za to, katera od obeh je prvotnejša. Za prioriteto Euripidovega Herakleja so Wilamowitz (Herakles, str. 152.), Dieterich (Schlafszenen auf d. att. Bühne, Hermes 46) in Wilamowitz-ov sin Tycho (Die dram. Technik des Sophokles, Philol. Unters., Berlin 1917), proti prioriteti so Fahlenberg (Die Hercule trag., Diss. Leipzig 1882), Petersen (Die att. Trag., Bonn 1915), Zielinski (Exkurse zu den Trach., Philol. 56.) in R. Schreiner (Progr. Znaim 1885/6). Po mojem prepričanju so vsi dokazi prioritete Sofoklejeve tragedije proti dokazom Wilamowitza in drugih nevzdržljivi. Naj omenim le poglavitno: predvsem je prolog v Trachinjkah edin te vrste pri Sofokleju, kar dokazuje, da so nastale pozneje. Dalje kažejo Euripidov vpliv verzi 1046. in sl. ter v. 1265. in sl. V. 1046. in sl. se izraža Herakles o ženi, odn. o ženah, prav po evripidojsko, V. 1062: *gyné de, thélys phýsa kou' andrós phýsin, móne me dé katheile phasgánu dica.* V. 1265. in sl. zvenijo tožbe proti Zevsu čisto nesofoklejsko; takih tožb smo navajeni pri Euripidu, ne pa pri Sofokleju. — Če pa so nastale Trachinjke pod Euripidovim vplivom, so morale biti igrane po Herakleju, torej po l. 420. — Elektro je mogoče datirati glede na Euripidovo Elektro iz l. 413. Wilamowitz je bil prvotno (Hermes 18, 1883: Die beiden Elektren) za prioriteto

Euripidove *Elektre*, a Kaibel v svojem izdanju *Elektre* 1896. je Wilamowitz-ovo mnenje z dokazi ovrgel in Wilamowitz je svojo trditev pozneje preklical (*Hermes* 34, 1899). — Kralj Oidipus se stavlja navadno zaradi opisa kuge v tej tragediji v začetek peloponeške vojne: pesnik slika lastne doživljaje in ima Perikleja pred očmi, ko riše Oidipa, ki hoče v stiski meščanom pomagati. To pa bi bil le terminus post quem. Marx (*Festschrift f. Th. Gomperz* 1902) se opira na v. 37. v Aristophanovih *Acharnjanih*: o pólis, pólis etc., češ prav tako je pri Sofokleju; zato je moral biti Oidipus uprizorjen kratko pred *Acharnjani*, l. 426. Toda o pólis, pólis se je v tistih časih često vzklikalo, zato se mi zdi, da ima Arnim (l. c.) prav, ki opozarja na metrum, ki kaže svoboščine, katere so v poznejših Sofoklejevih tragedijah vedno večje. — Za Philokleta imamo poročilo didaskalij: uprizorjen je bil l. 409. in je dobil prvo ceno. — Oidipus Kolonos je bila zadnja tragedija, ki je pesnik ni mogel več sam uprizoriti, ampak jo je po njegovi smrti vnuk Sofokles l. 401. —

Glede novot, ki jih je Sofokles uvedel, pravi Aristoteles *Poet.* 4, p. 1449 a 17: kai to te ton hypokritón plethos ex henós eis dyo prótos Aischýlos égagen kai ta tu chorú eláttose kai ton lógon protagonisten pareskeúasen, treis de kai skenographían Sophoklés (število igralcev je dvignil od enega na dva prvi Aischylos in je zmanjšal zbarske partije ter prisposobil govor igri prve vloge, tri (igralce) in skenografijo pa je uvedel Sofokles). Gl. tudi *Diog. Laert.* III, 56, ki poroča glede igralcev isto. Ker nahajamo tretjega igralca že pri Aischylu v *Prometheju* in *Orestiji*, je stvar pač taka, da je Sofokles že pri svojem prvem nastopu uvedel tretjega igralca in je Aischylos to novoto prevzel. Mogoče pa je tudi, da hoče Aristoteles poudariti, da je prišel tretji igralec do prave veljave šele pri Sofokleju, saj vidimo še v njegovem *Ajantu*, da je udejstvovanje tretjega igralca še dokaj majhno (gl. str. 69).

✓ Tudi skenografijo, t. j. uporabo slikanja za olepšavo prizorišča, smo našli že v Aischylovem *Prometheju* in tudi po Vitruviju VII. praef. 11 je Agatharchos že za Aischyla slikal dekoracije. Po mojih mislih velja tudi za uvedbo skenografije slično, kot smo rekli o uvedbi tretjega igralca. — Dalje poroča Vita in Suidas, da je Sofokles povečal število horevtov od 12 na 15, kar je storil

bržčas zavoljo bolj simetrične razpostave zbora (gl. zgoraj str. 37). Suidas Soph. II 2, 833 poroča: kai prôtos érxe tu dráma pros dráma agonízesthai, allá, me tetralogían. Edino mogoča razlaga tega poročila je, ako se točno držimo pomena agonízesthai, t. j. drama je tekmovala z dramo, ne več cela tetralogija. Bergk (Gr. Lit. Gesch. III, 362) meni, da se nanaša Suidovo poročilo na razdeljevanje cen, češ, prej so glasovali o celi tetralogiji, odslej pa o posameznih dramah. Toda taka novota se gotovo ni izvršila po osebni inicijativi Sofokleja. Suidove besede pa imajo le tedaj pomen, če se nanašajo na osebno inicijativo. Ker pa vemo, da so pesniki tudi še naprej pisali tetralogije in jih uprizarjali ter dobivali cene ne za poedine tragedije, temveč za cele tetralogije, je Suidovo poročilo v tem pogledu gotovo napačno; morda je sklepal iz tega, da so Sofoklejeve tragedije že vsaka zase strumno zgrajene in zaokrožene celote, ki ne tvorijo vsebinsko spojenih trilogij, da so pesniki tekmovali tudi s poedinimi tragedijami. Za razumevanje Sofoklejevih tragedij in njegove tehnike je pa tudi vseeno, kako in kaj je Suidas mislil; poedine ohranjene tragedije zadostujejo, da spoznamo Sofoklejevo umetnost. Ohranjene drame kažejo, da je vsaka zase samostojno, zaokroženo in samo zase razumljivo delo, ki je skrbneje in koncizneje zgrajeno, nego so Aischylove, dasi je Aischylova Orestija že na zelo visoki stopnji. Iz Aischyla in Sofokleja vidimo, kako postaja kompozicija čim dalje bolj premišljeno stisnjena, skrbno zgrajena, da ni ničesar odveč, tako da lahko rečemo, da je Sofoklejeva tragedija kakor izsklesana iz marmorja.

Sofokleju gre predvsem za skrbno, lepo kompozicijo, za dejanje in za značaj, dočim manj skrbi za liriko in muziko. Sofokles individualizira svoje osebe in jih karakterizira, iz značajev izvaja, kolikor more, dejanje, kajti bil je vezan na mitološko snov. Euripidu očita, da predstavlja ljudi, kakršni so, on pa, kot jih je treba predstavljati, torej nekako herojsko (Aristot., Poet. 25, p., 1460 b 33. Sophoklēs éphe autós men hoíus dei poieín, Eurípíden de hoíoi eiséin. To se pravi ne morda idealizirati, temveč vzdrževati stil, ki je dan po snovi in vrsti poezije (Wilam., I. c. 104).

Velik napredek v drami je individualizacija oseb, risanje značajev. E. Bethe (Die griech. Dichtung, str. 196.) pojmuje in

izvaja to nekako takole: liriki ni nikoli do tega, da bi podajala značaje; zato tudi najstarejša tragedija ni ustvarjala individualitet. V Sedmorici proti Thebam najdemo pri Aischylu prvič individualne poteze v osebi Eteokleja (Eteokles je — kot smo že rekli — prvi tragični junak). Šele polagoma ustvarja drama značaje; tako so v Aischylovi Orestiji orisani značaji: Klytaimnestra, Agamemnon, Kassandra, Orestes; oseba se postavlja proti osebi in se zato individualizira, dejanja se motivirajo iz značajev, vsaka oseba nosi lastne poteze. Sofokles individualizira sprva le glavne osebe; a že v Kralju Oidipu je individualiziranih več oseb: Oidipus, Kreon, Iokasta, sel iz Korinta in molčjivi pastir; še prav posebno skrbno pa so risani značaji v Elektri in Philoktetu.

Sophoklejeva dikcija je jasna. Nedosegljivo je pravo razmerje in ravnovesje med zbarskimi spevi in dialogom.

Sofokles in Euripides sta živela svoja najlepša leta takrat, ko je po Periklejevi zaslugi cvetela moč in sijaj in bogastvo Aten, zato pa seveda tudi znanosti in umetnosti, ko so delovali največji umetniki Pheidias, Polykleitos, Zeuxis. Tudi najznamenitejši sofisti so učili takrat.

V Sofoklejevih tragedijah, pravi E. Bethe, (str. 190.) živi visoki Pheidijev stil; slika nam pretresljivo usodo, velike ljudi ter išče jasne probleme in jasno formo. Njegova tragedija je muzikalno-dramatična umetnina, jasna po obliki in vsebini.

Zbarske partije se manjšajo. Namesto Aischylove eksode imamo pri Sofokleju le nekoliko neznatnih anapestov, s katerimi zapušča zbor orhestro. Nikoli ni zbor nosilec dejanja: dejanje vrši igralec, zbor je le bolj gledalec, ki spremlja dejanje in izpolnjuje kratke odmore s svojimi spevi. Ker Sofokles ne pesni več trilogij v Aischylovem zmislu, temveč je vsaka drama zaokrožena celota, je moral dejanje bolj koncentrirati na eno dramo, dočim se je dejanje razvijalo prej v treh dramah.

1. Aias.

Snov: Ko je Achillevs umrl, je nastal med grškimi junaki pred Trojo prepir, kdo naj dobi njegovo orožje. Achillejeva mati Thetis je odredila, da naj dobi orožje najvrednejši junak; in oglasila sta se Aias in Odysseus. Trojanske deklice, ki naj bi odlo-

čile, so se izrekle za Odysseja. To je Ajanta tako bolelo, da je zblaznel in sklenil pomoriti vse grške poveljnike; bil pa je tako zmešan, da je poklal čredo živine in ovac, misleč, da so to Grki. Zavedel se je iz blaznosti in spoznal, kaj je storil; iz obupa in sramu si je porinil meč v srce.

Dejanje: V prologu nastopi Odysseus in gre po krvavem sledu, ki drži pred Ajantov šotor. Z druge strani vstopi v orhestro boginja Athena in opazuje Odysseja. Le-ta ji pove, da je nekdo ponoči poklal goveda in ovce; pravijo, da je to storil Aias. Athena mu pritrdi ter pojasni, da je hotel Aias iz jeze, ker mu ni bilo prisojeno Achillejevo orožje, umoriti Agamemnona in Menelaja, Odysseja in ostale prvake, ona pa mu je zmešala pamet, da je začel klati živali. Nekaj ovnov je doma zvezal ter jih pretepa, misleč, da so to grški poveljniki. Brezsrčno in smeje se pripoveduje Athena o nesreči Ajantovi: poklicala ga bo iz šotora, da bo Odysseus s slastjo gledal svojega tako ponižanega sovražnika. Odysseus ugovarja, češ, da se noče naslajati ob njegovi nesreči. Kljub temu pokliče Athena Ajanta, ki pride ves okrvavljen in z jermenom v roki ter se smeje kot blaznik. Odysseus stopi vstran, Athena in Aias pa se pogovarjata, dokler mu Athena ne izvabi priznanja, da je pravkar poklal vse svoje sovražnike. Odysseja pa še bo. Aias se vrne v šotor. [Tu so bili trije igralci] Odysseja, ki se mu Aias smili, svari Athena, češ, da se je Aias prevzel in žalil bogove. Nato Athena izgine in tudi Odysseus odide.

Vstopi zbor salaminskih mož, Ajantovih sobojevnikov, in poje vstopno pesem, vdano klicaje Ajanta. Toda namesto tega stopi med vrata šotora Tekmessa, frigijska ujetnica, ki jo je Aias vzel za ženo. Le-ta pove zboru, da je Aias zblaznel in klat čredo, misleč, da kolje svoje sovražnike. Zbor se prestraši in hoče zbežati, a Tekmessa ga pomiri, češ, pravkar se je Aias zopet zavedel. Tekmessa opisuje zboru napad blaznosti in ga prosi, naj gre v šotor tolažit Ajanta, da si ne bi iz obupa kaj storil. Zdajci se začuje iz šatora obupen krik Ajanta, ki kliče sinčka in brata. Tekmessa odpre vrata in zbor vidi, kako sedi Aias sredi zaklanih živali, potrtn in obupan.

[Notranjost šotora so pokazali z ekkyklemo. Vrata, odn. stena, se odpro in na majhnem odru na kolescih porinejo prizor

proti orhestri. (Primerjaj slični prizor v Aischylovem Agamemnonu, kjer vidimo kopalnico in umorjenega Ag.!). Reisch je sicer proti ekkyklemi na tem mestu, češ, da je tu nepotrebna, ker se je prizor dobro videl brez ekkykleme: Aias je sedel prav na pragu, ko so odgrnili navaden zastor. Toda sholije pravijo izrecno, da je prizor pokazala ekkyklema (ekkyklema gígnetai). In ekkyklemo imamo sporočeno v atiški tragediji, dočim zastora ne.]

Prične se prizor med Ajantom, Tekmesso in zborom. [Aias poje, dočim Tekmessa in voditelj zbora govorita v trimetrih.] Aias toži o svoji nesreči in sramoti: ker mu je čast več kot življenje, se mora sam usmrtiti. Zbor in Tekmessa ga prosita, naj ne pusti nje in otroka brez varstva. Aias je ganjen in prosi, naj mu prinese sinčka Eurysaka. Služabnik privede otroka, oče ga vzame v naročje in mu ljubeznivo govori: „Sin, rasti in bodi močan kakor tvoj oče, a srečnejši od njega! Ne boj se; ko mene ne bo, bo zate skrbel moj brat Teukros. Po vojni pojdeš z njim na Salámino k dedu in babici.“ Aias vrne otroka Tekmessi in ukaže zapreti šotor; [ekkyklema zdrči nazaj] za njim odide Tekmessa [šotor se zapre] in zbor je zopet sam. [Po preprosti Aischylovi tehniki bi se Aias sedaj usmrtil, saj je pravkar dokazal, da mu ne kaže nič drugega. Čudno je tudi, da izraža zbor v naslednji pesmi hrepenenje po domovini itd., a ne reče niti z besedico, da se boji samomora. Toda Sophokles uporabi zadržujoč motiv, ker hoče dejanje razpresti. O samomoru ne poroča, kakor pri Aischylu, kak sel, temveč hoče ga pokazati pesnik na prizorišču. Zato pride Aias zopet iz šotora in Tekmessa z njim; Aias govori sedaj v čisto drugem tonu.]

Po zborovi pesmi, ki izraža hrepenenje po domovini, pride Aias in Tekmessa zopet ven. Aias govori: „Vse traja le nekaj časa. Celo razburkano morje se pomiri — tudi jaz sem se premislil, kajti kruto bi bilo pustiti ženo vdovo in otroka siroto. K morju grem in si operem krvave madeže ter zasadam meč v zemljo, da ga nihče ne najde. Odslej se bom znal bolje pokoriti bogovom in izkazovati dolžno čast Atridom. Tekmessa, ti pa idi in moli k bogovom, da se mi izpolnijo moje želje. Grem, kamor moram iti. Morda boste kmalu izvedeli, da mi je dobro.“

[Pesnik slika v tem monologu tisto tipično prevaro, ki je nujna človeku, ki se je odločil za samomor, da se izogne po-

skusom svojih bližnjih, ki bi ga hoteli rešiti; in sicer podaja to namenoma tako, da bi gledalci to prevaro izprevideli, dočim se dasta Tekmessa in zbor zapeljati. Ker mnogi nočejo priznati, da se Aias pretvarja in da laže, opozarjam na Arnima, ki poudarja več dvoumnih izrazov, n. pr. „zakopal bom meč“ (to pomeni tudi, da se vrže vanj), „zdaj sem nesrečen, kmalu pa mi bo dobro“ itd. Zlasti pa jasno kažejo laž in pretvaro besede, da bo odslej znal bolje izkazovati dolžno spoštovanje Atridom.]

Aias odide, Tekmessa se vrne v šotor in zbor, ki verjame, da se je Aias premislil, se veseli v kratki pesmi, da se je vse obrnilo na boljše.

Prihiti Teukrov sel in pripoveduje, da se je Aiantov brat Teukros pravkar vrnil iz Mizije: ko je prišel v tabor, so ga vsi zasmehovali kot brata blaznega Aianta. Kalchas je prerokoval Teukru, da preti Aiantu danes Athenina jeza. Zato pošlje sla, ki pa je prišel prepozno, da bi preprečil, da ne bi pustili Aianta iz šotora. [To je zopet stalen motiv tragikov: ljudje bi radi preprečili nesrečo, a pridejo malce prepozno.]

Tekmessa stopi iz šotora, čuje sla, da naroča Teukros, naj danes ne puste Ajanta ven, in uvidi, da jo je Aias prevaral. Zlo sluteč gre z zborom iskat Aianta, da prepreči nesrečo. [Zanimivo je, da tudi zbor zapusti orhestró; to mora storiti, da omogoči premeno prizorišča. Odslej so videli gledalci novo scenerijo, pokrajino z drevjem in grmovjem. Kako se je ta premena izvršila, je težko reči. Morda so bile (Arnim, Reisch) med sprednjo steno šotora in drugim ozadjem postavljene prenosne kulise, ki so jih odstranili in je bil za njimi pripravljen gaj.]. Aianta najdejo na samotnem, z grmovjem poraslem kraju: Aias zasadi meč v tla in se vrže vanj. V monologu pred smrtjo prosi, naj gre sel k bratu Teukru, in kliče Erinije za priče, kako bedno poginja. Helija prosi, ko bo plaval nad Salamino, naj se ustavi in sporoči njegovim staršem njegovo smrt. Po kratkem odmoru nastopi zbor in toži, da je zaman iskal svojega gospoda. Tu pa čuje krik Tekmesse, ki je našla mrtvega Aianta. Pokrila ga je s svojim plaščem, želeč, da bi prišel Teukros. Ta res pride. Najprej vpraša po Eurysaku. Ko čuje, da je ostal v šotoru, ukaže, naj mu ga takoj prineso, da ne pade v roke sovražnikom.

[Po načinu starejše tragedije bi pričakovali, da bo sedaj po smrti glavnega junaka tragediji konec. Toda tu se začenja

obsežni drugi del, kjer se suče vse okoli vprašanja, ali naj se samomorilec častno pokoplje.]

Šele ko je Teukros poskrbel za Eurysaka, žaluje za bratom. Boji se domov, da ne bi oče in mati in sestra mislili, da je brata izdal.

Zbor javlja prihod Menelaja, ki ukazuje v Agamemnonovem imenu, da Teukros ne sme pokopati brata, ker je višjim odrekel pokorščino. Teukros ga zavrne, češ, Aias ni bil nikomur dolžan pokorščine, ker je šel prostovoljno proti Troji. Menelaos razkačen odide. Teukros pravi Tekmessi, naj z Eurysakom poklekne ob Aiantovem truplu, sam pa gre iskat primerno mesto za grob.

Zbor izraža nejevoljo nad dolgotrajno vojno, ki mu je vzela zadnjo zaščito — Aianta.

Vrne se Teukros, nastopi Agamemnon, ki sramoti Teukra in mu žuga z bičem. Teukros opozarja Agamemnona na Aiantove zasluge in se odločno zavaruje proti temu, da ne bi smel pokopati brata. Tu prihiti Odysseus in skuša doseči dovoljenje, da se Aias pokoplje. Agamemnon se brani, a slednjič se vda Odysseju na ljubo, nato pa odide. Odysseus prosi Teukra, naj mu bo odslej prijatelj. Teukros je ganjen; odredi vse potrebno za pogreb. Aiantovo truplo odnesó. Zbor ga spremlja.

[Odysseus je v tem drugem delu tragedije tako simpatična oseba, da bi mogel veljati za glavno osebo v drugem delu. Toda tako bi imeli tu drugega junaka nego v prvem; tragedija ne bi bila enotna. Stvar je takale: s fizično smrtjo junaka še ni vsemu konec. Gre za omadeževano čast Aianta, katerega duh še živi v Hadu in žaluje zaradi izgubljene časti, ki se mu vrne le s častnim pogrebom. — Kljub temu moramo priznati, da je naša tragedija izmed vseh Sophoklejevih najmanj dovršena, znak, da je od ohranjenih najstarejša. To dokazuje tudi prevelika sličnost prizorov med Menelajem in Teukrom ter med Agamemnom in Teukrom, ki se vrstita prehitro drug za drugim. Tudi petja je preveč, kar spominja na premoč lirskega elementa v najstarejših tragedijah.]

2. Antigona.

V Aischylovi tragediji „Sedmorica zoper Thebe“ (gl. str. 43) smo videli, da sta v medsebojnem boju padla oba Oidipova sinova, Eteokles, ki je kot tebanski kralj branil svoje mesto, in

Polyneikes, ki je prihrumel s sovražno vojsko proti rodnemu mestu. Novi kralj Kreon prepove pokopati Polyneika. Tu se začne „Antigona“.

Dejanje. Ozadje tvori že znana kraljeva palača s trojimi vrati.

Nastopita sestri Antigona in Ismena. Antigona tarna nad usodo domače hiše in odločno izjavi, da bo Polyneika kljub Kreontovi prepovedi pokopala. Ismena jo svari, češ, da se ona slabotna ženska ne upa. Antigona nejevoljno odide, nato tudi Ismena. Sedaj prikoraka v orhestro zbor thebanskih starcev, ki v vstopni pesmi slavi zmago, ki jo je naklonil Zevs in tako kaznoval oholost sovražnikov.

Iz palače pride Kreon, razglašujoč načela, po katerih hoče vladati, in prepovedujoč pokop Polynejka. Vstopi eden izmed čuvarjev, ki ga je zadel žreb, da mora iti kralju naznaniti, da je nekdo skrivaj zagrebel Polyneikovo truplo in ga posul s prahom. Ves je preplašen, boji se kralja. Kralj mu ukaže, da morajo čuvarji izslediti krivca, sicer jih zadene najhujša kazen. Kralj odide v palačo, čuvaj pa v stran. Zbor še ni odpel svoje pesmi, ko se čuvaj zopet vrne in pripelje Antigono, češ, da je ona truplo pokopala. Kralju, ki stopi prav ta hip iz palače, pove, da so čuvarji odstranili prah s trupla ter skriti opazovali, ali ne pride zopet krivec in posuje truplo s prahom. Opoldne je nastala velika sapa, ki je dvignila toliko prahu, da so čuvarji dolgo časa morali mižati. Potem pa so zagledali Antigono, ki je zopet posipala truplo s prahom. Antigona gleda v tla in prizna kralju vse, rekoč, da so še večni, božji zakoni, ki se jim moramo bolj pokoriti nego človeškim: smrti, s katero ji grozi Kreon, se ne boji. V tem pride Ismena, vsa objokana, in hoče z Antigono umreti, češ, da je sokriva. Toda Antigona noče te žrtve, češ, prej se Ismena ni upala iti z njo pokopat brata. Ismena prosi Kreonta, naj ne obsodi Antigone v smrt, saj je vendar zaročenka njegovega sina Haimona. Na Kreontovo povelje odvedo služabniki obe sestri vklenjeni v palačo. — Zbor obžaluje v svoji pesmi nesrečni Oidipov rod, ki bo z Antigono in Ismeno sedaj popolnoma izumrl. — Iz palače pride Kreontov sin Haimon, ki se kaže spočetka pohlevnega in hvali pamet kot največji dar bogov; a le-te niso dali bogovi le kraljem, temveč tudi ljudstvu in to sodi, da je Antigona nedolžna, zato

naj se oče vda in ji odpusti. Kreon mu zažuga, da je žive ne bo poročil. Ko pravi Haimon, da bo z njo umrl še nekdo, se Kreon tako razsrdi, da mu prepove, imenovati ga očeta, in ukaže privedi obtoženko, da bo umrla pred očmi svojega zaročenca. Haimon protestira in ozlovoljen odide. Zbor se boji zanj in vpraša tudi, kaj namerava kralj z Antigono. Kreon izjavi, da jo dá zazidati v podzemeljsko grobnico, ter odide. — Zbor opeva moč Erosa; Eros je kriv tudi tega prepira. — Antigona, ki jo vedejo v podzemsko ječo, se poslavlja od solnčne luči kot nevesta Hada, kamor gre neobjokovana in neporočena. Zbor poje pretresljivo pesem: „prva nisi, ki boš živa zazidana; isto je pretrpela že Danaja.“ Med to pesmijo privede deček slepega vedeža Teiresijo in iz palače pride Kreon. Teiresias svari kralja, češ, vsi oltarji v mestu so onečaščeni, psi so raznesli kose Polynejkovega trupla povsod. Kreon očita vedežu, da je podkupljen. Teiresias mu pre-rokuje, da bo moral dati v zameno za zazidano deklè kmalu nekoga iz bližnjega sorodstva. Vedež odide. Zbor opozarja kralja, da naj pomisli na grozno preročbo, ki jo je izrekel mož, ki nikoli ne laže. Tudi Kreonta je groza, a zdi se mu sramotno, da bi se uklonil. A ker mu zbor nujno svetuje, naj se vda, pokoplje Polynejka in izpusti Antigono, se Kreon vda in ukaže služab-nikom pokopati Polynejka, sam pa odide, da osvobodi Antigono. — Zbor upa, da bo zdaj vse dobro, in zapoje veselo pesem. — Nastopi sel: Haimon se je sam usmrtil. Tu pride kraljica Euridika; ki ji sel pripoveduje, kaj so strašnega zagledali, ko so prišli k grobnici. Antigona — obešena, Haimon pa jo je objemal. Ko ga je oče prosil, naj gre ven, mu je Haimon pljunil v obraz ter hotel z mečem nanj; oče se mu je umaknil, sin pa si je porinil meč v srce. Euridika ne zine, molče odide v palačo. Za njo sel. Zdaj prinese Kreon sinovo truplo in poje žalno pesem: zbog njegove zaslepljenosti je sin umrl. Zdajci prihiti sel iz palače s pregrozno vestjo, da je kraljica mrtva: sama se je zabodla. — Zbor zapoje žalnico. — Ekkyklema pokaže mrtvo Euridiko. Kreon jadikuje. Sel pripoveduje, kako se je kraljica zgrudila pred žrtve-nikom, preklinjaje kralja, detomorilca. Kreon prosi; „Prebodite tudi mene!... Odvedite me proč!“ Ekkyklema zdrči nazaj. Mrtvega Haimona odnesó v palačo, kamor odide tudi kralj, ves potr. Tudi zbor odhaja.

[Že v Ajantu (v 2. delu) imamo sličen problem: vladar zabranjuje pokop junaka, ki se ni pokoril. V Ajantu se upre tej zahtevi Ajantov brat Teukros, v naši tragediji sestra Antigona. Kreontova prepoved pokopa je zločin proti božjemu pravu; zato se mora Kreon pokoriti s tem, da mu pogine vsa njegova hiša. Antigonina zahteva je pravična, ker višje ceni božje pravo. Za Antigono ni konflikta dolžnosti, Antigona prav nič ne dvomi, kaj je njena dolžnost. Antigone ne zadene prav nobena tragična krivda. Sophokles dobro pozna ljudi: kar je Antigona spoznala za pravo, izvršuje do konca. Kazen, ki ji jo naloži Kreon, je nedolžno trpljenje in vendar tragično. Njeno trpljenje vzbuja sočutje, ker je herojsko trpljenje, ker se slabotna ženska bori proti državni sili in izpolnjuje svojo dolžnost. Sophokles nam slika v slabotni ženski neupogljivost človeške svobodne volje. Kreontova žalost in bol zaradi smrti sina in soproge, ki zlomi njegovo trdovratnost, pomeni zmago Antigone. Antigona in Kreon sta glavni osebi. Kreon je podoben Antigoni v neupogljivi doslednosti, le v predmetu njunega hotenja je razlika. Antigona hoče vršiti prastari božji zakon, ki ukazuje ljubezen in človečnost, Kreon pa je samopašen vladar, ki sovraži nasprotnika še po smrti.

Kreon čuti že spočetka, ko proglasi svoj edikt, da se mu pasivno vsi upirajo, čuti, da nekaj ni prav, toda meni, da bi se ne ujemalo z njegovim dostojanstvom, če ne bi vztrajal pri svojem ukazu; zato ostane trd celo proti svojemu sinu in proti vedežu Teiresiji. Šele ko mu ta pove, da bo zdaj zdaj objokoval sinovo smrt, je strta njegova trma, a prepozno je. Kakor vedno, uči Sophokles tudi v Antigoni, da je božja moč silnejša od človeške.

Kreon in Ismena sta zato tu, da pojasnujeta značaj Antigone. Ismena ni herojska narava, kakor sestra Antigona. V tem, da hoče Antigona prodreti s svojo voljo nakljub državni oblasti, vidi Ismena prekoračenje mej, ki so stavljene ženski naravi. Ismena je previdna, boječa, a dobra ženska, ki se boji za sestro: bratu ne more to škoditi, Antigona pa se lahko reši. Očeta, mater, brata je izgubila — rešila bi rada vsaj sestro. Ko pa vidi, da je Antigona obsojena v smrt, je pogumna tudi Ismena in pravi, da je sokriva. Sophokles nam slika Ismeno v lepih barvah, kot žensko plemenitega značaja.

Haimon je individualen značaj. Oče ga je strogo vzgojil, naučil se je pokoren biti vsakemu očetovemu migljaju. Pozna očeta, da je neupogljiv, kadar gre za njegovo avtoriteto, zato se obrne nanj najprej z otroško vdanostjo. Priznava njegova utemeljevanja, toda upa, da bo očeta umečil s tem, da pravi, kaj misli ljudstvo; svetuje mu, češ, za modrega moža ni sramotno, če posluša pametne nasvete drugih. Šele ko vidi, da je ves trud zaman, odloži masko in strast privre na dan, da govori trde besede proti očetu. —

Čuvaj je dobro orisan kot mož iz ljudstva: kmečko prekanjen je.

3. Kralj Oidipus.

Predfabula. Apollonovo preročišče je prerokovalo theb. kralju Laju, da ga bo usmrtil lastni sin. Ko mu soproga Iokasta porodi sina, prebode otroku gležnja — Oidipus = Oteklonog — in ga izroči služabniku, da ga ponese na goro in ga tam odloži. Služabniku pa se dete smili; izroči ga nekemu pastirju iz Korinta, ki ga dá svojemu kralju Polybu, ki je bil brez otrok. Le-ta ga posinoví. Ko doraste, mu nekoč pijan gost vrže v obraz, da ni kraljev sin. Oidipus prosi starše pojasnila. Ker ne dobi pravega odgovora, gre v Delfe, da mu Apollon razodene skrivnost njegovega rodu. Le-ta pa mu samo pove, da bo usmrtil lastnega očeta in se oženil z materjo. V mnenju, da ima starše v Korintu, se ne vrne več tja, da se izogne zločinu, in gre v svet. V soteski sreča voz, v katerem sedi častitljiv starec. Po nesrečnem naključju pride do prepira; Oidipus ubije starca in spremljevalce, le eden uide. Le-ta pride v Tebe in javi, da je kralj ubit, češ, prepadli so jih roparji. Blizu Theb je živela takrat strašna Sfinga, ki je stavila vsakomur, ki je prišel mimo, uganko; nihče je ni uganil, zato je vsakogar vrgla v prepad. Oidipus pa je uganko rešil in Sfinga se je sama strmoglavila v prepad. Tako so bile Thebe rešene in meščani ponudijo Oidipu kraljevsko krono in roko kraljice — vdove. Oidipus je postal kralj in se oženil z lastno materjo Iokasto. Dolgo je srečno vladal in imel dva sinova in dve hčerki. Kar nastane strašna kuga. — Tu se začne drama.

Dejanje. Dejanje se vrši zopet pred kraljevo palačo, pred katero stoji oltar.

Tebanski odposlanci, svečeniki v spremstvu dečkov in deklic, z oljkovimi vejicami v rokah vstopijo v orhestro ter se razpostavijo okrog oltarja. Iz palače pride kralj Oidipus; odposlanci ga prosijo pomoči zoper kugo, ki razsaja v mestu. Kralj sočustvuje in pravi, da je poslal svaka Kreonta v Delfe vprašat za svet, zlasti, kaj je vzrok kuge. V tem se vrne Kreon, češ, da leži na deželi še vedno prekletstvo nekaznovanega uboja kralja Laja. Kdo je morilec? Govori se le, da so ga ubili razbojniki. Oidipus zahteva, da se izsledi morilec, in dá poklicati zastopnike ljudstva. — Vstopi zbor tebanskih starcev, ki prosijo v svoji vstopni pesmi bogove pomoči. — Oidipus jih roti in pravi, naj bo preklet, kdor mu ne pomaga iskati morilca. Zbor meni, da bi mogel vedež Teiresias kaj povedati. Oidipus reče, da je poslal ponj. In res privede deček slepega Teiresijo. Teiresias, ki v svojem preroškem duhu ve, da je Oidipus tisti morilec, se najprej brani povedati resnico. Ko pa se Oidipus razsrdi in ga dela sokrivega umora, tedaj šele pove, da je morilec Oidipus sam. Oidipus, ki se čuti nedolžnega, se še bolj razjezi in sumniči Kreonta, da je v zvezi z vedežem. Teiresias opisuje Oidipu njegov pogin, a Oidipus ne verjame. Kreon je čul, česa ga Oidipus dolži, in je prirohnel, da prepriča Oidipa, da ga dolži po krivem. Oidipus pa ga sumniči še naprej, češ, da je on podkupil Teiresijo. [To, da pride Oidipus na napačno pot, da ne more verjeti resnice, da tava v zmoti in krivici, je dobro izbran zavorni moment.] ✓ Šele lokasta pomiri oba moža. Oidipus sicer tudi lokasti ne verjame, da je Kreon nedolžen, toda vendar ga odpusti, da svobodno odide. Ko lokasta izve, da je rekel vedež, da je Oidipus umoril kralja, skuša Oidipa pregovoriti, češ da je ničevo vsako vedeževalstvo, saj je bilo tudi njenemu rajnkemu možu prerokovano, da ga bo ubil lastni sin, kar pa se ni izpolnilo: roparji so ga ubili. [Tu je peripetija, preobrat v mišljenju in delovanju Oidipovem; doslej je bil samozavesten, hitel je navzgor, iskal morilca, zdaj pa gre njegova pot nizdol, mir je izgubil, samó gotovosti hoče.] Toda čim bolj ga lokasta prepričuje, da on ne more biti v nobeni zvezi z ubojem, tem bolj je Oidipus prepričan, da je on morilec Lajev. Pripoveduje ji, da je bil v Korintu vzgojevan kot kraljev sin, pa ga je nekdo pri pojedini žalil, češ, da je zmenè. Dalje ji pove, kako je šel v Delfe, se

izogibal Korintu in ubil v silobranu starca in njegove spremljevalce, češ, vse kaže, da je on morilec Lajev, da pa ima še iskrico upanja, kajti lokasta je govorila o roparjih; če torej lokastin služabnik potrdi, da jih je bilo več, se bo oddahnil. Tako koleba Oidipus in gledalci med upom in strahom.

Ko odide Oidipus z lokasto v palačo, protestira zbor proti brezbožnemu govorjenju lokaste. Nato pride lokasta iz palače v spremstvu služabnic in prosi Apollona, da bi dal njenemu možu duševni mir. Prihiti sel iz Korinta ter sporoči smrt Polybovo in voljo Korinčanov, da naj Oid. zasede prestol. Oidipus se oddahne, češ, prvi del preročbe o uboju očeta se ni izpolnil, skrbi pa ga še drugi del, namreč ženitev z materjo, ki še živi. Tu poseže sel vmes, češ, Polybos ni bil njegov oče, ampak ga je nekoč on prinesel kralju, ko mu ga je izročil Lajev pastir. Lokasta spozna resnico, Oid. pa še vedno ne najde prave zveze. Na vsak način hoče najti izvor svojega rodu.

[Prednost kompozicije je v tem, da gledalec z vedno večjo napetostjo sledi dejanju, čim večkrat nastopi dobro motiviran preobrat.]

V Lokasta ve že vse, a skriva svoje spoznanje in skuša preprečiti, da bi Oidipus poslal po onega Lajevega služabnika. Toda Oid. meni, da se lokasta le boji, da ne bi prišel njegov nizki rod na dan. Lokasta odide, nastopi stari Lajev služabnik, ki dvigne zadnji pajčolan, ki zakriva skrivnost. Pa tudi tu ne teče dejanje premočrtno. Spočetka se starec ne more spominjati, da bi bil že kdaj videl korintskega sla. Ko pastir že spozna vso resnico, se obotavlja odgovoriti, čigar sin je bil tisti otrok. Šele na najhujše pretnje pove, da je bil to Lajev sin, ki ga je izročil iz usmiljenja korinskemu pastirju. Sedaj je Oidipu vse jasno; s krikom: „Gorje, vse se je izpolnilo“, plane v palačo. Tudi sel in pastir odideta. Zbor zapoje pretresljivo pesem o ničevosti človeškega življenja. Nato pride iz palače sluga in javi, da se je kraljica iz obupa obesila, Oid. pa si je iztaknil oči, da bi ne gledal tolike sramote. Sluga odide, privedejo slepega Oidipa, ki pojoč (komnos) odgovarja zboru, češ, da je gnus bogov in ljudi, ki ga naj izženó iz dežele.

Kreon nastopi kot novi vladar. Na prošnjo privedejo Oidipu Antigono in Ismeno, da se poslovijo od njiju. Nato ukaže Kreon slugam odvesti Oidipa v palačo. Vsi odidejo.

Glade odrske tehnike menijo nekateri, med njimi tudi H. v. Arnim (l. c.), da imamo tu nekaj novega, ker se tragedija začneja z gotovo skupino. Oidipus stopi iz dvorca in obstane pred skupino, ki ga spoštljivo pozdravlja. Skupino tvorijo dečki in mladeniči ter nekoliko svečnikov. Toda preveč moderno misli, kdor meni, da se je ta skupina sestavila tako, da tega ni nihče videl, da se je torej izvršila za zaveso. Ta skupina je mogla nastati na preprost način. Tragedijo je otvorila nema igra, kot jo imamo tudi že v Aischylovi Sedmorici. Dečki so pod vodstvom svečnikov nastopili ter sedli na stopnice oltarja pred palačo. Nato je stopil iz palače kralj Oidipus in jih nagovoril. Slične prizore imamo tudi pri Euripidu (gl. Bradač, Čas 1926/27).]

Zanimivo je, da je Sofokles s to svojo najboljšo tragedijo pri prvi uprizoritvi propadel. Kaj je bilo temu vzrok, ne vemo. Morda niso ugajale ostale drame trilogije, kajti pomniti moramo, da se je ocena vedno nanašala na vso tetralogijo, ne na poedine njene drame. Tragedija Oidipus je mogočno zgrajena in zanimanje je koncentrirano na glavnega junaka tako zelo, kot v nobeni drugi tragediji. Dejanje je neprestano napeto. Nobena druga tragedija ne kaže tako jasno pesnikovega svetovnega naziranja. Niti prekletstvo rodu niti osebna krivda Oidipova ne povzroči usode, temveč vse se godi le zato, ker je Apollon tako preroškoval in Apollon ne laže. Starši in sin store vse, kar morejo, da bi izjalovili preročbo, a prav to je zanje usodepolno.

Stari smatrajo Oidipa za tip tragedije usode. Kaj je to? Usodo moremo smatrati ali kot sklep in voljo bogov, da se mora nekaj zgoditi, ali pa kot silo, ki nima z bogovi nič opraviti in ki je nedoumna in se ji morajo ukloniti tudi bogovi. Arnim pravi, da se dá usoda pojmovati neosebno, pa tudi osebno, in potem dobi ta „fatum“ pojem previdnosti. Razmerje teh sil do človeških dogodkov si moremo misliti različno: bodisi kot čudežno nadnaravno posezanje v dogodke, bodisi kot delovanje po naravnih zakonih. Lahko si mislimo direkten vpliv teh višjih sil na človeško voljo, ki silijo človeka, da morajo nekaj hoteti in delati, česar bi brez njih ne hotel in ne delal. Tudi si lahko mislimo, da ravna človek svobodno, toda njegovi sicer prostovoljni čini so vendarle v roki usode. V Sofoklejevi tragediji ne najdemo niti o višji sili niti o slepem fatu niti o vmešavanju bogov nobene

besede, Sofokles veruje brezpogojno v moč osebnih in neosebnih bogov. Če bi bil izvajal dogodke iz volje osebnih bogov, potem bi nam bil moral razložiti tudi njihove motive. To pa bi bilo kočljivo, kajti kakšni motivi naj vedejo bogove do tega, da uničijo ubogo človeško stvar! Jasno je, da umeva Sofokles usodo le s strani mantike: kar je prerokoval Apollon, to se izpolni. Tragedija Oidipus ni nič drugega kot proslava mantike, ki je tesno zvezana z Apollonovo religijo. Takrat, ko je Sofokles pesnil to tragedijo, je vera v mantiko pešala, prosvetna doba je začela o mantiki dvomiti, zato jo Sofokles kot globoko veren pesnik tako poudarja. Glavna misel je brezpogojna odvisnost človeka od bogov, katerih delovanje je nedoumno in neizvedljivo.

Oidipus je junak brez vsake takozvane tragične krivde. Oidipus zagreši brez subjektivne krivde objektivno najhujši zločin in trpi vse posledice.

Kralj Oidipus je največje, najbolj mojstrsko delo v dramatični poeziji vseh časov, manj odlično po karakteristiki, toda dovršeno po zgradbi dejanja. Sicer so tudi karakteristike dovolj skrbno podane, a glavna stvar niso; glavno je dejanje, ki stopnjema odkriva dejstva, skrita v Oidipu samem. Če bi Oid. izvedel vse naenkrat, bi od tragedije ne ostalo skoro ničesar. Gledalci doživljajo z Oidipom vse muke negotovosti. Neizmerno tragično, pravi Arnim, je stremljenje človeka, da bi si bil na jasnem glede samega sebe, ker ga mora uničiti.

4. Elektra.

Dejanje se vrši pred Agamemn novim gradom v Mykenah.

Takoj zjutraj nastopijo v popotni obleki Orestes, njegov prijatelj Pylades in stari vzgojitelj: starec naj gre v grad poročat, da je Orestes mrtev; Orestes in Pylades pojmeta na očetov grob in se vrneta proti večeru ter prineseta žaro z namišljenim pepelom Orestovim, nakar se izvrši osveta. Odidejo. — Iz palače pride Elektra ter v monologu milo toži svojo usodo in kliče Erinije in brata na pomoč. Medtem vstopi zbor mykenskikh ženâ, ki tolažijo Elektro. [To se vrši v medsebojnem petju: Elektra toži in zbor jo tolaži. To petje nadomešča tu običajno vstopno pesem.]

Med tem stopi iz palače sestra Chrysotemis, nesoč pitno daritev na očetov grob. Nujno prosi Elektro, naj ne toži neprestano, da je mati in Aigisthos ne vržeta v temnico. Tudi ona obsoja materino ravnanje, a premaguje se, ker je brez moči proti njima. Na Elektrino vprašanje, čemu nese daritev na grob, odgovori, da jo pošilja mati, ker je imela čudne sanje: očetu je iz glave pognala zelena mladika, ki je zasenčila vso deželo. Elektra ji pravi, naj rajši prosi na grobu očeta, da pošlje Oresta osveticnika. Chrysotemis odide, Elektra ostane, zbor pa poje prvo pesem zadejanko, češ, že se bližajo Erinije.

Iz palače pride Klytaimnestra; spremlja jo služabnica z daritveno skledico v roki. Zadere se na Elektro, češ, da se potepa, ker je Aigisthos zdoma. Zdi se ji, da jo hčerka sovražno gleda, zato jo opozarja, da je umorila očeta, ker je to zaslužil, saj je v Avlidi žrtvoval Ifigenijo. Elektra jo zavrača, češ, da je to storil prisiljen, da koristi obči blaginji, mati pa da ne more opravičiti tega, da živi z Aigisthom. Dočim Klytaimnestra moli pred žrtvenikom Apollona, naj jo čuva pred sovražnimi otroki, vstopi stari vzgojitelj ter sporoči, da se je Orestes v Delfih pri dirkanju smrtno ponesrečil: kmalu bosta prinesla dva moža žaro z njegovim pepelom. Klytaimnestra je neizmerno vesela, da ima enega sovražnika manj, ter odvede starca v palačo, da ga pogosti. Elektra pa je vsa obupana, saj ji je umrla poslednja nada. Elektra in zbor žalujeta; nato prihiti Chrysotemis, češ, na očetovem grobu je našla cvetje in šopek ostriženih las; gotovo je to storil Orestes. Elektra pa ji pove, da je pravkar čula, da je brat mrtev; sami sta sedaj na svetu. Zaman prigovarja Chrysotemidi, naj ji pomaga umoriti Aigistha. Rekši, da je početje Elektrino blazno, Chrysotemis odide, zbor pa obžaluje v svoji pesmi spor obeh sester ter poveljuje Elektrino ljubezen do očeta.

Nastopita Orestes in Pylades. Orestes vpraša Elektro, ali je to Aigisthov grad. Elektra pravi, da že ve, kaj je v žari; objame jo in tarna nad mrtvim bratom. Orestes jo spozna ter jo potolaži, češ, da brat živi in da je to on. V dokaz ji poda očetov prstan. Objameta se, toda previdnosti je treba. Tu pride stari vzgojitelj iz palače: Klytaimnestra je sama v palači, zato brž na delo! Po kratki molitvi pred kipi bogov odidejo Orestes, Pylades

in pedagog v palačo, kmalu na to tudi Elektra. — Zbor zapoje pesem o Erinijah, ki so že v palači, in o maščevalcu.

Komaj je prihitela Elektra iz palače in opozorila zbor, da se bo zdaj zdaj izvršilo, že se začuje iz palače pretresljiv krik Klytaimnestre, ki prosi sina usmiljenja. Toda udarec pade, na to še drugi — in s krvavima mečema prideta iz palače Orestes in Pylades. Orestes pravi, da je dovršil Apollonov nalog in umoril mater, nakar se s Pyladom vrne zopet v palačo.

Sedaj se vrne Aigisthos s polja; ves žari od veselja in vprašuje, kje sta tujca z ostanki mrtvega Oresta. Elektra mu odpre srednja vrata; Orestes in Pylades stopita ven, v ozadju pa stoji mrtvaški oder, pokrit s črnim prtom. Aigisthos, ki meni, da pokriva prt ostanke Orestove, vzklikne vesel: „Odgrnite!“ Orestes mu reče, naj sam odgrne. Aigisthos stori in se zgrozi, ko vidi mrtvo kraljico. Videč Oresta pred seboj, ga prosi, naj mu dovoli samo besedico. Orestes pa ga zavrne, češ, da ni več časa zato, in ga pozove v palačo, da bo tudi on umrl prav tam, kjer je bil umorjen oče. Odidejo v palačo; zbor odhaja, pojoč o trpljenju Atrejevega rodu, ki ga je sedaj zadel poslednji udarec.

V Vsi trije grški tragiki so dramatizirali snov Elektre. Sofoklejeva tragedija se razlikuje od Aischylovih Choephor v marsičem. Predvsem moramo poudariti, da je vloga zbora v Sofoklejevi Elektri mnogo manjša nego pri Aischyly, kar kaže napredek v tehniki. Dalje ne smemo prezreti razlike v pojmovanju in slikanju materomora pri obeh tragikih. Sofokles je etični problem popolnoma eliminiral. Orestes ne čuti niti pred dejanjem niti po dejanju, da je materomor strašen zločin. To je storil Sofokles s tem, da je potisnil Oresta vstran in napravil Elektro za glavno osebo. Vsebinsko prekaša Aischylova tragedija Sofoklejevo, kjer sta Orestes in Elektra skoro trivialna. Ker je Sofokles hotel zanimanje koncentrirati na Elektro, je odložil spoznanje Oresta in Elektre kolikor mogoče daleč, kajti čim se spoznata, mora slediti umor; le toliko časa more biti Elektra glavna oseba, dokler brata ne pozna. Za to je iznašel Sof. zavorne motive, da je mogel anagorizem, ki je pri Aischyly takoj v začetku, odložiti na konec. Zvite nakane Oresta in Pylada, ki hočeta prevarati Klytaimnestro in Aigistha, da ju umorita, so morale prevarati tudi njo. Pravo dejanje so duševna doživetja Elektre.

✓ Sofoklejeva Elektra je slika značajev. Da Elektra ne izve pre-
zgodaj, da je prišel Orestes domov, zato ne sme poslati s Kly-
taimnestro na očetov grob nje, ampak Chrysotemido, ki opravlja
to, kar opravlja pri Aischylu Elektra sama. To, da gre Chryso-
temis na grob, je zavorni moment. Ko se Chrys. vrne s šopom
ostriženih las, to prav nič ne pospeši anagnorizma, ker je Elektra
že prej izvedela o Orestovi smrti. Samo zato, da se zadrži ana-
gnorizem, je pesnik izmislil zvijačo, s katero pripravlja Orestes
svoj čin. Pri Aischylu sta Orestes in Pylades sla, ki prineseta
vest o Orestovi smrti, pri Sofokleju pa pošlje Orestes vzgoji-
telja s to vestjo naprej zato, da poizve, kakšne so razmere v
gradu. Če bi bil Orestes sam prišel takoj s poročilom ali z žaro,
bi se anagnorizem ne dal odložiti.

Elektro nam slika pesnik kot hlabro, zvesto junakinjo, ki
ljubi nadvse očeta in brata.

5. Trachinške.

Snov te tragedije se opira na celo vrsto prvotno samostojnih
pripovedk.

Izvemši Aischylovo tragedijo Prometheja, kjer nastopa He-
rakles epizodično, imamo le dve tragediji, kjer vidimo Herakleja
v resni vlogi: to sta Euripidov Herakles mainomenos in Sofo-
klejeve Trachinške. Herakles je namreč za tragične vloge kaj
malo primeren: na eni strani je polbog, tako da težko čutimo
z njim po človeško, na drugi pa je surov orjak, ki ga je težko
spraviti v kako nežno razmerje. Zato so se ga tragiki ogibali.

Sofoklejev Herakles je tak, kot si ga je ljudstvo mislilo,
strašen egoist, ter je poleg Kreonta v kralju Oidipu in Oidysseja
v Philoktetu najžalostnejši moški značaj pri Sofokleju.

Predfabula. Herakles in rečni bog Acheloos se po-
ganjata za roko Dejanejre, hčerke kralja Oineja v Pleuronu.
Pride do dvoboja, v katerem zmaga Herakles in odpelje nevesto
v Tirynth. Med potjo prideta do reke, kjer je kentaver Nessos
prenašal ljudi za plačilo. Tako tudi sedaj Dejanejro. Herakles je
vprav prebredel reko, ko čuje nenadoma Dejanejrin krik; obrne
se in vidi, da Nessos nadleguje Dejanejro. Razsrjen ustrelji na
Nessa puščico, ki jo je bil nekoč namočil v strup lernejske hidre,

ter ga zadene v prsi. Umirajoči kentaver dá Dejanejri iz svoje rane peščico sesedene krvi, češ, to je sredstvo, ki si bo z njim ohranila soprogovo ljubezen. Dejanejra spravi kri v posodico, ki jo je imela pri sebi. — Kmalu po poroki je podvzel Herakles dela, ki mu jih je naložil Eurystheus, kralj mykenski. Nato sta Herakles in Dejanejra nekaj časa živela v srečnem zakonu. Toda Herakles zopet vzplamti od ljubezni do Iole, mlade hčerke Euryta, kralja v Aichaliji. Ker pa mu je oče ni hotel dati v tajni zakon, je Herakles zahrbtno usmrtil Iolinega brata Iphita. Za kazen ga je prodal Zeus za eno leto v sužnost lydijske kraljice Omphale, Dejanejra pa je zbežala z najstarejšim sinom Hyllom v Trachís, kjer ju je sprejel stari Heraklejev prijatelj, kralj Keix, ostali otroci pa so ostali deloma pri Alkmeni v Tiryntu, deloma so živeli v Thebah. Čez leto dni je bil oproščen suženjstva in je udaril z vojsko na Oichalijo, da bi se siloma polastil Iole. Ko je zavzel mesto, je ubil kralja Euryta in njegove sinove, lolo pa je ukazal glasniku Lichi odpeljati z drugimi ujetnicami v Trachís. Herakles sam je ostal na predgorju Kenaju na Euboji, da opravi zahvalno daritev Zeusu. — Tu se začne naša tragedija. —

Dejanje. V uvodnem prizoru nastopita najprej Dejanejra in stara dojilja, nato Hyllós. Dejanejra je v skrbih, kaj je s soprogom, ker nima že 15 mesecev nobenega poročila o njem. Bridko toži svojo usodo, ki jo preganja že od mladosti. Dojilja ji svetuje, naj pošlje sina Hylla poizvedovat za očetom. V tem pride Hyllós in Dejanejra mu pove, kaj ji je svetovala dojilja. Hyllós ji pravi, da je slišal, kje je oče, namreč, da je na Euboji. Na materin poziv Hyllós odide, da poišče očeta. [Ta uvodni prizor ima edini namen, privedi Hylla k Herakleju, ker je zveza obeh prizorišč potrebna. V kralju Oidipu imamo nekaj sličnega. Oidipus je poslal Kreonta v Delphe, toda tam ne nastopi Kreon kakor tu Hyllós, temveč kratka pripomba Oidipova, da je Kreon že odposlan, zadostuje. Tu pa je pesnik smatral vlogo Hyllovo v 2. delu tragedije za tako važno, da bi ne bilo prav, ko bi Hyllós nastopil šele v drugem delu. — Zakaj ni Hyllós že prej rekel materi, kaj je izvedel o očetu? Bržčas je Hyllós to izvedel šele pravkar in bi bil materi povedal, tudi če ga ne bi bila vprašala. Tudi to, da se Dejanejra zadovolji s tem, da ve, kje je Herakles, in ne vpraša, odkod Hyllós to ve, je psihološko

popolnoma razumljivo, kajti pri tolikih skrbah, da je vsa zmedena, ji je glavno, kje je soprog, in ji ne pride na misel vprašati po viru tega poročila.]

Zbor trachinjskih deklet prosi pojoč Helija, naj pove, kje je Herakles, kajti Dejanejra je v strašnih skrbah, ter tolaži kraljico. Dejanejra pove glavni vzrok svojih skrbi, preročbo, ki pravi, da bo moral Herakles po preteku 15 mesecev ali umreti ali pa bo odslej živel neskajeno življenje. In danes je že poslednji dan. Med tem pride sel, ki pripoveduje, da je Herakles zmagal, da mora le še žrtvovati in se kmalu vrne. Dejanejra ukaže vsa vesela dekletom, naj zapojejo zahvalni pajan Apollonu. Proti koncu pesmi nastopi Lichas z ujetnicami, ki je med njimi tudi lola. Lichas ji sporoči, da je Herakles zdrav, da se mu dobro godi in da ustanavlja Zeusu v zahvalo za zmago kult na Kenaju. Lichas zavija resnico in napačno poroča o povodu Heraklejevega pohoda proti Oichaliji. Dejanejra pomiluje ujetnice, zlasti lolo, obenem pa jo obhaja zla slutnja, ko vidi lolo, o kateri trdi Lichas, da je ne pozna. Ko Lichas z ujetnicami odide, odkrije sel Dejanejri resnico. Dejanejra je vsa nesrečna in vpraša zbor za svet. Le-ta ji pravi, naj praša Licho vpričo sla, ali je res, da je lola Heraklejeva izvoljenka. V tem se vrne Lichas, češ, kaj naj sporoči svojemu gospodu (Herakleju). Kraljica pa ga pozove, naj pove resnico o loli. Konfrontiran s slom, prizna, da prej ni govoril resnice, ker ni hotel prizadeti bolesi svoji gospodarici. Dejanejra, ki se je že odločila, da pošlje Herakleju čarovno, s kentavrovo krvjo namazano oblačilo, pozove Licho, naj gre z njo v palačo, da mu izroči slavnostni dar za Herakleja. Ko odideta ta dva v palačo, sel pa vstran, poje zbor o vsemogočnosti Aphrodite.

[Vedenje Liche, ki laže sprva Dejanejri in ji taji ljubezen Heraklejevo do lole, dasi vé, da pride gotovo prav kmalu resnica na dan, je, dasi na prvi pogled čudno, psihološko popolnoma razumljivo. Lichas je bil vpričo kraljice v toliki zadregi in pa tako se mu je smilila uboga Dejanejra, da se je rajši zatekel k odpustljivi laži: težko mu je bilo in ni hotel raniti srca nesrečne kraljice. Saj ni imel nobenega drugega vzroka za tako ravnanje, kajti Herakles — kakor izvemo pozneje — ni hotel, da bi se Dejanejri prikrivala resnica. Zdi se mi, da bi napravil Sofokles,

ki je mojster v risanju značajev, napako, ako bi v Lichovem značaju ne bilo te poteze. — Prizori Lichas — Dejanejra — sel so preračunjeni za dramatičen učinek. Vesela vest o Heraklejevi vrnitvi se je morala stopnjevati in, ko je priklopelo veselje do vrhunca, se je moralo vse podreti, odpreti se je moral prepad nepričakovane nesreče. To je tragično, da se poderó ti gradovi radosti takoj, čim so zgrajeni. — Priznati laž in povedati resnico, k temu je moral biti Lichas prisiljen; zato ga je Sofokles ustavil zunaj pred mestom, kjer ga je slišal sel, kako je tam pravil resnico o Ioli. — Glede tehnike je zanimiv prizor v v. 307. sl. Med pogovorom Dejanejre in Liche je vzbudila ujetnica Iola Dejanejrino pozornost. Vpraša jo, kako ji je ime, a ne dobi odgovora. Nato vpraša Licho, a ta noče vedeti o njej nič podrobnejšega. Še enkrat vpraša Iolo, a ta molči tudi sedaj in namesto nje odgovori Lichas. Zakaj molči Iola? Zato, ker igra molčečo Iolo statist, kajti tretjo vlogo ima sel, ki je že od v. 180. na prizorišču. Ker ima pesnik samo tri igralce, mora četrta oseba molčati. Toda Sofoklejeva umetnost se kaže v tem, da zna psihološko motivirati molk te osebe z besedami Liche v. 322. Tu se kaže Sofokles mojstra v „nemi karakteristiki“. Niti besede ne izpregovori Iola, a vendar jo vidimo jasno pred seboj: molči, poveša glavo, zaveda se, da je kraljeva hči. Pred seboj vidi plemenito Heraklejevo gospo, težko ji je, pa ne, ker je grešila, saj ni tega storila prostovoljno, ampak zato, ker je užaljen njen deviški ponos: zato molči in ta molk govori vso bolešč.

Tu, odnosno z v. 496., se konča prvi del tragedije; v drugem se razvija katastrofa.

Dejanejra je med zborovo pesmijo prepojila oblačilo s čarovnim strupom, ga položila v skrinjico in zapečatila. Toži o svoji boleti, ki jo je povzročil Herakles s tem, da ji je poslal v hišo mlado, lepo rivalinjo Iolo: pridobiti si mora zopet Heraklejevo ljubezen. Pripoveduje o Nessu in kako je pripravila čarovno oblačilo. Zbor izraža pomisleke, češ, treba bi bilo prej preizkusiti učinek. Dejanejra pa noče nič slišati, češ, že prihaja Lichas, ki ponese Herakleju oblačilo; kmalu se pokaže učinek. Po kratkem naročilu izroči Lichi skrinjico. Le-ta odide. Dejanejra v palačo.

Zbor izraža v pesmi željo, da bi prišel Herakles, ki si je njegovo ljubezen Dej. zopet s čarom pridobila, čim prej.

Vrne se Dejanejra. Dočim je trdno upala v srečen učinek čarila, je sedaj vsa obupana, kajti na kosmiču volne, s katerim je močila ono oblačilo, je videla grozni učinek. Vrgla ga je namreč kar tako na solnce, in glej, vnel se je in razpadel. Spozna, da jo je kentaver prevaral. Če se Herakleju kaj pripeti, je tudi ona odločena umreti. V tem prihiti Hyllos, imenuje jo morilko soproga in očeta ter pripoveduje o žrtvovanju: Herakles je zažgal žgalno daritev, strup obleke se je vnel in po vsem telesu ga je zapeklo, kot da ga je pičila kača. Zgrabil je Licho in ga treščil ob skalo, da je obležal mrtev. Oče se je zvijal v bolečinah, preklinjal Dejanejro. Hyllos je prosil, naj ga vkrcajo in peljejo domov. Ko ji Hyllos pravi, da Herakleja vsak čas prineso, in jo tudi on kolne, odide Dejanejra molče v palačo. Hyllos govori trde besede za njo in odide za njo v palačo.

[Kakšna je vloga Hyllova, ko se vrne od Herakleja? Njegova vloga nikakor ni, da bi poročal o učinku čarovnega oblačila, kajti to bi bil lahko storil tudi katerikoli sel, temveč, da bi pognal s svojim poročilom kot sin Dejanejro v smrt, preden se Herakles vrne, kajti oba zakonska se ne smeta več srečati. Ko sin očita materi, da je umorila očeta in soproga, mora mati obupati in se usmrtiti. Tako je tudi tragični učinek večji; posebno tragično je, ker je sin sokriv smrti svoje matere. Ko Hyllos konča svoje poročilo in svoje očitke, odide Dejanejra molče v palačo in nihče ne dvomi, da se bo usmrtila.]

Zbor poje svojo četrto pesem: preročba se izpolnjuje, kajti kdor je mrtev, za tega ni več muk in naporov. Vsega je kriva Oichalijska in Kypris.

Iz palače pride stara dojilja in poroča zboru, kako je prišla Dejanejra v palačo, padla pred oltar, jokala, jemala slovo od vsega, kar ji je bilo nekdanj ljubo, potem pa si je v spalnici porinila meč v srce. Hyllos obupuje in se kesa, da je mater prehitro obdolžil, kajti izvedel je, da je mati ravnala v dobri veri. — Dojilja v palačo.

Zbor poje pretresljivo pesem: v hiši in izven nje grozna nesreča. Že neso Herakleja; ali je mrtev ali samo spi?

Herakleja nesejo vojaki, spremlja ga starec. Iz palače pride Hyllos, ves potrta. Herakles ječi in stoka od bolečin, jezi se, obupava in si želi smrti, češ, Dejanejra mu je zadala najhujšo vseh

bolečin. Kaže Hyllu svoje rane in ga roti, naj mu privede Dejanjro, da se maščuje nad njo. Nato prosi Hada in Zeusa za smrt, toda še prej se hoče maščevati nad Dejanjro. Hyllos mu pove, da je mati mrtva, ter mu razloži, da je mati ravnala v dobri veri, da bi si ohranila njegovo ljubezen. Sedaj Herakles uvidi, da se izpolnjuje preročba, namreč, da ga bo umoril mrtvec, t. j. Nessos, in da bo sedaj po 15 mesecih konec naporov in muk, t. j. smrt. Hyllos mu mora priseči, da ga dá spaliti na Oiti in da si vzame lolo za ženo. — Tragedija se konča s sprevedom, ki nese umirajočega Herakleja na goro Oito.

Značaji. Dejanjra. Središče tragedije je Dejanjra, katere tragična smrt je spojena s Heraklejevo smrtjo v dejanje. Sofokles, ki sploh rajši in uspešneje riše ženske značaje, nam podaja sliko žene, ki jo je sama ljubezen in nežnost, a je priklenjena na sinovega moža, ki je ne razume. Plemenita žena skuša rešiti, kar je najdražje, a prav s tem uniči svoje najljubše in sebe samo. Dejanjra je do skrajnosti požrtvovalna, skromna, dobra — celo do svoje tekmice lole. Čeprav ve, da ji je bil Herakles že čisto nežvest, mu je ona zvesta in poštena žena. Kako lepa poteza v njenem značaju je sočutje z ujetnicami! Ko čuje, da je nehote usmrtila soproga, ki ga je resnično ljubila, obupa in se usmrti, ne morda iz strahu pred možem. Kako pretresljivo je njeno slovo od vsega, kar ji je bilo drago, poslednji pogled na služabnice ji zalije oči s solzami! — Dejanjra je idealna žena, a samo žena, zato ne smemo zahtevati od nje globokega mišljenja.

Herakles je sirov egoist. Niti bolečin ne prenaša kot junak, nikjer nam ne budi sočutja. Krši gostinsko pravo, da ga mora gostitelj vreči na cesto, zavratno umori Iphita, Licho, svojega najzvestejšega služabnika trešči ob skalo, svojemu sinu grozi z najhujšim prekletstvom, če mu ne izpolni vsake želje, pa naj še bolj nasprotuje človeškimi čustvom! Sočutje ima le s samim seboj; še ko se docela prepriča, da je storila soproga, kar je storila, le v najboljši veri, iz ljubezni do njega, mu ni niti malo žal, da ji je storil krivico.

Hyllos nima posebno individualnih potez, ker njegov značaj še ni razvit; premlad, preslab je še, da bi se upiral vplivom.

Osnovna ideja. Stari tragiki se niso zavedali ideje, zavoljo katere bi ustvarili dejanje. Šlo jim je le za zanimivo de-

janje; seveda pa so vlagali v dejanje duhá in hoteli gledalce duševno dvigniti. Če pa vendar vidimo v celoti neko idejo, je bila ta ideja že v pripovedki. Le v tem zmislu moremo govoriti o osnovni ideji kake atiške drame, da izvira iz nje privlačna in odbijalna sila za motive aktivnih oseb. Trachinke so tragedija ljubezni.

Mnenje, da Trachinke niso Sofoklejevo delo, danes več ne obstoji, pač pa predsodki, da niso enakovredne ostalim Sof. tragedijam. Toda nihče ne more tajiti nežne tragike, izborne ekonomije in psihološko razvitega značaja Dejanejre. Trachinke so gotovo boljše nego Elektra in Oid. Kol., ostalim pa so enake.

6. Philoktetes.

Predfabula. Grki, ki že deseto leto oblegajo Trojo in so izgubili najboljša junaka Achilleja in Ajanta, že obupujejo. Tu jim prerokuje vedež Kalchas, da bodo zavzeli Trojo, če pokličejo na pomoč Achillejevega sina Neoptolema, ki živi na otoku Skiru pri svojem dedu, in preprosijo Philokteta, ki je ostal ranjen na otoku Lemnu, da pride s svojim lokom pred Trojo. Philokteta je bila namreč pri nekem otoku, kjer so grške ladje nekoliko pristale, pičila strupena kača v nogo, tako da se je zvijal od bolečin, ko so pluli dalje. Rana je grozno smrdela, zato ga je Odysseus, ko je Philoktetes zaspal, odpeljal s čolnom na otok Lemnos. Ubogi Philoktetes je živel odslej bedno v neki votlini pod visoko skalno steno: okrog in okrog je bila sama pustinja, nikjer žive duše. Živi od divjačine, ki jo ustrelil s svojim lokom. Po nasvetu Kalchanta pozovejo torej Grki Neoptolema, ki je kmalu prišel, ter pošljejo končno Odysseja in Neoptolema še po Philokteta.

Dejanje. Tu se začne naša tragedija; ozadje ne tvori palača, temveč pokrajina, ki predstavlja Philoktetovo bivališče na Lemnu.

Nastopita Odysseus in Neoptolemos z enim služabnikom. Neoptolemos spleza na skalno steno in vidi, da Philokteta ni v votlini, pač pa kaže ležišče, obveze itd., da Phil. še živi. Nato mora služabnik na skalo in paziti, kdaj pride Philoktetes, da jih ne preseneti. Odysseus poučuje Neoptolema, češ, da ga spravita

s seboj samo z zvijačo: Neoptolemos naj mu reče, da se vrača iz Troje, ker ga je Odysseus razžalil, odrekši mu očetovo vojno opravo. Neoptolemos se brani lagati, a Odysseus ga končno pregovori in odide s služabnikom, češ, da ga na ladji preobleče v trgovca in pošlje nazaj.

Nastopi zbor grških mornarjev, ki vprašuje po Philoktetu, ki se mu smili. Čuje se bolesten krik. Philoktetes se pojavi vrh skalovja, ves raztrgan in zapuščen; v roki drži lok. Vpraša, kdo so tujci, po obleki sodi, da so morda Grki, kar mu Neoptolemos potrdi. Phil. se silno razveseli, da čuje zopet po tolikem času sladko domačo govorico. Neoptolemos mu pove, da je Achillejev sin in da se vrača domov, ker ga je Odysseus razžalil. Philoktetes toži, da je tudi njegove bede kriv Odysseus.

Prva pesem zborova kliče osveto bogov nad tiste, ki so Neoptolema oropali očetovega orožja.

Neoptolemos se dela, kot da se mu mudi, in se poslavlja, Philoktetes pa ga roti, naj ga vzame seboj. Ko hoče Philoktetes še v votlino, da se poslovijo od nje, nastopi namišljeni trgovec in reče Neoptolemu, naj beži, ker so mu preganjalci za petami. Po Philokteta pa je odšel Odysseus in Diomedes z močnim spremstvom, da ga s silo odpeljejo pred Trojo. Trgovec odide. Philoktetes prosi Neoptolema, naj zbeži z njim, ter ga povabi v votlino po neka zdravilna zelišča in po puščice. Iz hvaležnosti dovoli Neoptolemu celo, da se sme dotakniti njegovega loka. Nato odideta v votlino.

Zbor zapoje pesem o dnevu rešitve ubogega Philokteta.

Philoktetes in Neoptolemos se vrneta iz votline. Philokteta napadejo silne bolečine, tako da prosi Neoptolema, naj mu odseka bolno nogo. Pove mu tudi, da čuti, da bo trdno zaspal, ko ponehajo bolečine; zato ga prosi, naj čuva ta čas njegov lok. Neoptolemu se Phil. strašno smili, tako da zatre laž v srcu in mu poda roko, da bo čuval lok. Phil. zaspil.

Sledi kommos med zborom in Neoptolemom o snu, ki ozdravi vse bolečine. Zbor sili Neoptolema, naj se ne obotavlja, a ta mu odgovori, da brez Philokteta noče odpluti.

Philoktetes se prebudi, se zahvali Neoptolemu in hoče z njim na ladjo. Neoptolemos bojuje boj med lažjo in resnico ter se odloči za resnico in pove Philoktetu, da ga hočejo z zvijačo

odvesti pred Trojo, a njemu v korist, kajti tam ga bodo zdrav-
niki ozdravili in Philoktetes bo premagal Trojo. Philoktetes je
ogorčen nad izdajalci in zahteva svoj lok nazaj. Ker ga Neopt.
noče dati, ga Phil. obupno prosi usmiljenja. Neoptolemos se bo-
juje sam s seboj, končno že hoče vrniti lok, a v tem hipu pride
Odysseus in hoče, da dá Neopt. lok njemu, Philoktetu pa pravi,
da ga odpeljejo s silo pred Trojo, ter ukaže zboru, naj ga zve-
žejo. Philoktetes mu očita, da je zapeljal mladega Neoptolema
v laž, ter kliče božjo kazen nad izdajalce. Nato ukaže Odysseus,
naj ga odvežejo, češ, naj ostane na otoku, saj je dovolj, da imajo
njegov lok. Philoktetes pogleda žalostno Neoptolema ter ga milo
vpraša, ali ga hoče zapustiti tudi on. Odysseus pa potegne Ne-
optolema k sebi in oba odideta, da pripravita ladjo, zboru pa
reče Neoptolemos, naj ostane med tem pri Philoktetu, da se
morda vendarle še premisli.

Zadnja pesem je zopet kommnos med zborom in Philo-
ktetom: Philoktetes obupava, češ, da bo moral v svoji votlini
od gladu umreti, ker nima loka, da bi streljal divjačino; zbor
ga pregovarja, naj odide z njim pred Trojo. Philoktetes se ne
vda in prosi, naj mu dajo kako orožje, da se usmrti. Nato odide
v votlino.

V tem se vrnete Odysseus in Neoptolemos. Neoptolemos
hoče vrniti lok Philoktetu, a Odysseus mu zagrozi, da naznani
to ostalemu moštvu, in odide. Neoptolemos pokliče Philokteta,
ga prosi, naj gre z njim, ker pa Phil. tudi njemu več ne zaupa
in odločno izjavi, da ne pojde, mu vrne lok. Tu plane Odysseus
izza skalovja in pravi osorno Philoktetu, da bo moral z njimi
zlepa ali zgrda. Philoktet pa napne lok proti Odysseju, nakar
le-ta odide. Neoptolemos pregovarja Philokteta z iskrenimi be-
sedami, naj se vda, a ker le-ta po daljšem omahovanju, ali naj
se vda prijateljskim besedam ali ne, odločno izjavi, da ne pojde,
in ga prosi, naj odploveta na Grško, mu pravi: „Pa naj bo —
pojdiva na Grško!“ Že bi se bilo to zgodilo, a zdajci se pojavi
v zraku Herakles, rekoč: kdor si hoče pridobiti nesmrtno slavo,
ta mora prej trpeti; pred Trojo pa bo Philoktetes ozdravel in
premagal Trojo. Philokteta omamijo božanske besede, se poslovi
od svoje votline in vsega, kar mu je bilo drago na Lemnu in

odide z Neoptolemom. Zbor zapoje odhodno pesem: Vsi skupaj odidimo in morske vile naj nas čuvajo!

[Herakles se pojavi v zraku kot theós apó mechanés.]

7. Oidipus na Kolonu.

Predfabula. Takrat, ko je Apollonovo preročišče mlademu Oidipu prerokovalo, da bo očeta ubil ter se oženil z lastno materjo, mu je preročišče tudi še povedalo, da bo končno dobil mir, ko pride tja, kjer se častijo Eumenide. Žalostno zgodovino Oidipa dotlej, ko si je iz obupa iztaknil oči, že poznamo. Takrat je hotel slepi Oidipus takoj zapustiti Tebe, toda novi kralj Kreon ga ni pustil nikamor iz palače; že se je bil nekoliko pomiril, kar ga zapodi Kreon iz hiše. Slepi revež odide z beraško palico po svetu; spremlja ga hčerka Antigona, dočim ostane druga hčerka Ismena v Tebah, da bi ga mogla obvestiti, če bi se kaj važnega zgodilo. Po dolgem potovanju dospje starček s svojo hčerko pred oljkov gaj pri Atenah.

Ozadje tvori zopet kakor v Philoktetu pokrajina (ne palača), in sicer lovorov gaj.

Antigona privede slepega, beraško oblečenega, utrujenega očeta, ki sede na kamen ob cesti. Antigona mu odpove, da se ji zdi, da je tu bržkone kak svet gaj. Pride domačin s Kolona in podi Oidipa, češ, to je Eumenidam posvečen kraj. Ko Oidipus čuje ime Eumenid, se spomni Apollonove preročbe in se noče ganiti. Kolonec zapreti, da gre po vaščane in da naznani to tudi kralju Theseju, nato odide, oče in hčerka pa se skrijeta med drevjem. Kmalu nastopi zbor kolonskih starcev in išče Oidipa, ki se jim brž prikaže in jih prosi pomoči. Ko izvedo, da je tujec thebanski Oidipus, ga podijo proč, ker se bojé, da jim nakoplje jezo bogov: Oidipus pa jim zatrjuje, da je grešil nevedé in da je nedolžen, ter apelira na kralja Theseja.

Zdajci prihiti Ismena v popotni obleki; spremlja jo služabnik. Zelo je vesela, da je našla očeta in sestro. Na Oidipovo vprašanje, kje sta sinova, mu pove, da je mlajši (Eteokles) pregnal starejšega (Polynejka), ki koraka sedaj na čelu vojske proti Thebam. Pove mu pa še nekaj, namreč, da je dospela iz Delfov preročba, da bo tista država srečna, ki bo imela Oidipov grob.

Kreon je že na poti, da odvede Oidipa nazaj v Thebe. Oidipu je žal, da se sinova ne menita zanj, in pravi, da je Kreontova namera zaman.

Zbor pozove Oidipa, naj v gaju daruje Eumenidam. Ker pa sam ne more, prosi hčerki, naj to storita zanj. Antigona ostane pri očetu, Izmena pa odide v gaj.

Nastopi kralj Theseus s spremstvom in vpraša Oidipa, česa želi, češ, da mu izpolni vsako željo. Ko mu Oidipus pové edino željo, namreč, da bi dobil grob v Atenah, in mu sporoči, da bodo čim prej prišli Thebanci, da ga s silo odvedejo v Thebe, mu Theseus obljubi, da ga bo ščitil.

Zbor zapoje prekrasni slavospev na ljubko okoličo Kolona, s katerim se je Sophokles oddolžil svojemu rojstnemu kraju.

Antigona javi očetu, da se bliža Kreon; le-ta res nastopi z vojaškim spremstvom. Prijazno ga prosi, naj gre z njim v Thebe. Oidipus pa vé, da je to le hinavstvo in sebičnost in pravi, da ne pojde. Kreon: „Ismeno sem dal že odpeljati, zdaj zvežite, vojaki, tudi Antigono!“ Ko hoče Kreon oditi ter odvesti tudi Oidipa, ga zbor obkoli in ga ne pusti ter kliče na pomoč. Prihiti Theseus s spremstvom, izve, kaj se je zgodilo, ter ukaže Kreontu, naj gre naprej in pokaže, kje sta ugrabljeni deklici. Kreon preti in odide, za njim Theseus s svojim spremstvom.

Zborova pesem želi boj med Thesejevim in Kreontovim spremstvom in želi prvim zmago.

Prihitita Antigona in Ismena, češ, da ju je rešil kralj Theseus. Pride tudi Theseus, ki mu Oidipus želi božjega blagoslova. Theseus mu sporoči, da je prišel neki tujec in sedi ob Pozejdonovem oltarju ter bi rad govoril z Oidipom. Oidipus kmalu ugane, da je to brzkone njegov sin Polyneikes, in pravi, da ga noče slišati. Šele na prošnjo Antigone privoli, samo odvesti naj ga ne skuša. Theseus odide.

Sledi pretresljiva zborova pesem: najbolje je, ne biti rojen; če pa smo rojeni, je najboljšo, vrniti se čim prej, odkoder smo prišli, kajti, ko mine mladost, bije usoda človeka udar na udar.

Medtem se je približal Polyneikes in milo prosi očeta, naj mu vse odpusti: mlajši brat ga je izgnal; zato je on Polyneikes zbral veliko vojsko s šestimi poveljniki; prosi očeta, naj stopi na njegovo stran, češ, da pravi preročba, da bo tisti zmagal,

kateremu bo pomagal Oidipus. Oidipus pa sinu očita, da se ni menil zanj in da bi moral od gladu umreti, da nima hčerk, zato naj kar gre in naj ve, da ne bo osvojil Theb, temveč da bosta oba brata padla v medsebojnem boju. Obupan prosi Polyneikes sestri, naj ga pokopljeta, ako se izpolni očetova kletev. Zaman ga prosi Antigona, naj se vrne z vojsko v Argos. Polyneikes pravi, da je prepozno in da bi bilo sramotno, ter odide.

Čuje se grom. Zbor misli, da pomeni to srd bogov, ki pošljejo Atenam nesrečo zaradi slepega Oidipa ali pa smrt Oidipu. Oidipus je prepričan, da se izpolnjuje Apollonova preročba in da ga grom kliče v Hades; zato prosi, naj pozovejo Theseja. Zopet zagrmi; zbor prosi Zevsa, naj bo milostljiv, Oidipus pa nestrpno čaka Theseja, da se mu zahvali.

Tu prihiti Theseus s spremstvom, preplašen, kaj pomeni to grmenje. Oidipus mu pravi, da se mu bliža konec življenja; v sveti gaj pojde, tam ga čaka smrt. Nikomur naj ne izdajo tega kraja, odkoder bo dajal Atencem moč zoper sovražnike. Hčerkama reče, naj se ga ne dotikata, kajti zdaj jima bo on vodnik. Želi srečo kralju in vsem ter odide v gaj; za njim gresta hčerki in Theseus s spremstvom.

Zbor zapoje pesem, želeč Oidipu večni mir in lahko smrt. Iz gaja pride sel, ki sporoči, da je Oidipus mrtev, in opisuje, kako je umrl: pri „mednem pragu“ je obstal in se okopal v čisti vodi; nato sta ga hčerki preoblekli. Pod zemljo je zabobnelo, hčerki sta prestrašeni objeli očetove noge in plakali. Kar se je začul glas: „Oidipus, kaj se obotavljaš?“ Oidipus je priporočil hčerki Theseju, se poslovil ter rekel vsem, naj odidejo. Vsi so odšli, le Theseus je ostal. Samo Theseus, ki je klečal in molil, ve, kako je starec umrl.

Antigona, Ismena in zbor jadikujejo, Theseus tolaži, nato pa vsi odidejo.

[Tako v začetku tragedije izvemo, kje naj si mislimo Oidipa in Antigono. Slep Oidipus jo vpraša, kje sta, in to vprašanje dá povod slikanju pokrajine: gaj je to, kjer raste lovor in vinska trta. Torej so gledalci ta gaj morali videti; bil je plastično upodobljen bodisi s pravim drevjem ali pa s ponarejenim, tako da se je v gaj lahko šlo, saj se je Oidipus v gaju res skril.]

Dejanje samo nam tudi priča, da še vedno ni bilo vzvišene-
nega odra, ampak da so igralci in zbor nastopali v isti višini.]

8. Sledniki (Ichneutai).

„Sledniki“ so satirska drama, imenovana po satirih, ki nasto-
pajo v njej kot psi sledniki. Važni so predvsem zato, ker so edina
ohranjena satirska igra, ki si iz nje moremo ustvariti vsaj približno
sliko, kakšne so bile te v razvoju drame tako važne igre. Iz
epske poezije je črpal Sophokles tole snov:

V votlini na gori Kylleni v Arkadiji se je rodil Hermes.
Nekoč se je božansko dete, ki je bilo še v povojih, splazilo iz
votline, ujelo želvo in jo privleklo v votlino. Nato je mali Hermes
ukradel čredo Apollonovih goved, ki jih je vlekel za rep v votlino,
tako, da so bili po tleh videti sledovi, kakor, da so se goveda
od votline oddaljevala; s tem je hotel mali prebrisanec odvrniti
sum od sebe. Iz govejih čreves je napravil strune, ki jih je napel
čez želvino lupino ter tako ustvaril liro. Apollon je seveda iskal
tatu in ga slednjič tudi našel v votlini. Bil je kajpak več kot
nejevoljen; ko pa mu je Hermes podaril liro, mu je kraždež od-
pustil in je bil zadovoljen.

Iz te snovi je spesnil Sophokles svojo satirsko igro. Apollon,
ki je bil razsrjen, da mu je nekdo ukradel goveda, je zaman
iskal tatu in sledov po vseh pokrajinah; slednjič je obljubil na-
grado tistemu, ki bi mu mogel povedati, kje so goveda. Silen,
oče satirov, mu obljubi, da jih bo izsledil s pomočjo svojih sa-
tirov. Le-ti gredo brž na delo: plazijo se po grmovju po vseh
štirih, skačejo in vohajo po skalovju, dokler ne najdejo sledov.
Toda sledovi gredo v nasprotno smer, proč od votline, kjer je
bil Hermes. Vendar pa se približajo votlini. Kako se prestrašijo,
ko čujejo iz nje glasove, ki jim njihovo uho ni vajeno! Hermes
namreč brenka na liro. Wilamowitz (Die gr. Trag. u. ihre drei
Dichter, str. 109,) hvali domislek Sophoklejev, ki nam slika, kako
plašno poslušajo satiri božanske glasove, kako boječe odskaku-
jejo, kako jih oče Silen naganja, kako vedno in vedno izgub-
ljajo pogum, dokler Silen sam ne potrka na vrata. Tu pride iz
votline gorska vila Kyllena, ki pripoveduje, kdo je v votlini.
Najbolj so radovedni satiri, kakšna godba je to, ki odmeva iz

kateremu bo pomagal Oidipus. Oidipus pa sinu očita, da se ni menil zanj in da bi moral od gladu umreti, da nima hčerk, zato naj kar gre in naj ve, da ne bo osvojil Theb, temveč da bosta oba brata padla v medsebojnem boju. Obupan prosi Polyneikes sestri, naj ga pokopljeta, ako se izpolni očetova kletev. Zaman ga prosi Antigona, naj se vrne z vojsko v Argos. Polyneikes pravi, da je prepozno in da bi bilo sramotno, ter odide.

Čuje se grom. Zbor misli, da pomeni to srd bogov, ki pošljejo Atenam nesrečo zaradi slepega Oidipa ali pa smrt Oidipu. Oidipus je prepričan, da se izpolnjuje Apollonova preročba in da ga grom kliče v Hades; zato prosi, naj pozovejo Theseja. Zopet zagrmi; zbor prosi Zevsa, naj bo milostljiv, Oidipus pa nestrpno čaka Theseja, da se mu zahvali.

Tu prihiti Theseus s spremstvom, preplašen, kaj pomeni to grmenje. Oidipus mu pravi, da se mu bliža konec življenja; v sveti gaj pojde, tam ga čaka smrt. Nikomur naj ne izdajo tega kraja, odkoder bo dajal Atencem moč zoper sovražnike. Hčerkama reče, naj se ga ne dotikata, kajti zdaj jima bo on vodnik. Želi srečo kralju in vsem ter odide v gaj; za njim gresta hčerki in Theseus s spremstvom.

Zbor zapoje pesem, želeč Oidipu večni mir in lahko smrt. Iz gaja pride sel, ki sporoči, da je Oidipus mrtev, in opisuje, kako je umrl: pri „mednem pragu“ je obstal in se okopal v čisti vodi; nato sta ga hčerki preoblekli. Pod zemljo je zabobnelo, hčerki sta prestrašeni objeli očetove noge in plakali. Kar se je začul glas: „Oidipus, kaj se obotavljaš?“ Oidipus je priporočil hčerki Theseju, se poslovil ter rekel vsem, naj odidejo. Vsi so odšli, le Theseus je ostal. Samo Theseus, ki je klečal in molil, ve, kako je starec umrl.

Antigona, Ismena in zbor jadikujejo, Theseus tolaži, nato pa vsi odidejo.

[Takoj v začetku tragedije izvemo, kje naj si mislimo Oidipa in Antigono. Slepí Oidipus jo vpraša, kje sta, in to vprašanje dá povod slikanju pokrajine: gaj je to, kjer raste lovor in vinska trta. Torej so gledalci ta gaj morali videti; bil je plastično upodobljen bodisi s pravim drevjem ali pa s ponarejenim, tako da se je v gaj lahko šlo, saj se je Oidipus v gaju res skril.]

Dejanje samo nam tudi priča, da še vedno ni bilo vzvišene-
nega odra, ampak da so igralci in zbor nastopali v isti višini.]

8. Sledniki (Ichneutai).

„Sledniki“ so satirska drama, imenovana po satirih, ki nastopajo v njej kot psi sledniki. Važni so predvsem zato, ker so edina ohranjena satirska igra, ki si iz nje moremo ustvariti vsaj približno sliko, kakšne so bile te v razvoju drame tako važne igre. Iz epske poezije je črpal Sophokles tole snov:

V votlini na gori Kylleni v Arkadiji se je rodil Hermes. Nekoč se je božansko dete, ki je bilo še v povojih, splazilo iz votline, ujelo želvo in jo privleklo v votlino. Nato je mali Hermes ukradel čredo Apollonovih goved, ki jih je vlekel za rep v votlino, tako, da so bili po tleh videti sledovi, kakor, da so se goveda od votline oddaljevala; s tem je hotel mali prebrisanec odvrniti sum od sebe. Iz govejih čreves je napravil strune, ki jih je napel čez želvino lupino ter tako ustvaril liro. Apollon je seveda iskal tatu in ga slednjič tudi našel v votlini. Bil je kajpak več kot nejevoljen; ko pa mu je Hermes podaril liro, mu je kradež odpustil in je bil zadovoljen.

Iz te snovi je spesnil Sophokles svojo satirsko igro. Apollon, ki je bil razsrjen, da mu je nekdo ukradel goveda, je zaman iskal tatu in sledov po vseh pokrajinah; slednjič je obljubil nagrado tistemu, ki bi mu mogel povedati, kje so goveda. Silen, oče satirov, mu obljubi, da jih bo izsledil s pomočjo svojih satirov. Le-ti gredo brž na delo: plazijo se po grmovju po vseh štirih, skačejo in vohajo po skalovju, dokler ne najdejo sledov. Toda sledovi gredo v nasprotno smer, proč od votline, kjer je bil Hermes. Vendar pa se približajo votlini. Kako se prestrašijo, ko čujejo iz nje glasove, ki jim njihovo uho ni vajeno! Hermes namreč brenka na liro. Wilamowitz (Die gr. Trag. u. ihre drei Dichter, str. 109,) hvali domislek Sophoklejev, ki nam slika, kako plašno poslušajo satiri božanske glasove, kako boječe odskakujejo, kako jih oče Silen naganja, kako vedno in vedno izgubljajo pogum, dokler Silen sam ne potrka na vrata. Tu pride iz votline gorska vila Kyllena, ki pripoveduje, kdo je v votlini. Najbolj so radovedni satiri, kakšna godba je to, ki odmeva iz

votline. Vse zavijanje nič ne pomaga: satiri venomer trdé, da je Hermes ukradel Apollonova goveda. Sedaj pride Apollon . . . Od tu je tekst izgubljen. Wilamowitz sluti, da je bila vsebina ta-le: Hermes je moral priti ven; ker pa kot dojenček še ne bi znal hoditi, je morala Kyllena pojasniti, da je Hermes v 6 dneh že zrasel v krepkega dečka. Gotovo je Apollon hotel slišati in imeti liro, in konec je bil pač ta, da je Hermes Apollonu zaigral, mu slednjič podaril liro in sta se oba božanska bratca prijateljsko poslovila.

Euripides.

Nav dva antična viri se opiramo predvsem pri določanju podatkov v Euripidovem življenju, namreč na Euripidovo biografijo, ohranjeno v rokopisih kot „genos Euripidu“ (E. Schwarz, Scholia in Eurip. I. p. 1—6) in na zgodovinarja Philochora. Poročilo tega genosa je kritično najbolj obdelal Wilamowitz v svojem Herakleju (I, 1—42) ter pokazal, da moramo pri datiranju začeti z Euripidovo smrtjo in potem sklepati nazaj, in prišel do zaključka, da je Euripides umrl v začetku l. 406. ali na koncu l. 407. Leta 408. spomladi je še uprizoril v Atenah svojega Oresta, nakar se je, nezadovoljen z atenskimi razmerami, odzval povabilu kralja Archelaja Makedonskega in odpotoval na njegov dvor v Pello, kjer je umrl nad 70 (po Philochoru), odnosno 75 (po Eratosthenu) let star. Točno se rojstno leto ne dá določiti; reči moremo le, da se je rodil okoli l. 481. v atiški občini Phlyji.

Vsa obrekovanja, ki izvirajo iz komikov, konservativcev in zato nasprotnikov pesnika moderne smeri, namreč da je bil njegov oče Mnesarch-os (-ides) „kapelos“ = „kramar“ mati pa „branjevka“, moramo odkloniti, ker imamo zanesljivo poročilo resnega zgodovinarja Philochora, da je bila mati iz stare plemiške rodbine, s čimer se ujema ekscerpt iz Theophrasta pri Atheneju, X. 424, po katerem je bil Euripides točaj pri društvu Orchestrai, ki je prirejalo ob slavnosti Thargelijah rituelne plesne in ki je sprejemalo za člane le plemiče. Dalje poroča Philochoros, da je imel Euripidov oče posestvo na Salanimi, kjer si je dal Philochoros sam pokazati neko votlino z razgledom na morje, kjer je Euripides pesnil svoje drame.

Euripides je bil baje dvakrat oženjen, a obakrat je slabo naletel. Zato je bil baje sovražnik žensk in jih je v svojih dramah tako obdeloval, da so mu slednjič izpraskale oči. Pa vse to so same izmišljotine komikov.

Imel je tri sine: Mnesarchida trgovca, Mnesilocha igralca in Euripida, ki je dal po očetovi smrti uprizoriti Bakche in Iphigenijo Auliško.

Euripides je živo zasledoval politično življenje in se zanj zanimal, a političnih služb ni opravljal. Dočim se nam slika Sophokles kot ljubezniv in dovtipen družabnik, je bil Euripides baje samotar, ki se je družbi izogibal. Toda samotar je bil morda res v svojih poznih letih, ko ga je življenje bridko razočaralo in si je našel obilo nezaslužene nehvaležnosti; vsekakor pa kažejo njegova dela, da pozna življenje in družbo tako izvrstno, kot malokdo, kar bi ne bilo mogoče, če bi bil vedno pustež in samotar.

Za Euripidove mladosti je začela prosvetna doba sofistike prerajati duhovno življenje v Atenah. Tej novi struji se je Euripides popolnoma predal. Bil je sofist, a ne v slabem pomenu, temveč pristaš sofistov kot apostolov izobrazbe. Tudi ni pripadal nobeni filozofski sekti, pač pa je sprejemal vase pobude od raznih strani. Če so ga imenovali stari „filozofa odra“, ne smemo tega razumeti tako, kot da je bil ustvaritelj ali pristaš kakega sistema filozofskega, temveč tako, da je bil prijatelj vede, izobrazbe in moderne struje, ki je kritično presojala dotedanje filozofske izsledke. Verska skepsa in antropocentrična smer znanosti sta najgloblje posegli v Euripidovo dušo. Euripides ni ateist, pač pa zametava bogove ljudske vere, ki so v nenravnosti slični ljudem. Zavrgel je vero v nadčloveške heroje in zgodbe o njih so mu bile le naivne pravljice. Iz stare Dionysove igre je hotel napraviti moderno dramo, ni hotel dramatizirati starih mitov, temveč na odru je hotel pokazati sodobno atensko družbo. V ljudski religiji ni našel zadovoljstva; moral se je odločiti: ali držati se stare religije (kakor Aischylos in Sophokles) ali pa se oprijeti racionalističnega prosvetnega naziranja. Tu je zadel na težkočo, saj so bile tragedije prej in slej del javnega bogoslužja, dočim njihova vsebina ni bila več religiozna. Pri Euripidu imajo stari heroji le še ime in kostim, v resnici pa so to ljudje z vsemi

Euripides je bil baje dvakrat oženjen, a obklat je slabo
človeškimi dobrimi in slabimi lastnostmi. Rad bi bil pretvoril
staro herojsko tragedijo v družabno dramo, a tega ni mogel po-
polnoma, ker je bil po tradiciji navezan na junaško pripovedko.
Zato — pravi Arnim — gre po Euripidovih delih neka notranja
razpoka, Euripides polni stare mehove z novim vinom, a mehovi
se potrgajo. Ta razvoj občanske drame se je dovršil šele mnogo
pozneje v takozvani novi komediji. Čisto gotovo ni samo slučaj,
da nimamo za Euripidom nobenega tragika več, ampak to je
posledica notranjega razvoja. Tragiki 4. stoletja so se pozabili.
Euripides je bil socijalen duh, socijalen prevratnik, kakor
ga dobro označuje Sovrè (Bratski spor, str. 6.), ki je svojo dobo
za stoletja prehitel; zato ga sodobniki niso umeli, dočim je bil
v poznejših stoletjih najbolj priljubljen tragik. Bil je velik mislec
in psiholog, ki je videl globoko v človeško dušo. Euripides je
tudi prvi, ki je odkril poeziji žensko dušo in žensko naravo v
dobrem in zlem. Nikakor ni sovražnik žensk, kakor se običajno
trdi, ampak pokazal nam je poleg blodnih, slabih, pogubnih
žensk tudi vsaj enako število plemenitih, požrtvovalnih, osreču-
jočih žená.

O tem in o tehniškem napredku Euripidovih dram se bomo
prepričali in govorili pri analizi njegovih del.

Euripidova dela. Genos pravi, da so med 92 Euripi-
dovimi dramami tri tragedije nepristne, tako da ostane le
89 pristnih tragedij. Do aleksandrijske dobe se je ohranilo
78 dram. Tabela njegovih dram podaja Wilamowitz v „Analecta
Euripidea“ in pravi, da so si Aleksandrijci število 92 kar gladko
izračunili. V Didaskalijah so našli, kolikokrat je Euripides upri-
zorił svoje drame in so potem to število s 4 pomnožili, kar pa
je napačno, ker vemo o nekaterih dramah, da niso bile uprizor-
jene v Atenah in torej niso mogle biti omenjene v Didaskalijah.

Ohranjenih je pod Euripidovim imenom 19 dram, med njimi
satirska drama Kyklops in nepristna drama Rhesos. Dokazano
je, da imamo 17 njegovih pristnih dram.

Kronologija. Za osem Euripidovih dram so data spo-
ročena, in sicer:

1. Alkestis leta 438. kot četrta drama za tragedijami
Kressai, Alkmeon in Telephos; dobil je drugo ceno.

2. Medeia leta 431. obenem z dramami: Philoktetes, Diktys in Theristai. Medeia je bila prva v tetralogiji in je dobila tretjo ceno.

3. Hippolytos (stephanephóros) leta 428. Dobil je prvo ceno.

4. Troades leta 415. kot tretja drama v tetralogiji, v kateri so bili še Alexandros, Palamedes in Sisyphos. Dobile so drugo ceno.

5. Helena leta 412. (shol. k Aristoph. Thesmophoriazusam 1012, 1060); z njo obenem je bila uprizorjena Andromeda (za ostali dve drami ne vemo).

6. Orestes leta 408. (shol. k verzu 371.)

7. in 8. Iphigeneia Auliška in Bakchai, uprizorjeni po pesnikovi smrti (shol. k Aristoph. Žabam 67.)

Datiranje ostalih dram je osnovano na kombinacijah, pri čemer je važna dramaturgiška tehnika, politično-zgodovinske omembe in parodije v Aristophanovih komedijah, ki so vse datirane. Za datiranje Euripidovih dram so posebno zaslužni: H. Zirkdorfer (*De chronologia fabularum Eur.*, Marb. 1839), Wilamowitz (*Analecta Euripidea*, Herakles I. in H. v. Arnim (*De prologorum Euripideorum arte et interpolatione*, Greifsw. 1882.; akad. predavanja).

Herakleidai se dajo datirati le približno med l. 429. in 427. (pri tem je l. 428 izključeno, ker je tega leta Euripides zmagal s Hippolytom, ki ne spada v to tetralogijo), in sicer na osnovi Aristophanovih Os, v. 1160., kjer je parodiran v 1006 iz drame Hekraklidai. Ker spadajo Ose v l. 422., bi bila Eurip. tragedija uprizorjena najkasneje l. 423. Natančnejši datum dobimo na osnovi prorokovanja Eurystheja (v. 1026.), kjer se nahaja zgodovinska omemba vpada Peloponežanov v Attiko. Ako privzamemo še Thukidida 2, 57 in Diodora 12, 145, pridemo z Eurip. dramo v l. 429. kot najzgodnejši in v l. 427. kot najpoznejši termin.

Za Hekabo je terminus post quem l. 426., ker se omenja obnovenje Apollonovega slavlja l. 426., terminus ante quem pa l. 424., ki ga dobimo iz dveh parodiranih verzov v Aristoph. Oblakih (v. 423., 708.), ki odgovarjata Hekabi, v. 162., 1148.

Za Herakleja pride Wilamowitz (Herakles I.) na osnovi svojih duhovitih raziskavanjih — njegovo omenjeno delo je metodično nadvse poučljivo — do zaključka, da spada Herakles v zadnja dvajseta leta, med Hiketide (421) in Trojanke (415).

Za Hiketide je term. ante quem l. 422., ker vsebujejo politične puščice proti demagogom, odn. proti Kleonu.

Elektro datiramo na osnovi historične omembe na koncu drame (Sicilska ekspedicija, Alkibiades, Hermokopidni proces) v l. 413.

Ion spada nekako v isto dobo kakor Elektra (Wilam., Hermes 18, 242 smatra za t. a. q. sicilsko katastrofo 413/2).

Phoinissai spadajo po skoro soglasnem prepričanju filologov v l. 409.

Andromacha bržkone ni bila uprizorjena v Atenah; glede datuma si učenjaki niso edini in kronologija koleba med l. 423. in 418. (A. Böckh, De trag. gr. princ. 189, Wilamowitz, Gött. Gel. Anz. 1906, Zirndorfer in Th. Bergk, Herm. 18, 490).

Iphigeneia Tauriška spada v čas pred Heleno (pred l. 412.)

Kyklops spada v dobo po l. 420.

1. Alkestis.

Alkestis je tragedija posebne vrste, nele ker se konča veselo, ampak tudi ker je vsej tragediji primešano mnogo iz vsakdanjega življenja in mnogo komičnega. Euripides sam jo je smatral za nekaj drugega kot ostale tragedije, saj ji je dal v tetralogiji četrto mesto namesto satirske igre. V marsičem, zlasti pa v tendenci je Alkestis zelo slična novi komediji.

Snov je obravnaval že najstarejši tragik Phrynichos, ki je posebno poudarjal burleskne poteze. Morda se je Euripides oprijel iste snovi zato, da pokaže, kaj more iz nje ustvariti moderen napreden umetnik.

Predfabula. Apollon je ubil kiklepe iz jeze zaradi umora sina Asklepija. Za pokoro mu je Zevs naložil roboto v hiši smrtnika, pri Tesalcu Admetu, ki mu je bila žena Alkestis. Apollon mu je pasel ovce in mu je bil hvaležno vdan. Usoda je Admetu določila prezgodnjo smrt. Apollon pa je znal odvrniti to usodo

s tem, da je opijanil Mojre. [Euripides jo zasuče drugače: Apollon ukani Mojre ter jih prisili k obljubi, da bodo prizanesle Admetu, če bo kdo drug hotel zanj umreti. Toda nihče ni hotel, niti nje, govi priletni starši. Le Admetova mlada soproga je rekla, da hoče zanj umreti, in Admetos je to ponudbo sprejel.]

Dejanje. Vse to izve gledalec iz ust Apollona, ki po Euripidovem načinu v prologu pripoveduje, kar morajo gledalci vedeti. V Admetovi hiši so vedeli za usodni dan. Apollon, ki nastopi v orhestri pred palačo, hoče zapustiti hišo, ki jo je tako zelo vzljubil. Tu nastopi Thanatos (Smrt), da odpelje dušo Alkestē v Hades; prej pa hoče z mečem odrezati Alkesti koder las, da ga žrtvuje podzemlju. Apollon hoče Thanata (Smrt) odvrniti od njegovega naklepa. Ker pa le-ta ne odneha, mu Apollon pove, da pride junak in mu siloma iztrga Alkestō. [Posebnost Euripidovega prologa je tudi v tem, da se že vnaprej naznači, kako se bo dejanje izteklo.] [Thanatos je tipična oseba; Apollon ga ima za norca.] Apollon odide in Thanatos izgine med vrati, ki peljejo v ženske dvorane. Vstopi zbor, ki ve, da je napočil usodni dan, in prisluškuje, ali je čuti naricanje. Ker je vse tiho, sklepa, da kraljica še živi, dasi ni rešitve zanjo. Edinega, ki bi mogel pomagati, Asklepija, je ubila Zevsova strela. Nastopi služabnik in miri zbor: Alkestis čuti bližajočo se smrt; okopala se je in nakitila, molila ob altarju Hestije in je čisto mirna. Le ko se je poslovila od poročne sobe, so ji privrele solze ob misli, da bi mogla stopiti vanjo nova nevesta. Zljubkala je svojo deco in prijazno izpregovorila služabnicam. Sprog obupuje, a prepozno je. Nato pride Admetos in Alkestis z obema otrokoma iz palače. Alkestis prosi za svojo prostovoljno žrtev le eno: naj Admetos ne privede v hišo mačhehe deci. Admetos obljubi, obenem pa prisega, da ne bo staršem nikoli odpustil. Nobene gostije ne bo več v hiši, Alkestina slika, ki jo je napravila hladna roka, bo ležala na njegovi postelji in objem mrzle slike mu bo v tolažbo. Tudi v grobu hoče počivati zraven nje. Alkestis je vesela in ko umre, poje sinček prav neotroško žalnico. Admetos odredi splošno žalovanje; celo jahači in kočijaži naj porežejo konjem repe. Zbor naj zapoje posmrtnico. Med petjem spravijo mrliča v hišo. — Nastopi Herakles, takrat Atencem še napol komična figura. Vprav je na poti svojih junaških činov in se hoče mimo-

grede ustaviti pri Admetu. Ko vstopi v palačo, mu vzbudi pozornost žalna obleka Admetova. Admetos pravi, da je umrla deklica, ki je bila pri njem vzgojevana. Herakles se obotavlja iti v goste, kjer imajo mrliča, a slednjič vendar vzprejme gostoljubje. Služabnik ga odpelje v gostinsko sobo.

Zbor zapoje pesem, ki slavi gostoljubnost. Admetos ukaže zboru, naj se udeleži mrtvaškega sprevoda, a tu se nekaj pripeti. Pride Admetov oče, da izkaže gospé poslednjo čast, toda Admetos ga osorno zayrne: očetu bi se bilo bolj spodobilo, da bi z lastno smrtjo rešil sinu življenje, saj je užil že vse radosti življenja. Oče pa mu ne ostane odgovora dolžan: „Predvsem si prepovedujem takle ton. Ti si dobil od mene vse, a kje stoji zapisano, da bi moral oče umreti za sina, tudi jaz ne zahtevam, da bi ti zame umrl. Ti se veseliš življenja, misliš, da se ga jaz ne?!“ Ko mu pravi Admetos: „Tvoja smrt ne bo častna“, odgovori oče Pheres: „Kaj me briga, če me bodo ljudje zmerjali po smrti!“

Sprevod odide, orhestra je prazna. [To je poedin primer v atiški tragediji. Humor Pherejevih besed je v tem, da zasmehuje sinovo ljubezen do življenja, obenem pa zasmehuje tudi svojo. Zato je ta starec humoristična postava. Oče gotovo ne misli resno, ko zmerja sina, da je morilec svoje soproge. Ko se Admetos vrne ves potrtn od pogreba, tedaj mu dá pesnik šele prave besede na jezik. Ta prizor vsebuje preobrat v Admetovem značaju: očita si, da je sprejel Alkestino žrtev.] Ko se je mrtvaški sprevod oddaljil, pride iz palače sluga, da postreže gostu Herakleju. Strašno je hud na gosta, ker zahteva vedno več jedil, vsemu je premalo. „Sedaj sedi in rjove pesmi. Moja gospodarica je zapustila hišo, ne da bi ji bil jaz mogel izkazati poslednje časti.“ Sedaj pride Herakles sam, pošteno natrkan, iz hiše in očita slugi nedostojno vedenje in izve šele zdaj, da ni umrla deklica, ampak Alkestis. Herakles je ves obupan, ker je spoznal, da je igral nečastno vlogo. Zato sklene, da se skrije blizu groba in bo čakal na Thanata (Smrt), ki ga bo stiskal, da bo kar cvilil. Herakles odide, Admetos in zbor se vrmeta. Admetos je neutolažljiv; komaj so ga zadržali, da ni skočil v grob. Zbor ga tolaži v pesmi, ki jo Admetos večkrat z vzkliki prekine. Usoda Alkeste, pravi, je boljša od njegove; nič več ga ne bo veselilo v življenju, vse ga

bo spominjalo na Alkesto. Sovražniki mu bodo očitali strahopetnost.

Herakles se vrne z groba in za njim stopa, zavita v tenčico, Alkestis, ki jo je Herakles osvobodil. Admetos se opravičuje, da je Herakleju zatajil Alkestino smrt; te dame pa ne more sprejeti, ker bi ga vedno spominjala na rajnico. „Sploh pa, kam naj dam v svoji hiši mlado ženo?“ Vidi namreč, da je tujka po postavi podobna Alkesti. Nujno prosi Herakleja, naj odpelje to damo iz hiše. Herakles prigovarja: „Le sprejmi jo, čas bo vse prav obrnil; še oženil se boš.“ Ko Admetos to odločno odkloni, mu pravi Herakles, da je to sicer lepo, toda neumno. Admetos se slednjič ukloni in odpelje ženo v hišo, a gleda vstran. Alkestis odgrne tenčico in spoznata se. Admetos pa še vedno ne verjame, dokler mu Herakles ne razloži vsega, kar se je medtem zgodilo. Z zagotovilom Admeta, da se začne sedaj boljše življenje, se konča drama.

2. Medeja.

Ni je antične drame, ki bi bila tako zelo slika vsakdanjega, resničnega, rekel bi — neherojskega življenja, kakor je Medeja. Zato so jo v vseh časih igrali in jo še danes igrajo malone pri vseh narodih v prvotni obliki s popolnim uspehom in razumevanjem, ker je še vedno takorekoč moderna po svoji vsebini. V dušo žene, prave, resnično živeče žene, se ni vglobil noben stari dramatik tako kakor Euripides. Njegova Alkestis je ljubeča, požrtvovalna soproga, ki umre prostovoljno, da reši smrti svojega moža. V Medeji gre Euripides dobršen korak naprej: slika nam strastno ljubečo ženo, ki je iz ljubezni žrtvovala vse, kar ji je bilo najdražje, a on, ki ga je tako ljubila, jo izda, prelomi zvestobo, zapusti jo in si poišče drugo nevesto. Trpljenja zapuščene, izdane žene ni naslikal še noben pesnik tako izčrpno kot Euripides v Medeji. Grki so se vobče malo menili, ko so sklepali zakone, za ljubezen, zakon jim je bil nekaka pogodba med starši obeh novoporočencev, odnosno za sklepanje zakona so bili odločilni stanovski in premoženjski oziri. Euripidova Medeja pa se je omožila iz čiste, nesebične ljubezni, Jasonu je žrtvovala domačo hišo in domovino ter je sledila le svojemu srcu. Ko pa

jo je Jason zapustil, ko ji je postal nezvest, tedaj se je v njej vzbudila nekdanji ljubezni enako strastna maščevalnost. Težko najdemo kje globlje pojmovanje tragike zapuščene žene kot tu. Euripides nam je pokazal užaljeno soprogo, ki jo je zadela človeška usoda. Le v končnem prizoru se je Euripides moral vrniti k pripovedki: Medeja po pripovedki ne sme poginiti, zato jo reši nadnaravna sila. Na koncu je Snov je črpal Euripides iz vobče znane pripovedke o Argonavtih, a jo je po svoje preobrazil.

Predfabula. Pelias, gospodar Jolka se je hotel iznebiti svojega nečaka Jasona in mu je zato ukazal, naj gre v Kolchido po zlato runo. Jason si izteše čudovito ladjo „Argo“ in dospe z odličnimi grškimi junaki po mnogih pustolovščinah skozi divje skale Bospora, ki so zdrobile skoraj vsako ladjo, v Črno morje. Na obali so bivali Kolchijci s kraljem Ajetom, Helijevim sinom. Ajetes je čuval zlato runo in je naložil Jasonu vrsto nevarnih del. Orati mora z ogenj puhajočimi biki in sejati zobe zmaja, ki čuva zlato runo; iz zob vzrastejo oboroženi velikani. Vse to je izvršil s pomočjo Ajetove hčerke Medeje, ki se je vanj zaljubila. Le ta je znala čarati in je storila Jasona neranljivega in neobčutljivega za ogenj strašnih bikov. Svetovala mu je tudi, naj vrže med železne moče kamen, zaradi katerega se le-ti med seboj spopadejo. Nato omami s čarom zmaja, ki ga potem Jason usmrti in ukrade zlato runo ter hoče z Medejo zbežati. Ajetes pa ju zasleduje. Pri tem usmrti Medeja svojega brata Apsyrta. Po dolgih blodnjah dospe Jason z Medejo, ki mu je medtem porodila dva sina, v Jolkos. Pelias nadaljuje zasledovanje; Jason se maščuje s pomočjo Medeje. Medeja obljubi Pelijevim hčerkam, da bo očeta pomladila s svojo čarovno umetnostjo, ter jih tako zapelje, da očeta razsekajo in skuhajo. Po tem zločinu mora Jason bežati in pride s svojo rodbino v Korint. — To, kar se godi odslej: da zapusti Jason svojo ženo in se poroči s hčerko kralja Kreontā, da se Medeja maščuje s tem, da umori Kreonta, kraljičino in celo lastna otroka, da bi tako zadala nezvestemu soprogo najhujši udarec, si je Euripides večinoma sam izmislil. Po stari pripovedki ne umori otrok (bilo jih je sedem) Medeja, temveč Korinčani, ki niso hoteli, da bi jim vladala barbarka. Zaradi tega zločina je nastala kuga in proročišče je zahtevalo

spravo za prelito kri. Zato so Korinčani vsako leto obhajali spravno svečanost, ob kateri so žrtvovali Heri sedem dečkov in sedem deklic. Šele Euripides je napravil iz Medeje detomorilko.

Dejanje. V prologu nam pove dojlja, da je Medeja zapustil soprog Jason in se oženil s Kreontovo hčerko. Popis Medejine bolesti priča o njeni strastni naravi, ki vzbuja strah. Razgovor dojlje s starim vzgojiteljem, poln skrbi in strahu, vzbuja občutje, da bi mogla Medeja res umoriti svoja otroka. Sosede, ki so prihitele, se posvetujejo z dojljo ter sklenejo, da bodo poskusile Medejo pomiriti. Nastopi Medeja, odločna in strastna, a v strasti ne izgubi glave, temveč hladno računa. Pridobiti si hoče in mora simpatije zbora (sosed); zato jim slika svojo nesrečo le kot poslednjo konsekvenco vseh ženâ: žena je vedno odvisna. Njene žalostne besede ganejo tudi gledalce, čeprav vedo, da dela Medeja vse le zato, da si pridobi zbor. Ta čudna zmes preračunljivosti in genljive resničnosti njenega izražanja spada k Medejini individualnosti. Zbor je kakor očaran: sočustvuje z Medejo skozi celo tragedijo in prav tako gledalci.

Pride Kreon, da ji sporoči, da jo izganja iz Korinta. Njegov nastop je robat in prenaqljen, vsaka beseda priča, da je navajen le zapovedovati; toda njegova energija je pri kraju, če naleti na odpor. Gostobesedno in odkrito odgovarja na Medejino vprašanje, zakaj jo izganja. Medeja se dela ponižno in Kreon, spočetka nedovzeten, hiti kmalu nehote v njeno mrežo. Kreon je dober oče, a hladen mož, ki se ogreje le tam, kjer gre za njegovo rodbino. Te lastnosti skuša Medeja obrniti sebi v korist, vendar pa Kreon ne prekliče svojega odloka. Medeja je tudi preveč pretkana, nego da bi se zato še dalje zavzemala. Sočutje mu je vzbudila, strah zmanjšala: Kreon vidi v njej prej nesrečno nego nevarno ženo. Zato ji rad dovoli odlog enega dne.

Zbor še ne uvidi pomena tega kratkega odloga. Medeja pa, ki je tako dolgo zatajevala svoj ponos, odloži masko, saj si je zbor že pridobila. Čim krajši je čas, tem odločneje ravna. Odkrito pove zboru, da hoče ta dan izrabiti v to, da pogubi Kreonta, kraljičino in Jasona. Njen triumf bi bil popolen le, če bi mogla spraviti svoje lastno življenje na varno. Upanja ni mnogo, a more se tako zgoditi; če ne, hoče žrtvovati samo sebe, le da se maščuje.

Pričakovali bi, da bo zbor obsojal čin, ki ga snuje Medeja. A niti besedice o tem ne čujemo; resolutna žena se mu zdi, da je kakor nalašč poklicana v to, da uveljavi pravične zahteve ženâ od moŝ, ki hočejo, da so jim žene zveste, sami pa so kar najbolj nezvesti.

Nastopi Jason sam. Pesnik nam ga slika kot plitvega človeka, ki je na zunaj prijazen in dostojen, a globine strastne ženske narave ne more pojmiti. Z lepimi besedami in s ponudbo podpore za Medejino odpotovanje misli, da bo poravnal težki konflikt. Na strastno očitanje nezvestobe in nehvaležnosti dokazuje brezsrčneŝ Medeji s sofistično jezičnostjo, da ji sploh ni dolŝan hvaležnosti in da je njegova poroka s Kreontovo hčerko le v korist Medeji in njenima otrokoma. Toda v resnici se je znova oženil, da pride sam in njegovi potomci do visoke oblasti. Res je morda prvotno hotel skrbeti tudi za otroka, toda to je drzna laŝ, da je ozir na Medejo in otroka glavni motiv za njegovo nezvestobo. Medeja dobro zavrača njegove izgovore, a Jason je tako verziran, da ga z besedo ne more več ugnati. Jason pretrga tozadevni pogovor z Medejo ter ji nad vse ljubeznivo ponudi podporo. Medeja to ogorčeno odkloni in Jason odide.

Medeji je strast pripelala do viška, Jason je priznal svojo krivdo. Iz tega se razvije načrt osvete. Atenski kralj Aigeus pride slučajno v Korint in Medeja mu vse razloŝi. Kaj namerava, mu ne pove, izprosi si le, da ji da pribeŝaliŝče v Atenah. Medejino življenje je torej na varnem. Sicer ji ni mnogo na tem življenju, vendar pa ima zanjo pomen, ako ji omogoči osveto in triumf. Ta prizor je pomenljiv ŝe iz drugega vzroka — saj bi za Medejino varnost lahko poskrbel njen praded Helios, ki ji pošlje na koncu tragedije zmajev voz, da ubeŝi —: med pogovorom z moŝem, ki nima otrok, vzklijejo v Medejini duŝi misli na detomor. Jazona hoče poklicati in se z njim navidezno sprijazniti, da bi mogla otroka izročiti Jasonovi nevesti darila, ki so namazana s peklenskimi soki in umore vsakogar, ki se jih dotakne. Potem bo umorila otroka in vzela Jasonu ŝe to poslednjo tolaŝbo. Zbor ji odsvetuje. Sledeči prizor z Jasonom je posebno mojstrsko delo Euripidove umetnosti. S hlinjenim kesanjem zna vzbuditi v Jasonu dremajočo očetovsko ljubezen in Jason dovoli, da neseta otroka njegovi nevesti darila. Jason sam ju pelje tja. —

Otroka se vrneta, pomiloščena sta, ne pojmeta v pregnanstvo. Čim bolj se bliža trenutek detomora, tem bolj čuti Medeja strahoto svoje namere. Umor otrok bo učinkoval le, ako bo uničena Jasonova nevesta. Medeja, ki bi umorila otroka le zato, da ne padeta sovražnikom v roke, bi ne bila evripidejska. Pesnik je hotel naslikati demonsko silo osvete, ki premaga vse ozire.

Medeja čaka nestrpno poročil iz kraljeve palače. Tu prisopiha Jasonov služabnik, ki slika strašno smrt kraljične in Kreonta. Medeja vriska od veselja. Boj v njeni duši je končan. Zbor pravi, da je Jasonov zločin kriv pogube nedolžnih oseb, a Medeja se za to več ne zmeni. Njeno demonsko veselje je že prešlo v resno premišljevanje. Medeja odide v svoje stanovanje. Zbor izraža bojazen. Čuje se krik Medejinih otrok. Detomor je končan. Jason vstopi, ne ve še o detomoru, hoče otroka spraviti na varno pred kraljevimi sorodniki. Poročilo o umoru otrok ga zadene kakor strela z jasnega. Že hoče Jason vlomiti vrata, da bi zahteval Medejino življenje za življenje otrok, ko se pojavi Medeja s trupli otrok v zraku v Helijevem vozu, v katerega so vpreženi krilati zmaji. Tu si stojita zadnjič nasproti: strti mož, ki v onemogli jezi preklinja Medejo, in Medeja, dostojanstveno mirna. Jason je popolnoma poražen. Užaljena pravica je triumfirala, strto pa je tudi srce nesrečne žene.

[Vrednota Medeje je predvsem v risanju glavnih značajev. Pesnik poudarja pri Medeji nehelensko čustvovanje; nehelenska je brezmejna strastnost s preračunjeno prekanjenostjo. Slikanje duševnega boja Medeje pred detomorom, boja med maščevalnostjo in materinsko ljubeznijo spada med najbolj dovršena mojstrstva.

V gledališko zgodovinskem pogledu je zanimiv končni prizor, ko pride Jason po grozni smrti Kreonta in njegove hčerke, da reši otroka. Zbor mu pove, da je prišel že prepozno, ker sta otroka že umorjena. S pomočjo služabnikov hoče Jason vlomiti hišna vrata, toda nenadoma se pojavi Medeja z obema umorjenima otrokoma. „Čemu skušaš vlomiti ta vrata, ne trudi se zaman! Če česa želiš, govóri!“ To kaže, da se pojavi Medeja tako, da se ji Jason ne more približati. Sholije pravijo, da se Medeja pojavi epi hypsus v zmajevem vozu z otrokoma v naročju. To je Helijev voz; ali so bili zmaji vpreženi vanj, to je postranska stvar. Kje je ta voz? Ali se je to godilo s pomočjo

✓ letalnega stroja ali pa so voz porinili na streho preoblačilne kolibe? Arnim (l. c.) pravi, če se odločimo za letalni stroj, potem moramo priznati celo vrsto izprememb na prizorišču, brez katerih letalni stroj ni razumljiv. Bethe (l. c.) sploh zavrača poročilo sholij in pravi, da se Medeja ni pojavila v zraku, ampak na ravnih tleh, in sicer tako, da so s pomočjo ekkykleme porinili voz ven. Če poudarja Medeja nepristopnost Helijevega voza, ima to po Bethejevem mnenju le takrat zmisel, če se pojavi Medeja tik Jasona, ne pa v višini. Dalje ima Jasonova prošnja, naj mu Medeja dovoli, da se še enkrat dotakne otrok, le tedaj zmisel, če bi se Jason res mogel dotakniti otrok, ako bi Medeja to dovolila.

Bethejevi odgovori se mi ne zdijo upravičeni. Prav ima Reisch (l. c.), ki pravi, da je imela igralnica, ono znano poslopje, še eno zgornje nadstropje, ki se odpre in voz se prikaže na sprednji strehi.]

3. Hippolytos.

✓ Ohranjena tragedija Hippolytos je predelana prvotna drama in se imenuje Stephanophóros, ker prinaša Hippolytos Artemidi venec s svetega travnika v dar, dočim se je imenoval prvi Hippolytos Kalyptomenos, ker si je sramežljivo zakril obraz, ko mu je Phaidra razodevala svojo ljubezen. Prvotna tragedija, v kateri je Euripides začrtal Phaidro kot tip ženske brezsravnosti (Phaidra je sama osebno ponudila Hippolytu svojo ljubezen, dočim stori v našem H. to njena dvorjanka za njo) ni imela uspeha in Euripides jo je predelal in modificiral Phaidrin značaj.

Snov je v jedru vzeta iz atiške pripovedke. Phaidra, hčerka Minoja in Pasiphaje, soproga kralja Theseja, se strastno zaljubi v svojega pastorka Hippolyta, sina Theseja in Amazonke Antiope. Ker sramežljivi mladenič njeno ljubezen zavrne, se mačeha sama usmrti, pastorka pa v pismu očrni pri očetu, da je on grešil proti njeni časti. Theseus verjame, izžene sina ter ga prekolne, roteč Poseidona, ki mu je nekoč obljubil, da mu izpolni tri želje, naj pogubi Hippolyta. Ko se Hippolytos pelje po morski obali, se dvigne iz morja pošastni bik, Hippolytovi konji se splašé in mladenič se ubije. Artemis, ki jo je Hippolytos v nasprotju z

Aphrodito visoko častil, izpriča njegovo nedolžnost ter mu v zadoščenje ustanovi stalen kult.

Dejanje. Ozadje tvori kraljeva palača v Troizenu, kjer biva Hippolytos, kralja Theseja sin iz prvega zakona, Theseus in Phaidra, druga Thesejeva žena. Prolog govori Aphrodita. Izvemo, da Theseja ni doma, dalje čujemo o dogodkih, ki se bodo pozneje vršili. Aphrodita hoče zato kaznovati Hippolyta, ker časti le-ta samó Artemido, nje pa ne. Nastopi Hippolytos s svojimi tovariši lovci, ki pojo pesem v čast Artemidi. [To spremstvo je nekak stranski zbor, kajti pravi zbor tvorijo žene iz Troizena. Reisch (l. c.) pripušča dve možnosti, namreč da tvorijo tale zbor statisti, ki ne pojejo in ne govore, zadaj za prizoriščem pa poje pravi zbor, ali pa da je Hippolytovo lovsko spremstvo del zbora, ki je za prizoriščem; ta del se je preoblekel za ta čas in nastopil s Hippolytom. Meni se zdi, da je drugo pravilno, kajti malo verjetno je, da bi se bil za tako kratek nastop postavil še zbor statistov. To se kratkomalo ni izplačalo, saj jih je bilo treba tudi naučiti peti; da bi pa ta zbor nastopil in molčal, za prizoriščem pa bi pravi zbor pel, ni verjetno in bi tak nem nastop delal mučen vtis. V v. 109. pošlje Hippolytos svoje spremljevalce že v palačo. Odtlej do nastopa pravega zbora troizenskih žená je bilo sicer malo časa, a vendar dovolj, da so ti spremljevalci odložili svoje lovske atribute in se karakterizirali kot žene.] Hippolitos odpošlje služabnike, odnosno svoje lovske tovariše v palačo, da pripravijo konje za popoldanski izprehod, in odide nato tudi sam. Po kratkem odmoru nastopi zbor troizenskih žená, ki bi rade izvedele, kako je Phaidri, o kateri so čule vznemirljive vesti. Zbor poje pesem, polno žalosti in skrbi za Phaidro, nato pa pride dvorjanka z dvema služabnicama, ki prineso bolno Phaidro, ki si je zaželela solnca in svežega zraka. Phaidra se nemirno obrača na ležišču, odveže si čelno prevezo in si razpusti lase. Zbor izprašuje ves v skrbeh dvorjanko, kaj je Phaidri, da je tako slaba. Dvorjanka pravi, da ni čuda, če je slaba, ker že tri dni odklanja vsako jed, a taji, da bi bila bolna. Poskusi še enkrat, da izvabi iz Phaidre odgovor, kaj ji je, a zaman. Le ko omeni Hippolyta, se Phaidra dvigne in vzdihne: „Ojoj!“ Dvorjanka poklekne k njej ter jo prosi, naj ji pove, kaj ji teži dušo, in po dolgih ovinkih izve, da Phaidra ljubi Hippo-

lyta. Dvorjanka: „Ljubiš? Koga ljubiš?“ Phaidra: „Kóga? Ah, Amazonkinega sina —“ Dvorjanka: „Hippolyta?“ Pri tej besedi si Phaidra zakrije obraz in reče: „To ti si rekla, ne jaz.“ Dvorjanka ji slednjič pravi, da hoče pridobiti Hippolyta, da jo bo tudi on ljubil, in odide v palačo, Phaidra pa ostane z zborom pred palačo. Zbor poje pesem o Erotu in Aphroditi, o „strašni sili ljubezni, ki nosi med in želo kakor čebela.“ Med tem čuje Phaidra, ki prisluškuje pri vratih, kako se v palači razburja Hippolytos in kriči na dvorjanko, češ, da je grda zvodnica. Phaidra je vsa obupana, ker je dvorjanka izdala Hippolytu njeno bol, pa je našla strup namesto leka; edino smrt jo more rešiti trpljenja. Zdajci plane ves razburjen iz palače Hippolytos (- z njim dvorjanka -), psuje ženski rod kot vir vsega zla in pravi, da se bo izogibal hiši, kjer biva Phaidra, njegova mačeha, ter srdit odide. Phaidra bridko očita dvorjanki, da jo je izdala, ta pa se opravičuje, a tudi dobro odgovori, češ, če bi se mi bilo obneslo, kar sem hotela jaz in ti, bi mi ničesar ne očitala. Phaidra pošlje s trdimi besedami dvorjanko v palačo, žene pa prosi, naj molče o vsem, kar so čule; pravi, da se bo usmrtila, in odide v palačo.

Zbor ostane sam v orhestri in poje pesem, ki toži nad usodo, ki je privedla ubogo Phaidro v Athene, kjer jo je prevarala zakonska sreča in ji je Aphrodita ranila dušo z bolno strastjo nedovoljene ljubezni; obenem trepeti zbor v zli slutnji, da sega Phaidra že po smrtni zanki. Kar začuje zbor iz palače dvorjanko, ki kliče na pomoč, kajti v zanki visi gospa. Zbor pa ne gre v palačo, češ, saj je notri dovolj služabnikov in ni dobro vmešavati se v take stvari. [S tem je motivirano, zakaj ostanejo žene zunaj. Pesnik zna z neznatnimi motivi doseči, da zbor izve, kaj se godi znotraj, in da ostane zbor v orhestri.] Še enkrat čujemo dvorjanko iz palače: „Vzravnajte, položite ubogo truplo!“ Načelnica zbora: „Mrtva je torej . . . že jo polagajo na mrtvaški oder.“ [Tako pove zbor, kaj se med tem godi v palači.] Zdajci pride v orhestro v spremstvu kralj Thesevs, ki je bil izven dežele, in vpraša žene, kaj pomeni ves ta hrup v palači. Zbor mu pove, kaj se je zgodilo, nakar ukaže kralj odpreti vrata, da vidi mrtvo soprogo. Iz ust zbora čujemo, da že res vidi mrliča. (Reisch (l. c.) ima prav, ki pravi, da za ta prizor ni bilo treba

ekkykleme. Odprli so le vrata in, če so mrtvaški oder postavili nekoliko bliže vrat, je bil dobro videti.) Thesevs, ki se počasi bliža odru, vidi, da visi na roki mrtve žene pisemce. Vzame ga in čita lažnivo Phaidrino sporočilo, da jo je zalezoval Hippolytos in da se je zato usmrtila. Thesevs prekolne sina in prosi Poseidona, ki mu je nekoč obljubil, da mu izpolni tri želje, naj mu uniči sina, da ne bo preživel niti enega dne več. Sedaj pride Hippolytos, zagleda mrtvo Phaidro in ves prestrašen izprašuje očeta, kaj se je zgodilo. Iz besed, ki jih govori oče na splošno, ne da bi pogledal sina, sluti Hippolytos, da ga je kdo pri očetu opravljal. Thesevs se naglo obrne k sinu: „Poglejte ga! Moj lasten sin je, pa mi je ženo oskrnil, kakor priča rajnica sama!“ — „Poberi se“, mu reče, „iz Athen in iz vseh dežel mojega žezla.“ Kljub priseganju in zaklinjanju, da je nedolžen — da ga je Phaidra hotela zapeljati, tega očetu niti ne pove — mora Hippolytos iz dežele. Ko da ta ukaz, odide Thesevs v palačo. Hippolytos se poslovi od Athen in odide s spremstvom.

Zbor žaluje v pesmi nad nezasluženo usodo Hippolytovo, kar prihiti njegov opróda ter ves zbegan vprašuje po Theseju. Thesevs pride iz palače in opróda mu pove, da so se splašili Hippolytovi konji na obali, ker je Poseidon poslal strašno pošast; Hippolytos je padel z voza in konji so ga vlekli po tleh, dokler ni z glavo udaril ob skalo. Oče je prvi hip vesel, da je sina zadela kazen, a slednjič začne dvomiti o njegovi krivdi in ga ukaže prinesti. Med tem se je pojavila boginja Artemis, ki pove Theseju, da ga je Phaidra nalagala, da je po krivici izgnal sina in da je on kriv, če sin umrje. Prinesó Hippolyta, ki ječi od bolečin. V ozadju stóji Artemis, a Hippolytos je ne vidi, šele ko boginja izpregovori, se dvigne in ji potoži svojo bol. [Artemis se je pojavila bržkone v višini, ker je Hipp. ne vidi]. Thesevs uvidi, da je Hippolytos nedolžen in da je vse povzročila Aphrodita, obžaluje, da je preklel sina, in bi rad zanj umrl. Artemis tolaži Hippolyta, mu obljubi poseben kult v Troizenu, mu reče, naj se ne srdi na očeta, ter izgine, ker ne sme videti mrtveca. Hippolytos pozdravi boginjo, se spravi z očetom in umrje v njegovem naročju. Odnese ga v palačo, za njim gre Thesevs. Zbor žená se razide, povedat meščanom, kaj se je zgodilo.

Iliva Izvrstno označuje epohalni pomen Hippolyta v svetovni literaturi E. Bethe (*Die griech. Dichtung* Berlin 1924): to je prvi pokaz ljubezni, ki proti volji zgrabi dušo in jo neodoljivo obvladuje. Takozvani Potifarkin motiv nahajamo tudi sicer često v grški literaturi, toda vedno je poudarjena pohotnost bujne žene. Euripides pa je vpošteval, da čut Athencev za dostojnost ne prenese, da bi nastopila atiška kraljica na odru kot hotnica, in je naslikal Phaidro kot žrtev elementarne strasti. Njegova Phaidra se trudi in bori z vsemi močmi, da ne oskruni svoje časti.

Hippolytos ni zastopnik abstraktnega moralnega principa, temveč individualnega človeka (Arnim, l. c.). O kaki tragični krivdi ne moremo govoriti. Tragičen moment je zvesto držanje prisege, ki jo je H. dal dvorjanki, da bo molčal, in se zato ni mogel braniti pred očetom Thesejem, ki ga prekolne. — Phaidra je pravo nasprotje k Hippolytu. Brez lastne volje je in vdana sili Aphrodite. Pri svojem soprogu ne najde, po čemer hrepeni, zato vzplamti za Hippolyta. Čut zvestobe ali dolžnosti do soproga, ki jo ljubi, se ne upira njeni strasti, temveč boji se le sramote in skandala, neznana ji je prava srčna sramežljivost. To je izrazil pesnik čudovito v prizoru, ko Phaidra odkrije dvorjanki, da ljubi Hippolyta. Dvorjanka naj prva govori, in ko le-ta ugaane, koga misli Phaidra in po kom hrepeni, ter prva izgovori ime Hippolyta, tedaj Phaidri kar odleže: „Ti si rekla, ne jaz.“

4. Hekaba.

Troja je padla, Priamos in njegovi sinovi so mrtvi, njegova žena Hekaba je prišla s hčerkami in drugimi Trojankami v sužnost, zmagačci so se vračali domov, morali pa so pristati na obali traškega Chersonesa, kjer je vladal nekdanji Prijamov prijatelj Polymestor, ki se je po padcu Troje zvezal s Helleni. Še preden je padlo mesto, je bil poslal k njemu Priamos svojega najmlajšega sina Polydora, ki pa ga je, ko je Troja padla, Polymestor iz pohlepnosti po zakladih, ki jih je prinesel s seboj trojanski kraljevič, umoril. Bogovi so prisilil Hellene, da so morali pristati na obali Chersonesa; ti so namreč tu zgradili padlemu Achilleju nagrobni spomenik, a mu niso darovali zasluženih daritev. Zaradi tega je Achillevs prosil bogove, naj tako dolgo zadržé Hellene,

dokler mu ne bodo primerno žrtvovali. Za žrtev jim je označil sestro svojega morilca, Priamovo hčerko Polykseno. — Neposredno po umoru Polydorja se vrši dejanje naše drame.

Dejanje. Prolog govori duh Polydorja, ki je prišel iz podzemlja. Polydoros se nam predstavi za sina Priama in Hekabe ter pove, kako je prišel v Hades; ko uzre svojo mater Hekabo, ki prihaja kot ujetnica iz Agamemnonovega šotora, izgine.

Nastopi Hekaba v spremstvu ujetih Trojank, ki tvorijo zbor v tej drami. Bolestne sanje o jelenu, ki ga je raztrgal volk, so jo prignale iz šotora. Vsa obupana kliče svojo hčerko Polykseno, ki je tudi ujetnica sužnja. Le-ta prihiti iz šotora, vsa začudena, zakaj jo mati tako obupno kliče. Med tem že prihaja Odysseus s svojim spremstvom, ter sporoči Hekabi, da je volja Ahajcev, da bo njena hčerka Polyksena žrtvovana na Achillejevem grobu. Hekaba ga spomni na oni dan, ko je prišel poizvedovat v Trojo ter se je v skrajni nevarnosti zatekel k njenim kolenom; očita njemu in vsem drugim nehvaležnost; Polyksena ni storila nikomur nič žalega, vsega zla je kriva Helena, njo naj žrtvujejo. Kakor je nekoč prosil Odysseus Hekabo, tako ga prosi zdaj ona milosti, naj ne usmrtijo hčerke.

Zbor pravi, da bi se moralo omečiti najtrše srce. Odysseus prosi Hekabo, naj ga ne smatra za sovražnika; njo hoče odločno braniti, toda ko je Troja padla, je dejal, da mora biti najboljšemu junaku žrtvovana njena hčerka, ker si je to želel; naj torej Hekaba mirno prenese ta udarec. Mati obupuje in prosi hčerko, naj poklekne pred Odysseja in ga prosi milosti. Polyksena se obrne k Odysseju, a ga ne prosi, temveč mu ponosno pravi, da rada umre, ker noče biti strahopetna. Čemu ji bo življenje, njej, kraljici vseh mladenk nekoč in sužnji sedaj? Nato prosi mater, naj ne ovira njene smrti, kajti bolje je umreti, nego živeti v sramotni sužnosti. Hekaba pohvali hčerko za lepe besede in prosi Odysseja, naj žrtvujejo namesto hčerke njo, saj je ona rodila Parisa, ki je usmrtil Achilleja. Ko pa pravi Odysseus, da zahteva duh Achillejev smrt Polyksene, prosi Hekaba, naj s Polykseno obenem tudi njo usmrti. Polyksena jo tolaži in se hoče posloviti od nje ter prosi Odysseja, naj ji zakrije glavo in jo odpelje, da bo žrtvovana. Odysseus to stori, Hekaba pa se zgrudi in si zakrije obraz. Zbor, ki je med pogovorom Hekabe, Polyksene in Odysseja

ves čas izražal svoje sočutje z materjo in hčerko, zapoje obupno pesem, v kateri žaluje nad svojo usodo in nad usodo suženj daleč od domovine.

Nastopi glasnik hellénske vojske Talhybios; bridko toži, ko uzre nekdanjo kraljico trojansko kot sužnjo na tleh. Stopi k Hekabi, da bi jo dvignil, Hekaba pa se sprva ne gane, potem pa ga vpraša, kdo je, da je ne pusti, da bi počivala. Talhybios se predstavi, češ, da ga je poslal Agamemnon. Hekaba plane kvišku, zahvaljujoč se mu, ker je menila, da jo odvede na Achillejev grob, kjer bo umrla s hčerko vred. Ko pa ji glasnik pove, da je prišel po njo, da bi pokopala mrtvo hčerko, je Hekaba vsa obupana in ga prosi, naj ji pove, kako so jo usmrtili, ni-li ubožica preveč trpela. Nato ji glasnik opiše hčerkinu smrt: vsa grška vojska je bila zbrana in Achillejev sin je peljal njeno hčerko za roko na očetov grob. In ko je potegnil svoj meč, je rekla Polyksena, da umira prostovoljno in rada, ker se sramuje, biti sužnja. Nato si je razgalila vrat in prsi, pokleknila in rekla: „Mladenič, glej, če hočeš zadeti moje prsi, tu so, če hočeš vrat, tu imaš moje grlo!“ In Achillejev sin ji je rad nerad presekao grlo; celo umiraje je skrbela za to, da si je sramežljivo zakrila, kar mora dekle zakriti pred moškim pogledom. Ko je izdihnila, so ji vsi Danajci izkazali čast in spoštovanje. Hekaba prosi Talhybija, naj gre in sporoči Argivcem, da se naj nihče ne dotakne mrtve hčerke. Ko le-ta odide, se obrne Hekaba na zbor, naj ji prinese vode iz morja, da umije poslednjič svojo hčerko. Nato odide v šotor, da si izprosi od svojih soujetnic nakita, ki bi z njim okitila mrtvo Polykseno. V tem se vrne stara služabnica, ki je odšla k morju, z zakritim truplom Polydorja in bridko jadikujoč prašuje po Hekabi; ta se brž pojavi na vratih šotora in se čudi, da je prinesla truplo Polyksene, ko je vendar Talhybios pravil, da se vsi Grki trudijo, da bi jo častno pokopali. Služabnica pa odkrije truplo Polydorja. Hekaba bolestno tarna. Služabnica ji pove, da ga je našla na obali, kamor so ga morski valovi vrgli. Hekaba in zbor žalujeta in strmita nad krutostjo traškega kneza, ki mu je oče poslal mladega Polydorja, da ga ščiti kot stari gostinski prijatelj. Hekaba ga preklinja, ker ji je morda iz pohlepa po zlatu umoril otroka. V tem prihaja Agamemnon, češ, da je prišel po Hekabo, da

pokoplje mrtvo hčerko, saj mu je Talthybios javil, da se ne sme nihče dotekniti trupla. Kar zagleda truplo Polydorja; vprašuje Hekabo, kdo je to, a ona molči. Ko pa jo sočutno dalje vprašuje, mu pove, da je to njen sin, ki ga je poslal nekoč oče Polymestorju, da ščiti njega in njegove zaklade. Sedaj pa ga je umoril iz pohlepa in služabnica je našla truplo nesrečnega otroka na obali, kamor so ga vrgli morski valovi. Agamemnon pomiluje nesrečno ženo. Hekaba ga prosi, naj se maščuje namesto nje nad morilcem, ki je tolikokrat bil njen gost. Zdi se, kot da hoče Agamemnon oditi; Hekaba misleča, da so njene prošnje zaman, potiplje Agamemnona za drugo žilico: spomni ga na svojo hčerko Kassandro, ki jo ima Agamemnon v svojem šotoru in jo ljubi. Njej na ljubo naj se Agamemnon usmili matere in naj maščuje sina Polydorja! Agamemnon pravi, da bi to rad storil, samo ko bi vojska ne mislila, da stori to le zavoljo Kassandre in ne zavoljo nje, Hekabe, kajti vojska ima Polymestorja za svojega najboljšega prijatelja. Hekaba uvidi Agamemnonovo zadrego, zato mu reče, da bo vse izvršila sama, on naj ne bo dejansko, ampak le vedé udeležen; trojanske ujetnice ji bodo pomagale, da izvrši osveto. Nato odpošlje eno služabnic po Polymestorja, češ, da mu hoče Hekaba povedati nekaj, kar je njemu, ne njej v korist. Agamemnon ji pritrdi, da je prav, če prejme podli morilec zaslužen kaznen, in odide s svojim spremstvom.

Po kratki zborovi pesmi pride v orhestro traški kralj Polymestor s svojima sinovima in spremstvom. Obžaluje Priama in Hekabo in ubogo Polykseno ter pravi, da ga ni bilo doma in ko se je baš vračal s traških gorá, je srečal njeno služabnico, ki mu je javila, da želi Hekaba, naj pride k njej. Hekaba ga niti ne pogleda in pravi, da jo je sram, pogledati mu v oči, ker jo je zadela tolika beda, ne morda iz nejevolje proti njemu. Na vprašanje, česa želi, mu reče Hekaba, da bi rada govorila z njim med štirimi očmi, naj torej odpusti svoje spremstvo. Polymestor ukaže služabnikom, naj se odstranijo. Hekaba ga vpraša, ali še živi Polydoros. In ko ji reče, da živi, da misli na njo in hrepeni po njej, ga vpraša, ali ima še zlato, ki ga je prinesel s seboj iz Troje. Polymestor ji zagotavlja, da je vse zlato na varnem v njegovi hiši. Še nekaj hoče povedati njemu in njegovima sinoma:

njena rodbina ima v Troji v Atheninem svetišču v tleh pod črnim kamenom skrit velik zaklad; razen tega ga prosi, naj vzame v zaščito zaklad, ki ga je prinesla s seboj in ki se nahaja v šotoru ujetnic. Ko mu Hekaba zatrdi, da ni v šotoru nobenega Grka, odide Polymestor s Hekabo in svojima sinoma v šotor.

Zbor sluti, kaj se bo zgodilo, in res začuje brž nato iz šotoru bolesten krik oslepljenega Polymestorja.

Iz šotoru stopi Hekaba in govori z zmagošlavim posmehom: o le kriči, le razbij šotor, nikoli več ne bodo gledale tvoje oči, nikoli več ne boš videl svojih sinov, ki sem ju usmrtila! Zboru pove, kaj je storila in stopi vstran, kajti iz šotoru pritava oslepljeni Polymestor in toži nad svojo usodo. V tem pride Agamemnon s svojim spremstvom, češ, da je čul klicanje na pomoč. Polymestor mu pove, da ga je Hekaba z ujetnicami uničila... In ko Agamemnon vpraša Hekabo, ali je res izvršila zločin, prosi slepi Polymestor, naj mu pokaže Hekabo, da jo raztrga. Agamemnon ga zadržuje in mu pravi, naj pove, zakaj ga je doletelo toliko zlo. Polymestor mu pove, da mu je Priamos poslal nekoč svojega najmlajšega sina Polydorja v vzgojo, on pa se je bal, da vzraste Polydoros v nevarnega sovražnika Grkom in Agamemnonu ter ga je zaradi tega ubil; Hekaba pa je izvedela usodo svojega sina in je zvabila njega, Polymestorja in oba sina v šotor; tu so jih obkolile ujetnice ter zvijačno umorile sinova, njega pa oslepile. Vse to je utrpel, ker je bil vdan njemu, Agamemnonu. Hekaba ga ostro zavrne, češ, iz pohlepnosti, ne iz vdanosti do Agamemnona je umoril njenega sina; predoči mu vso podlost njegovega značaja. Tudi Agamemnon mu pove v obraz, da je le iz podlih nagibov usmrtil Polydorja in da ga je zadela zaslužena kazen. V ostri stihomitiji med Hekabo in Polymestorjem čujemo, da bo Hekaba postala psica, tako je Polymestorju prerokoval traški vedež, in tudi njena hčerka Cassandra je zapisana smrti, Agamemnona pa bo ubila soproga s sekiro. Agamemnon ukaže razjarjen svojim služabnikom, naj odvedejo nesramneža na kak samotni otok. Hekabo prosi, naj pokoplje trupli, ujetnicam veli, naj gredo v šotor, sam pa si želi srečno vrnitev v domovino, kjer bo našel svoje drage.

Zbor odhaja in toži, kako trda je človeška usoda.

5. Andromacha,

Ozadje tvori svetišče Thetide v Phthiji; spredaj žrtvenik.

Andromacha sedi ob žrtveniku; vstane in govori prolog. Predstavi se nam za bivšo ženo Hektorjevo, ki jo je usoda Troje napravila za sužnjo Achillejevega sina Neoptolema, ki mu je porodila sina. Zaradi tega jo muči sedaj Neoptolemova soproga Hermiona, češ, da ji je ona začarala, da je brez otrok; celo usmrtiti jo hoče in oče Menelaos ji pomaga. Zato se je zatekla k žrtveniku Thetide.

Nastopi Andromachi zvesta služabnica z vestjo, da sta Menelaos in njegova hčerka Hermiona sklenila smrt Andromachinega sinčka, ki ga je bila le-ta iz strahu poslala od doma. Po odhodu služabnice toži Andromacha bridko zaradi izgube svojega soproga Hektorja in zaradi usode, ki jo je napravila za sužnjo, in se vrne k oltarju.

Nastopi zbor žená iz Phthije, ki sočustvuje z ujetnico. Zdajci pride Hermiona s svojimi ženami in očita Andromachi, da ji je odtujila soproga; zato bo morala umreti, kajti predrznost je, da si je vzela za moža morilca lastnega soproga in mu je rodila celo sina. Andromacha se brani, češ, kakšna slast je, roditi otroke sužnje; njen soprog je (Hermione) pač ne mara, ker ne zna z njim živeti. Hermiona je gluha za besede Andromache in pravi, da bo Andromacha morala umreti, da ji ne bo nič koristil oltar Thetide; od oltarja jo preženó, še preden pride njen zaščitnik Neoptolemos; nato odide.

Zbor toži, koliko zlo je povzročil Paris.

Prihaja Menelaos z Molottom, sinom Andromache in Neoptolema. Menelaos zapreti Andromachi, da usmrti njenega sina, ako ona ne zapusti oltarja. Andromacha mu pravi, da je za njega, ki je s svojimi premagal Trojo, sramotno, da začjenja boj z nesrečno sužnjo: sramota je, če umori njo njegova hčerka. Če pa žrtvuje ona, Andromacha, za svojo rešitev svojega sina, bo pač njegov oče Neoptolemos zavrgel svojo ženo, hčerko Menelajevo. Menelaos pravi, da mu je hčerka več kot vsa Troja, zato jo bo ščitil. Še enkrat jo pozove, naj zapusti oltar, sicer usmrti njenega sina. Andromacha tarna in razmišlja, končno zapusti oltar, da bi rešila sina. Menelaos ukaže služabnikom, naj zvežejo

Andromacho in ji reče, da bo o njenem sinu odločila njegova hči, ali naj umrje ali ne. Andromacha mu očita zvijačo, s katero jo je spravil od oltarja. Lažnike, varalice, zahrbtnike imenuje Spartance. Menelaos odide, za njim peljejo služabniki Andromacho in njenega sina.

Zbor zapoje obupno pesem: nesreča je, če ima kdo dve ženi.

Nastopijo zopet Menelaos s spremstvom, vklenjena Andromacha in Molottos; mati in sin čutita, da bosta umrla oba. Na prigovor matere poklekne Molottos pred Menelajem in ga prosi usmiljenja, ta pa ga osorno odriva.

Bliža se Peleus s spremstvom in se že oddaleč čudi, s kakšno pravico so vklenili Andromacho in jo peljejo s sinom vred v smrt. Ko se približa, mu pade Andromacha pred noge in mu pove, da so jo s silo iztrgali od oltarja in jo hočejo sedaj z nedolžnim sinom vred umoriti. Peleus ukaže sneti okove, a Menelaos ne pusti. Peleus ga zmerja, da je strahopetec in da je zavoljo žene, ki mu jo je odpeljal nezrel mladenič (Paris), povzročil nešteto zlo, in sedaj hoče umoriti nesrečno, nedolžno ženo in njeno dete. Menelaos mu skuša dokazati, da ravna prav, kajti ta žena je nesreča za njegovo hčerko; če bi bil Peleus na njegovem mestu, bi prav tako ravnal. Peleus vztraja pri svoji zahtevi, da se mora Andromacha oprostiti in pozove Molotta, naj pomaga sneti materi okove. Menelaos ogorčen odide, Peleus pa odvede Andromacho in njenega sina v pristan.

Zbor poveljuje pravičnost vrlega moža.

Vstopi dovilja Hermionina, ki javi, da se je hotela Hermiona iz obupa, ker je sklenila smrt Andromachi in njenemu sinu, obesiti, a so jo oteli služabniki. Prosi žene, naj gredo v palačo k njej in naj jo s tolažilnimi besedami odvrnejo od samomora. Zdajci pride Hermiona v raztrgani obleki, za njo služabnice; obžaluje, kar je storila, obenem pa se boji zaradi tega svojega soproga. Dovilja jo tolaži, češ, soprog je zaradi njenega čina ne bo zavrzel.

Zbor javi prihod Oresta. Prišel je iz tujine in vpraša zbor, je-li to palača Achillejevega sina; nato pove, da je Orestes, sin Agamemnona in Klytaimnestre, in bi rad videl gospo, ki mu je prijateljica, Hermiono. Hermiona ga na kolenih roti, naj se je usmili. Orestes je ne razume, dokler ne čuje, da ljubi njen soprog

ujetnico, Hektorjevo ženo Andromacho, in da se sedaj Hermiona boji soproga in obžaluje, da se je dala zapeljati po hudobnih ženah, da je storila, česar ne bi smela. Orestes pravi, da je prišel, da jo vzame s seboj, kajti prav za prav je njegova, saj jo je bil njen oče najprej njemu obljubil, pa je pozneje prelomil besedo; z njim naj gre, ko se je usoda tako čudno zasukala. Hermiona pravi, da je odvisno od očeta, koga bo vzela za moža, toda za zdaj naj jo kar najhitreje odvede, preden se vrne njen soprog. Orestes ji pravi, naj se ne boji niti očeta niti soproga, in jo odvede.

Zbor toži bogovom, da so pripustili trojansko vojno, ki je rodila vse to zlo.

Ves razburjen prihaja s svojim spremstvom Peleus, ki hlastno sprašuje zbor, je-li res, kar je čul, da je namreč ušla zdoma Menelajeva hčerka. Zbor pritrdi in mu tudi pove, da jo je odpeljal Orestes.

V tem prihiti sel iz tujine in sporoči, da so Delphijci kruto ubili Neoptolema v Apollonovem svetišču (— pravi krivec je Orestes —) in da vsak hip prineso služabniki njegovo truplo. Zbor vidi že mrtvaški sprevod prihajati in obžaluje mrtveca in starega Peleja. Ko prineso mrtvéga Neoptolema, se skloni Peleus nad truplo in obupno narica. Zbor žaluje in tolaži; kar zagleda Thetido, ki se je pojavila v zraku (deus ex machina gl. dodatek). Thetis tolaži Peleja, naj ne obupa, pripominja pa, da ga ni prišla tolažit, ampak naročat mu, naj pokoplje Achillejevega sina v Delphi, da bo njegov grob pričal o sramotnem zločinu Delphijscev; Andromachi naj dovoli, da se vrne s svojim sinom v deželo Molossov in se omoži v Helenom. Njega, Peleja, vzame s seboj; odslej bo bog in bo z njo živel v morskem kraljestvu. Brž naj odide z mrtvim Neoptolemom v Delphe, naj ga tam pokoplje, potem pa naj čaka ob morju, da pride ponj ona, Thetis, ki jo bo spremljal zbor petdesetih Nereid. Nato izgine. — Peleus odhaja s svojim spremstvom, da izvrši, kar mu je Thetis naročila. Tudi zbor odide.

6. Heraklidi.

S to dramo, ki je poleg Andromache Euripidova najšibkejša in ki nosi ime po Heraklejevi deci, je hotel pesnik slaviti

Atene, ki so sprejele v zaščito Heraklejevo deco, ki se je tja zatekla.

Scenerija je običajna: svetišče, spredaj Zevsov oltar. Na oltarnih stopnicah sedi deca Heraklejeva z očetovim oprodo Jolajem.

Prolog govori Jolaos, ki pove, kdo so on in deca. Mnogo je pretrpel s Heraklejem, sedaj štiti — sam zaščite potreben — njegovo deco; Eurystheus jim je pretel s smrtjo, zato so zbežali sem. V tem zagleda Eurysthejevega glasnika Kopreja, ki se jim bliža; brž pozove Heraklejeve sinove, naj se ga trdno drže, kajti to je tisti, ki jih neprestano preganja. Kopreja samega in njegovega gospoda kolne. Glasnik ga opozarja, da mu oltar ne bo nič pomagal; z njim naj gre v Argos, da bo kamenjan. Jolaos ga zavrača, glasnik pa ga vrže na tla.

Vstopi zbor atenskih meščanov, ki so čuli obupen krik; stari Jolaos jim pove, kako ga je Kopreus odtrgal od oltarja in ga vrgel na tla. Dalje pove, da je Heraklejev oproda Jolaos, ki je pribežal s Heraklejevo deco in prosi zaščite. Vname se živahen razgovor med zborom in glasnikom, zbor ga svari, naj ne dela sile pribežnikom, glasnik pa pravi, da bo to stvar uredil ne z njim, ampak z atenskim kraljem samim, nakar mu zbor pokaže, da kralj Demophon vprav prihaja.

Demophon se čudi, kaj se je zgodilo, da se je tu zbralo toliko starih meščanov. Zbor mu predstavi pribežnike in pove, kaj je storil Kopreus. Pozvan na odgovor, mu pripoveduje glasnik, da ga je poslal sem kralj mykenski Eurystheus, da mu privede nazaj ubežnike, ki so po zakonu obsojeni na smrt; zbežali so v Atene, meneč, da bo Demophon tako nerazumen in jih bo edini v vsej Helladi ščitil; zapreti mu celo z vojno, ako mu pribežnikov ne izroči. Oglasi se Jolaos in razlaga, da Eurystheus ni upravičen zahtevati njihovo izročitev; prepričan je, da se to ne bo zgodilo, kajti Atene so svobodna dežela, ki spoštuje pravico nad vse, poleg tega je z otroki Heraklejevimi v sorodstvu. Demophon odgovori, da ga troje sili, ščititi pribežnike: Zevsov oltar, sorodstvo in Heraklejeve zasluge za Atene. Glasniku veli, naj odide v Argos in sporoči vse to Eurystheju. Glasnik pa hoče kljub temu odvesti otroke, a kralj mu zastopi pot in dvigne

proti njemu žezlo; razjarjen odide glasnik, grozeč, 'da se vrne z močno vojsko. Jolaos in otroci so kralju in Atenam iz srca hvaležni. Demophon pravi, da skliče takoj skupščino in pripravi vse potrebno za primeren sprejem mykenske vojske, pribežnike pa pozove, naj zapuste oltar in gredo v palačo. Jolaos hoče ostati pri oltarju, dokler Atenci ne zmagajo.

Demophon odide s svojim spremstvom, zbor pa zapoje pesem o ošabnosti Arga, ki mu vojna ne bo uspela. Nato nastopi zopet Demophon, ki mu vidi Jolaos žalost v očeh. Kralj mu pove, da se je mykenska vojska utaborila na neki gori, kjer preži na ugoden trenutek, toda tudi Atene so pripravljene za vojno. Vse vedeže je zbral okoli sebe, vse je v redu, toda pravijo, da mora Persephoni žrtvovati deklico odličnega rodu. Kaj naj stori? Strašno je, žrtvovati lastnega otroka, težko je k temu prisiliti koga drugega. Mnenja meščanov so deljena: eni pravijo, da je treba pribežnike ščititi, drugi menijo, da je nespametno zavoljo njih toliko žrtvovati. Prosi Jolaja, naj reši sam sebe in Atene obenem. Jolaos toži deci, da jih usoda zopet podi dalje, ko so bili že skoro rešeni; kralju ne zameri, da noče moriti hčerá meščanov. Izgubljeni so. Kralja prosi, naj izroči Argivcem njega, njemu ni do življenja; tako bodo rešeni otroci in Atene. Zbor pravi, da bi bila sramota za Atene, ko bi to storile. Demophon hvali njegovo velikodušnost, toda Eurystheus zahteva vprav deco, ne njega starca; zato naj mu dá kak drug nasvet!

Iz svetišča pride Heraklejeva hčerka Makarija, ki je čula bridke tožbe Jolaja. Ko izve, da zahtevajo bogovi žrtvovanje plemenite deklice, se ponudi ona, da reši brate. Jolaos hoče, da žrebajo vse sestre in tista, ki jo zadene žreb, naj umrje. Makarija pa to odkloni, češ, da hoče sama prostovoljno umreti in sicer naj jo žrtvuje Jolaos sam. Ker se Jolaos brani, mu pravi, naj prosi kralja, da umre pod ženskimi rokami. Kralj poveljuje junakinjo in ustreže njeni želji. Makarija se genljivo poslovila od bratov in Jolaja ter odide s kraljem.

Zbor poje o vedno se menjajoči sreči in poveljuje žrtev za domovino in brate.

Nastopi služabnik Hylla, Heraklejevega sina, in pravi, da prihaja z veselo vestjo. Jolaos kliče v svetišče, naj pride Alkmena (Heraklejeva mati), da čuje veselo vest. Nastopi Alkmena in

sedaj služabnik pove, da se bliža Hyllos z močno vojsko; nato odide in prinese kmalu iz svetišča bojno opremo za Jolaja, ki hoče po vsej sili z njim na bojišče. Oba odideta.

Zbor zapoje pesem, v kateri hrepeni po zmagi.

Nato prihiti Alkmenin služabnik z veselo vestjo o zmagi; Jolaos se je boril kakor mladenič. Na Alkmenino željo opisuje potek bitke: Hyllos je stopil z bojnega voza in pozval sovražnega vojskovodjo na dvoboj, a ta se je strahopetno umaknil in Hyllos se je vrnil k vojski; vnela se je bitka, mnogo jih je padlo na obeh straneh, končno pa so Argivci morali zbežati. Jolaos je stopil na Hyllov voz, vzel vajete v roke in drvel za Eurysthejem. In ko sta ga že skoro dohitela, se je zgodilo čudo: dve zvezdi sta padli z neba in zavili voz v popolno temo; baje je bil to Herakles in Hebe. Ko je tema zopet izginila, je začutil Jolaos mladeniško moč in ujel je Eurystheja, ki ga kmalu pripelje kot vojni plen. Usmrtil ga ni, ker ga hoče ponižanega privedi Alkmeni pred oči. Služabnik odide.

Zbor zapoje zmagoslavno pesem in hvali bogove, ki so poplašali pravičnost Aten in kaznovali nasilje zločinskega kralja.

Sel pride vkleknjenega Eurysteja. Alkmene ga sprejme z globokim zaničevanjem, saj ji je uničil sina in preganjal njo, starko in njene nedolžne vnuke. Umreti mora! Toda sel ji pravi, da ga po pravu te dežele ne smejo usmrtiti, ker so ga živega vjeli; nihče se ga ne bo upal usmrtiti. Tu pravi Alkmene, da ga bo usmrtila sama. Zbor prosi Alkmeno, naj mu prizanese, ker mesto tako želi. Alkmene še vedno zahteva njegovo smrt. In Eurystheus ji pravi, naj le udari, prosi pa meščane, naj ga pokopljejo blizu svetišča Pallade; tu bo počival v blagoslov Atenam in v zlo Alkmeninim potomcem, ko bodo prišli z vojsko, pozabivši usmiljenje, ki jim ga je izkazalo mesto; tako je prerokoval Apollon. Alkmene bodri Atence, češ, čemu bi se obotavljali, ko jim Eurysthejeva smrt obeta tolike dobrine, in poziva služabnike, naj ga odvedo in vržejo njegovo truplo psom v jed. — Vsi odidejo.

7. Herakles.

Dejanje se vrši pred Heraklejevo palačo v Thebah; sredi orhestre je velik žrtvenik, okrog katerega sedita Heraklejev oče

Amphitryon in Heraklejeva žena Megara s tremi majhnimi sinčki Heraklejevimi.

V prologu se nam predstavi Amphitryon ter nas seznani tudi z ostalimi osebami drame: Herakles je odšel v Hades po peklenskega psa, odkoder se ne vrne več; med tem je tiran Lykos vdrl v Thebe, ubil kralja Kreonta (Megare očeta) ter se sam polastil njegovega prestola in sedaj hoče umoriti Heraklejevo deco in soprogo ter Amphitryona, da se iznebi maščevalcev za padec Kreontove hiše; zato se je starec zatekel z njimi k Zeusovemu oltarju.

Megara je obupana: ne bo mogoče uiti smrti; otroci, pravi, jo vedno sprašujejo, kdaj se vrne oče, ona pa jih skuša zamotiti s tem, da jim pripoveduje pravljice; a kadar se odpro vrata, hite otroci k vratom, meheč, da prihaja oče. Amphitryon jo tolaži in ji daje pogum.

Med tem nastopi zbor thebanskih starcev; palice imajo v rokah in pojejo vstopno pesem, v kateri izražajo svojo zvestobo do pribežnikov.

Komaj je zbor v orhestri, pride Lykos, ki ga spremljajo njegovi trabantje.

Ošabno se postavi pred Amphitryona in Megaro, poudarjaje, da je on gospod in da ju sme vprašati, kar se mu ljubi, ter ju vpraša, čemu se branita smrti, ko ni nobene nade več, da bi se Herakles vrnil. Zasramuje Herakleja, češ, junaka se je izkazal le v boju z divjimi zvermi, dočim še ni bil v boju junaških mož. Posmehljivo pravi, da ni tako nespameten, da bi pustil, da vzraстеjo v sinovih Megare, ki je njenega očeta ubil in zasedel njegov prestol, krvni maščevalci. Amphitryon ogorčeno zavrne Lykove klevete, ki jih je izrekel proti Herakleju, ter imenuje Lyka strahopetca, ki mu niti njegova domovina Euboja ne more izpričati niti enega junaštva. Zakaj naj umrjejo ubogi dečki, ki niso tiranu storili nič žalega? Seveda tiran se jih boji in njegovo strahopetnost morajo plačati s smrtjo. Ostane naj na prestolu, toda dovoli naj, da odidejo iz dežele brez nasilja, kajti če bo rabil silo, bo sila zadela tudi njega, ko mu obrne sreča hrbet. Thebam in vsej Helladi očita nehvaležnost, ker se ne zavzameta za ubogo deco Herakleja, ki si je pridobil za nju toliko zaslug; edina zaščita jim je on, slabotni starček. Lykos ukaže razjarjen svojim

trabantom, naj gredo po drva, napravijo grmado okrog pribežnikov ter jih žive sežgo, da bodo vedeli, kdo je sedaj gospod v Thebah. Zboru starcev, ki so mu sovražnega mišljenja zapreti najhujšo kazen, češ, on je gospod, oni pa so njegovi sužnji. Beseda sužnji starce raztogoti, da dvignejo palice proti Lyku, ki ga imenujejo pritepenca, a se morajo umakniti pred trabanti. Megara se vrlim starcem zahvali, a jih miri, češ, da ne smejo drveti v nevarnost zavoljo nje, očeta in dece; Amphitryonu pravi, da ji je žal otrok, očeta in sebe, toda nespametno je, kljubovati nujnosti. „Umreti moramo in ker moramo, se ne damo sežgati plamenom v zasmeh sovražnikom!“ Herakles se ne vrne več, toda s podlim Lykom se ne bodo pogajali. Zbor obžaluje, da je brez moči; Amphitryon pravi, da mu ni za življenje, le otroke svojega sina bi rad rešil; ker pa vidi, da je to nemogoče, zapusti oltar in ponudi Lyku svojo glavo, naj mu jo odseka z mečem; isto store Megara in otroci. Amphitryon noče milosti, le to prosi tirana, naj usmrti najprej njega in Megaro, da ne bosta videla malčkov v smrtnem boju. Megara ga prosi, naj jih pusti v hišo, da okraši deco za smrt, kar Lykos dovoli in odide! Megara gre z deco v hišo; za njimi Amphitryon, očitajoč Zeusu, da noče rešiti svojcev.

Zbor, ki je ostal sam v orhestri, zapoje pesem, v kateri proslavlja Herakleja in njegova junaštva; slednjič je odšel junak v Hades, odkoder se ne vrne več; njegova hiša je brez zaščite.

Iz palače se vrnejo Amphitryon, Megara in otroci, ovenčani in v slavnostnem oblačilu. Megara objema in miluje otroke ter kliče Herakleja, naj jim pride vsaj kot duh na pomoč. Amphitryon kliče Zeusa in toži o minljivosti sreče in posvetne slave. Med tem zagleda Megara Herakleja kakor v sanjah.

Nastopi Herakles v knežji oprEMI, pozdravlja svoj dom in se čudi, ko vidi ženo in očeta v solzah, svojo deco pa okrašeno za smrt, ter vpraša Megaro, kaj se je zgodilo. V stihomitiji (Herakles, Megara) izve Herakles, da je Lykos ubil Kreonta in se polastil thebanskega prestola ter sklenil, da morajo umreti ona, oče in deca. Herakles ukaže odvreči smrtni okras in prisega osveto sovražnikom. Na očetovo vprašanje, ali je bil res v podzemlju, mu Herakles pritrdi in pove, da je privedel Kerbera in

rešil iz Hada Theseja, ki je odšel v Atene. Nato odvede svoje drage v palačo.

Zbor zapoje veselo pesem Herakleju v čast.

Lykos se vrne s svojim spremstvom, iz palače pa stopi Amphitryon, ki mu Lykos veli, naj pokliče tudi Megaro in otroke, kajti predolgo že traja pripravljanje na smrt. Ker se Amphitryon obotavlja, gre Lykos sam s trabanti v palačo, za njim pa Amphitryon.

Zbor plaka od veselja, kar se začuje iz palače boleden krik Lykov. Zbor poje prekrasno pesem veselja, da se je sreča obrnila.

Z zraku se pojavi (gl. Dodatek) služabnica Herina Iris in Lyssa, boginja blaznosti, s kačami v laseh in z bičem v roki.

Zbor se prestraši, a Iris jim daje pogum, pove pa jim, da hoče Hera Herakleja sedaj, ko je izvršil vsa junaštva, ki mu jih je naložil Eurystheus, zaplesti v umor lastnih otrok. Pozove Lyso, naj požene Herakleja v blaznost, da bo usmrtil svojo deco. Lyssa jo svari, se obotavlja, a slednjič se vda, nakar obe izgineta.

Zbor zapoje žalostno pesem.

Iz palače se čujejo bolešni kriki Amphitryona, ki jih spremlja strah in žalost zbora. Tu pride iz palače sel z vestjo, da so otroci mrtvi, ter poroča, kaj se je zgodilo: Herakles je daroval na oltarju Zevsu spravno daritev; v najbolj švečanem trenutku se je hipoma ves izpremenil, pene so mu vrele iz ust in začel se je zmedeno smejati, zblaznel je, slednjič je mislil, da je v Mykenah, in je grozil Eurystheju ter napel lok proti lastni deci, mené, da so to Eurysthejevi sinovi. Ubil je vse tri sine in njihovo mater. Ko pa je hotel še očeta, je stopila vmes božica Athena, ki je vrgla Herakleju skalo na prsi; zgrudil se je in zaspal. Tedaj so služabniki privezali blazneža na steber, da rešijo Amphitryona. In sedaj spi nesrečnež.

Dočim zbor jadikuje, pokaže ekkyklema notranjost hiše: Herakles spi, privezan k stebru, okrog leže puščice, lok itd. ter trupla Megare in otrok. Nastopi Amphitryon, ki z zborom objokuje usodo mrtvih in svojega sina. Herakles se prebudi, Amphitryon poziva zbor, naj zbeži, in se umakne, da ga ne bi Herakles videl. Herakles se prebudi, blaznost ga je minila, začuden vprašuje očeta, ki se mu je zopet približal, zakaj se mu umika, zakaj

plaka — — — Amphitryon mu pokaže mrtve otroke in Herakles sprašuje, kdo jih je umoril. Oče mu pove, kaj in kako se je zgodilo; Herakles je ves obupan ter si zakrije od žalosti in sramote obraz.

V tem pride s svojim spremstvom Theseus, da se izkaže Herakleju hvaležnega, ker je čul, da se je Lykos s silo polastil prestola. Osupne, ko zagleda mrtvece. Amphitryon mu vse pojasni. Ko čuje na svoje vprašanje, da je to Herakles, ki sedi zakrit med mrliči, ga ukaže odkriti. Sledi živahna stihomitija med Heraklejem in Thesejem; Theseus ga tolaži, a Herakles je odločen za samomor: Zevs mu je oče, njegova žena Hera ga je črtila in mu pošiljala zlo za zlom in višek zla je umor otrok. Ves svet ga bo klel — čemu torej živeti? Theseus ga tolaži in ga vabi, naj gre z njim v Atene, ter mu prisega dosmrtno prijateljstvo. Herakles pravi, da je v svoji bedi često premišljal, ni li samomor strahopetnost; zato hoče z njim v Atene. Očeta prosi, naj pokoplje otroke in mater ter naj ostane v Thebah. Nato se s pretresljivimi besedami poslovi od mrtvih, od vsakega posebej, in se zopet zgrudi. Theseus ga dvigne ter ga hoče odvesti. Herakles pa se kar ne more ločiti od svojih dragih, opetovano se obrne in gleda žalostno na mrtve; srce ga vleče tudi k očetu. Sledi presrčen objem očeta in sina; končno se Herakles iztrga in prosi še enkrat očeta, naj pokoplje njegove otroke: kmalu se vrne iz Aten in vzame očeta s seboj.

Herakles in Theseus odideta; na drugo stran odide zbor s solzami v očeh.

8. Hiketides.

Ozadje tvori Demetrino svetišče v Eleusini, pred katerim je velik žrtvenik. Visoko na žrtvenikovi stopnici stoji stara kraljica Aithra mati atenskega kralja Theseja; ob njenih nogah sedi in kleči sedem starih žená, mater sedmerih, pred Thebami padlih junakov, in njihove služabnice. Na tleh leži Adrastos, kralj v Argu, zavit v žalno oblačilo; zraven njega več dečkov, sinov sedmorice.

Prolog govori Aithra, ki nam predstavi žalujoče žene, ki žde ob njenih nogah, za matere sedmorice junakov iz Arga, ki so padli pred Thebami, ko je hotel argivski kralj Adrastos svo-

jemu zetu Polyneiku izvojevati izgubljeno dediščino. Zmagalec jim ni dovolil pokopati trupel njihovih sinov, zato so pribežale sem in ona (Aithra) jim hoče pri svojem sinu Theseju izprostiti dovoljenje za pokop.

Zbor mater poje na stopnicah oltarja žalostno pesem, v kateri prosi Aithro, ki je sama mati, da bi jim izposlovala dovoljenje za pokop sinov. Nato zapleše zbor služabnic divji ples in zapoje pesem: nikoli ne zamre bolest, ki jo občuti mati za svoje dete.

Nastopi kralj Theseus s spremstvom in se začudi, ko zagleda mater in žalujoče tujke, Aithra mu predstavi pribežnice, Adrasta in sinove ubitih knezov. Na njegov poziv vstane Adrastos, ki prosi Theseja, da bi mu pripomogel do trupel junakov, ki so padli pred Thebami; naj se usmili ubogih mater, ki so pribežale sem. Theseus očita Adrastu nepremišljenost, ki jo je zagrešil s svojim pohodom proti Thebam, tako da hoče le-ta z žalujočimi materami oditi. Te pa prosijo klečé Theseja, naj se jih vendar usmili, naj ne pusti njihovih sinov, da bi bili pticam v jed. Aithra prosi svojega sina za nesrečne matere. Theseus ustreže prošnji in pravi, naj ga Adrastos spremi v skupščino, ki naj dovoli, da sme zahtevati od thebanskega vladarja Kreonta trupla nesrečnih junakov. — Zbor je hvaležen in poje pesem, polno nade, da se izpolni, za kar prosi.

Theseus, ki je bil odvedel Aithro, zopet nastopi v spremstvu oborožencev, glasnika in Adrasta. Med tem ko naroča glasniku, da pojde k thebanskemu vladarju zahtevat trupla, pride thebanski glasnik, ki ga je poslal k Theseju Kreon z naročilom, naj Atene ne sprejmejo v svojo deželo Adrasta in, če je že tam, naj ga takoj izženejo in naj ne zahtevajo izročitve trupel, ako se hočejo izogniti vojni. Adrastos ogorčen protestira, toda Theseus ga pozove, naj se ne vmešava, kajti glasnik je prišel k njemu, ne k Adrastu; zato mu bo sam primerno odgovoril. To tudi stori in pravi, da je on popolnoma nevtralen, sovražniki Theb so premagani, spor je izravnán, mrtveci se morajo pokopati. Protestira proti grožnjam thebanskega vladarja in pravi, da bo pokop padlih junakov izsilil, če ne pojde drugače. Thebanski glasnik izjavi, da Thebe tega ne bodo nikoli dovolile; glasnik je čim dalje drznejši v svojih grožnjah, nakar mu reče Theseus, naj se pobere iz Aten.

Glasnik odide. Theseus pozove svoje vojaštvo, naj gre hrabro z njim v boj proti Thebam, Adrastos naj ostane v Atenah.

Theseus odide z vojaštvom v bojnem pohodu, prepričan, da zmaga njegova pravična stvar.

Zbor izraža bojazen, kako se bo Thesejev vojni pohod iztek. V tem prihiti sel v obleki sužnja. Izkaže se za služabnika Kapaneja in pove veselo vest, da je Thesejeva vojska zmagala in da bodo trupla sedmerih junakov kmalu tu. Adrastos odide s slom in sinovi padlih junakov mrtvaškemu sprevodu naproti.

Zbor zapoje pesem radosti in bolesti obenem. V tem prineso vojaki na nosilnicah zakrita trupla. Pred sprevodom stopa Adrastos in sinovi ubitih junakov; za sprevodom Theseus z vojaškim spremstvom. Dospevši na sredo orhestre, postavijo nosači na ukazAdrasta nosilnice pred žalujoče matere, ki se hočejo vreči na trupla, a jih Adrastos in služabnice zadržé. Pristopi Theseus in pozove navzoče, naj molčijo, zbor naj se odstrani in Adrastos naj stopi naprej. Nato ukažeAdrastu, da pove mladim borcem, odkod so hrabri junaki, katerih trupla leže na nosilnicah.

Adrastos karakterizira vsakega posameznega. Nato se sklene, da se trupla sežgo, in mrtvaški sprevod odide; samo zbor ostane na prizorišču in zapoje pretresljivo pesem na svoje sinove. V tem zagledajo na skali grmado za Kapaneja. Njegova vdova Euadna se pojavi na skali, oblečena kot nevesta, ki išče svojega mrtvega moža in se hoče vreči v plamene. V tem pride njen oče, stari Iphis, v spremstvu služabnikov in hiti k zboru, ne da bi opazil Euadne. Prišel je po svojo hčerko, ki je skrivaj odšla zdoma, hoteč se v smrti združiti s svojim soprogom. Euadna se oglasi, češ, da že visi nad grobom svojega soproga, ki mu je zvesta tudi v smrti. Nato skoči v ogenj. Iphis obupan odide. Tu pridejo dečki s Thesejem inAdrastom. Zbor se zopet razdeli v matere in služabnice, dečki, — vsak nosi pepel svojega očeta — stopijo pred matere in izmenoma poje zdaj deček, zdaj mati, žalujé za mrtvimi junaki. Theseus opominja dečke, naj bodo hvaležni Atenam, kajti Atene so jim priborile pokop očetov. Za dečke se zahvali Theseju Adrastos. Ko odhajajo, se pojavi v zraku Athena (gl. Dodatek), ki pozove Theseja, naj zahteva odAdrasta, da v imenu vsega argivskega ljudstva priseže, da ne bo Argos nikoli prestopil atiške meje kot sovražnik. Dečkom pa

polaga na srce, naj se, ko bodo dorasli, maščujejo nad Thebami, nato izgine. Theseus obljubi Atheni, da bo slušal njen ukaz in zaprisegeł Adrasta, zbor pa odhaja, da z Adrastom položi pri-sego, ki jo je zaslužil atenski knez in atensko ljudstvo s svojo plemenitostjo.

9. Trojanke.

Naša drama je prav za prav končni prizor strahovite tra-gedije trojanske vojne, slika neizmerne bede, ki jo je povzročila vojna, slika strašne usode najodličnejših Trojanek, ki jih je sovražnik zaslužnil. — Dejanje se vrši pred Trojo, na morski obali, v ozadju so šotori, kjer bivajo ujetnice: trojanska kraljica Hekaba, njene hčerke in druge Trojanke.

Hekaba leži apatično pred šotorom; glavo ima zagrnjeno. V ospredju se pojavi Poseidon in govori prolog: prišel je iz morskih globin. Žalostna usoda je zadela Trojo, mesto je razru-šeno, Priamos je mrtev, trojanske žene so si razdelili zmagalci po žrebu, te pa, ki niso bile izžrebane, so še tu v šotoru, naj-nesrečnejša med njimi Hekaba; boginja Athena je uničila mesto.

V zraku se pojavi Atena (gl. Dodatek), pozdravi Poseidona, spraviti se hoče z njim in kaznovati sedaj Grke, ki so ji one-častili svetišče s tem, da je Aias iztrgal iz njenega svetišča sve-čenico Kassandro; težko in usode polno jim stori vrnitev: Zeus bo poslal deževje, točo in viharje, Poseidon pa naj razburka Egejsko morje, da se bodo naučili spoštovati njena svetišča. Poseidon ji obljubi, da stori vse po njeni želji. — Bogova izgineta.

Hekaba se prebudi iz omame in bridko toži o usodi, ki je zadela Trojo, ki je uničila vse in vrgla njo, Priamovo ženo, na ležišče, na trda tla šotora. Nato vstane in kliče iz šotorov tro-janske ujetnice.

Iz šotorov prihiti najprej prvi, nato drugi polzbor; žene objokujejo s Hekabo usodo, ki jih bo kot sužnje Grkov odvedla iz domovine. Druga za drugo sprašujejo, komu bodo pridelnene v sužnost. Kar zagledajo v daljavi grškega glasnika Talthybija, ki se kmalu približa v spremstvu služabnikov in se predstavi Hekabi za starega znanca, ki je često prišel v Trojo kot glasnik Grkov, ter sporoči ujetnicam, da so že izžrebane. Hekabo najbolj

skrbi, komu pripade hčerka Kassandra; izve, da si jo je svobodno izbral Agamemnon; druga hčerka Polyksena bo sužnja Achillejevemu grobu, Andromacho si je izvolil za ženo Achillejev sin, ona, Hekaba, pa bo sužnja Odyssejeva. Le-ta je prenesrečna, češ, vprav najpodlejšemu izmed Grkov bo morala služiti.

Talthybios ukaže služabnikom, naj gredo v šotor po Kassandro, kar zagleda plamene v šotoru in odide v šotor tudi sam. Hekaba pa mu pravi, da ne gori v šotoru, le njena hčerka Kassandra, svečenica prerokinja, hiti iz šotora. Kassadra pride ovenčana in s plamenico v rokah ter poje ženitvanjsko pesem. Hekaba je vznemirjena, iztrga Kassandri plamenico in jo da služabnici, da jo nese nazaj v šotor. Kassandra prosi mater, naj jo pelje s silo odtod, čeprav sama ne bi hotela, kajti sicer bo pripadla Agamemnonu — tako je dejal Apollon —, in v proroškem duhu vidi, da bo prav ona Agamemnonu in njegovi hiši v pogubo. Talthybios jo pozove, naj gre z njim, Hekabi pa svetuje, na sledi voljno Odysseju. Kassandra se čudi, kajti Apollon ji je prerokoval, da bo Hekaba tu umrla. Saj se vrne Odysseus šele po desetih letih domov; pove, da bo Odysseus mnogo blodil (Charybdis, otok Kyklopov, Kirke itd.) in končno našel doma neskončno gorje. Prorokuje tudi Agamemnonovo in svojo usodo ter se poslovil od matere. Talthybios jo odvede, Hekaba pa se od žalosti zgrudi in tarna, češ, sinovi so padli v vojni, hčerke, ki jih je vzgajala za plemenite ženine, so postale plen sovražnih tujcev, ona pa, Priamova soproga in Hektorjeva mati, bo na stara leta dekla.

Zdajci se pripelje iz Troje Andromacha na vozu, ki je obložen s Hektorjevim orožjem in bogatim plenom; spremljajo jo Neoptolemovi služabniki. Na prsih ji sloni sin Astyanaks. Andromacha stopi z voza in s Hekabo tarnata nad svojo in nad usodo Troje. Strašno zadene Hekabo sporočilo Andromachino, da je Polyksena padla kot žrtev na Achillejevem grobu; Andromacha jo tolaži, češ, smrt ni toliko zlo, kakor življenje, polno bolečin; Polyksena je umrla in ne čuti ničesar več. Hujša je usoda nje, ki je živela le za svojega soproga Hektorja, pa mora sedaj v tujino kot sužnja tujcu in sovražniku domovine. Hekaba jo tolaži, pozabi naj Hektorja in naj se vda novemu gospodarju ter vzgaja skrbno svojega in Hektorjevega sina.

Zdajci pride Talthybios s služabniki in sporoči sklep Grkov, da mora njen sin ostati v Troji; vrgli ga bodo s trojanskega gradu. Andromacha trdno objame sina, se poslovijo od njega s pretresljivimi besedami in ga izroči s krvavečim srcem, sama pa stopi na voz, da jo odpeljejo. Astyanaksa izroči Talthybios služabnikom, ki ga odvedo v Trojo. Hekaba se zgrudi od bolesti.

Po daljši zborovi pesmi nastopi Menelaos, ki ga spremlja vojaštvo in služabništvo; prišel je po svojo bivšo soprogo Heleno, ki se nahaja med trojanskimi ujetnicami. Služabniki odidejo v šotor in privlečejo Heleno za lase. Menelaos ji pove, da je vse Hellade želja, da ona umre. Helena se izgovarja in pravi, da je Aphrodita kriva vsega zla, ne ona. Hekaba pa jo zavrne, češ, Helena je kriva sama, a svojo krivdo zavrača na Aphrodito in na Parisa, o katerem pravi, da jo je s silo ugrabil, v resnici pa je sama silila z njim; Menelaju svetuje, naj ovenča Hellado z njeno smrtjo, da bo pomnilo potomstvo, da zasluži smrt vsaka, ki izda svojega moža. Menelaos je prepričan o njeni krivdi. Helena mu pade pred noge in prosi usmiljenja, češ, vsa krivda zadene le bogove, ne njo. Menelaos ukaže služabnikom, naj odvedejo Heleno na njegovo ladjo. Hekaba pravi, da ni prav, če se pelje Menelaos z isto ladjo kakor Helena, ki ga ni nikoli ljubila; Menelaos ji pritrdi in pravi, da bo v Argu Helena umrla za svoje grehe, ter odide v tabor.

Zbor želi, da se ne bi Helena nikoli več vrnila v domovino.

Prihaja Talthybios; za njim neso služabniki truplo Astyanaksa in ščit Hektorjev. Talthybios sporoči Hekabi, da je Andromacha že odplula z Neoptolemom; objokovala je domovino in Hektorja ter prosila, naj se pokoplje njen sin, ki so ga bili vrgli s stolpa. Na očetovem ščitu je želela, da se pokoplje; prinesel je truplo, naj ga Hekaba zavije v oblačila, da ga potem pokopljejo. Ko Talthybios odide, nagovarja Hekaba z najpre-srčnejšimi besedami mrtvega vnuka in pošlje služabnice po nakit za mrtveca. Le-te prinesejo iz šotora oblačila in nakit; Hekaba ovije truplo v oblačila in ga okraši; z zborom žaluje nad mrtvim vnukom. Nato odneso služabnice truplo, da ga pokopljejo.

Med tem se vrne Talthybios, ki ga spremlja množica vojakov. Ukaže zažgati mesto. Trojanke pa pozove na grške ladje. Hekaba toži vsa obupana, da mora v sužnost kot dekla tuji

hiši. Ne, rajši se vrže v goreče mesto, da pogine, toda Talthybios jo zadržuje in ukaže služabnikom, naj jo odvedo k Odysseju. Hekaba toži in od žalosti skoro umira, dočim požar mesta vedno bolj ožarja prizorišče in se čuje, kako hrešče podirajoča se poslopja. Vojne trombe se oglašé in pozivajo k odhodu. Hekaba kolne dan sužnosti; vojaki odvedejo njo in njene služabnice.

10. Tauriška Iphigeneja (Iphigéneia en Taúrois).

Snov za to tragedijo črpa Euripides iz svetiščnih pripovedk. Na vzhodni atiški obali so že od nekdaj častili Artemido — Hekato, ki so ji nekoč prinašali človeške žrtve. V 7. stoletju, ko so Atenci začeli trgovati s Pontom, so zaznali, da so žrtvovali na tauriškem Chersonesu barbari neki boginji vsakega Grka, ki jim je padel v roke. Iz vsega tega je Euripides spesnil pripovedko, da je Agamemnonovo hčerko Iphigenejo, ki jo je oče žrtvoval Artemidi, rešila boginja sama v Taurido ter je odtam s pomočjo brata Oresta prinesla v Attiko sveto podobno.

Dejanje. Dejanje se vrši v Tauridi na morski obali s svetiščem boginje Artemide, pred katerim je seveda žrtvenik.

Zgodaj zjutraj stopi iz svetišča Iphigeneia ter se predstavi kot hčerka Agamemnonova, ki jo je oče žrtvoval v Aulidi boginji Artemidi, ker mu je vedež Kalchas tako svetoval, češ, drugače ne pomiri viharjev, ki ovirajo nadaljnjo plovbo. Že je videla, kako se je dvignil goli meč, da jo usmrti, kar jo Artemis izmakne ter postavi na njeno mesto mlado košuto, njo pa odnese v Taurido, kjer vlada kralj Thoas barbarskemu ljudstvu. Thoas jo je postavil za Artemidino svečenico, ki mora po davni šegi žrtvovati vsakega Grka, ki stopi na tauriško obalo. Nato nam pove, kaj se ji je preteklo noč sanjalo: prišla je domov v Argos, kjer je dremala med deklami, zunaj pa je bučalo morje in se je tresla zemlja. Skočila je ven in videla, kako se podira hiša. Le en steber je ostal in nenadoma so zrasli okoli glaviča plavi lasje in steber je izpregovoril s človeškim glasom. Poškropila ga je z vodo, kakor je to delala kot svečenica pri smrtni žrtvi, in jokala. Te sanje si tolmači tako, da je umrl Orestes, kajti sinovi so stebri hiše. Zato hoče mrtvemu bratu darovati

mrtvaško daritev. Ker pa vidi, da žen, ki jih je naročila, da ji strežejo pri daritvi, še ni, se vrne v svetišče.

Med tem se priplazita Orestes in Pylades, ki sta priplula iz Arga, na prizorišče, da ukradeta podobo boginje Artemide in jo odneseta na Grško; tako je ukazal Orestu sam Apollon. Dobro si ogledata skrivaj svetišče in situacijo ter hitita nazaj na svojo ladjo, ki sta jo skrila ob obali, da počakata noči.

Komaj sta odšla, se približa svetišču zbor ženā, ki jih je bila Iphigeneja naročila, in pozdravlja boginjo. Tu stopi iz svetišča Iphigeneja, ki jo zbor deklet vpraša, čemu ga je pozvala. Iphigeneja poje žalostinko: brat ji je doma umrl, darovati hoče mrtvaško daritev. Dočim opravlja Iphigeneja mrtvaško daritev in pojeta ona in zbor izmenoma žalostinko, prihiti od obale pastir in sporoči, da so našli kopajoči se pastirji dva Grka in ju ujeli, da bosta po stari šegi zaklana kot žrtev Artemidi. Eden se imenuje Pylades, ime drugega ni znano. Iphigeneja sklene žrtvovati oba ujetnika, kakor je njena dolžnost; sicer pa se mora sedaj, ko ji je umrl tudi brat, maščevati nad svojimi rojaki, ki so povzročili njeno usodo.

Zbor poje daljšo pesem: kdo sta tujca in odkod, kod ju je vodila pot. Izraža željo, da bi se njegovi gospé Iphigeneji posrečila osveta in da bi tudi njim samim bila dana vrnitev v lepo Grško. Med tem privedejo oboroženi služabniki oba tujca vklenjena pred svetišče, da bosta žrtvovana. Svečenica ukaže odvzeti jima vezi in pripraviti v svetišču vse, kar je potrebno za žrtvovanje. Nato poizveduje, odkod sta tujca. Ko čuje, da je eden njiju, katerega ime doslej ni bilo znano, iz Arga, izprašuje tako dolgo po vsem mogočem, dokler ne čuje, da njen brat Orestes še živi. Toda niti Iphigeneja še ne sluti, da stoji brat Orestes pred njo, niti Orestes, da je svečenica njegova sestra, kajti prepričan je, da je bila sestra že davno žrtvovana v Aulidi. Slednjič predlaga Iphigeneja, naj se odločita, kakor mislita: enemu podari življenje, ako vzame s seboj v Argos njeno pismo. Najprej se obrne s tem predlogom do Oresta, ki je doslej imel glavno besedo in je trdil, da je doma iz Arga. Orestes pa njen predlog odkloni, češ naj izroči pismo Pyladu, on sam pa hoče umreti kot žrtev Artemidi. Iphigeneja občuduje njegovo velikodušnost in odide v svetišče po pismo, ki ga je bila že napisala.

Zbor obžaluje v pesmi usodo njega, ki bo moral umreti. Orestes in Pylades ugibljeta, kdo bi bila mlada svečenica, ki ji je Argos tako pri srcu. Pylades zatrjuje, da hoče Orestu kmalu slediti v smrt, ker bi bilo sramotno živeti, ko je prijatelj mrtev. Orestes ga skuša odvrniti od takih misli. Iz svetišča se vrne Iphigeneja in zapriseže Pylada, da bo res izročil pismo njenemu prijatelju v Argu, ter pové vsebino pisma. Brat in sestra se spoznata: nepopisna radost ju objame. Posvetujejo se vsi trije, kako bi se rešili. Predvsem pa poizveduje Iphigeneja, kako je z Orestom in zakaj je prišel v Taurido. Iphigeneja sklene, da bo zvijačno prevarala kralja Thoanta, tako da bo rešena ona in Orestes, obenem pa tudi Pylades, o katerem sedaj ve, da je njen svak; tudi podoba Artemide pride v Grško, kakor je ukazal Apollon. Kralj Thoas mora namreč izvedeti, da je eden obeh tujcev morilec matere, ki se mora pred žrtvovanjem očistiti. Ker pa je zaradi tega omadeževan tudi njegov tovariš, Artemidina podoba in vse svetišče je treba očistiti tudi Pylada, podobo in svetišče z morsko vodo. Med tem ko pojde Iphigeneja s tujcema in sveto podobo na obalo, da bo morska voda očistila oba tujca in podobo, naj skrbi Thoas, da se očisti svetišče. Čiščenje se bo vršilo seveda tam, kjer je skrita ladja, s katero sta tujca priplula. Zbor hoče molčati o nakani. Orestes in Pylades odideta v svetišče, kjer naj bi se vršilo žrtvovanje, za njima Iphigeneja.

Zbor izraža v svoji pesmi hrepenenje po Grški in blagruje svojo gospo, ki se bo vrnila v domovino. Tu pride Thoas; Iphigeneja stopi iz svetišča s podobo boginje v naročju in z zvijačnimi besedami prepriča kralja o pravilnosti svoje namere, tako da kralj ničesar ne sluti. Svečenica odide s sveto podobo in s tujcema na obalo (spremljajo jih oboroženi služabniki), kralj pa ostane; nato vstopi v svetišče, da nadzoruje čiščenje. Zbor ostane zunaj in slavi Apollona. Kar prisopiha sel in sporoči izdajstvo Iphigeneje. Zbor skuša sla zadržati, a sel razbija po vratih svetišča, dokler ne pride kralj, ki izve, da je Iphigeneja prevarala spremstvo ter se s tujcema in sveto podobo vkrcala na ladjo, ki pa še ni mogla odpluti zaradi viharnega morja.

Kralj Thoas je silno razjarjen in ukaže zasledovati ubežnike. Toda boginja Athena se pojavi v višini, zadrži kralja in ga po-

miri. Ubežniki smejo odpluti, vzeti s seboj sveto podobo. Zbor jim želi srečo in blagoslov.

[Dejanje, katerega središče tvori takozvani anagorizem, t. j. spoznanje brata in sestre, je bogato in živahno ter se naravno, neprisiljeno razvija. Prav poudarja W. Schmid (Gesch. d. gr. Lit., 6. Aufl., 1912, str. 366.), da je Euripides pripovedko mojstrsko obdelal tudi v dramatičnem pogledu, hvali kot vzor nazornega in mikavnega pripovedovanja dolga govora sla, predno so zajeli Oresta in Pylada, dalje česte in živahne stihomitije ter umetnost Euripidovo v izvedbi anagorizma. Krasni so spevi zbora. — Čudno se nam zdi na prvi pogled le, da se pojavi deus ex machina — Athena, kajti dejanje samo ga ne zahteva: Iphigeneja, Orestes in Pylades so že zbežali, se vkrcali in odpluli; deus ex machina je čisto nepotreben; da je prišel do besede, je moralo viharo morje ladjo z ubežniki vreči nazaj k obali. Pesnik pokaže Atheno le zato, da dá božje posvetilo strnitvi pripovedke o Iphigeneji z atiškim kultom Artemide (Schmid, l. c., str. 366.) Kje se pojavi Athena? Lahko bi se na strehi; toda Athena se v svojem govoru obrne tudi na Oresta, ki pluje od brega in čuje njen glas; iluzija, da vidi Oresta doli ob obali, bi bila tako manjša, nego če se pojavi na letalnem stroju; tudi to, da se obrača boginja zdaj k Orestu, zdaj k Thoantu, se da iz stroja najlažje tolmačiti.]

11. lon.

Kreusi hčerki atiškega kralja Erechtheja, je bog Apollon zaplodil sina, ki ga je mati skrivaj porodila ter ga izpostavila v neki votlini na Akropoli. Hermes ga po Apollonovem naročilu odnese v Delphe, kjer ga Apollonova svečenica vzgaja kot najdenčka, po imenu Iona. Kreuso je dobil za ženo Xuthos, sin Aiolov, ker je pomagal Atenam v vojni proti Euboji. Zakon je bil brez otrok, zato potujeta Kreusa in Xuthos v Delphe; Xuthos vpraša Apollonovo preročišče glede potomstva sploh, Kreusa pa ga vpraša tajno glede otroka, ki ga je porodila in ki mu je Apollon oče. Apollon pa je zlorabil svojo oblast ter je izjavil, da je lon sin Xuthov; to je storil zato, da bi prišel lon v Atene in postal dedič kraljevega prestola. Kreusa pa uvidi prevaro in skuša Iona zastrupiti; toda skoro bi bil lon Kreuso umoril, da

ni Atena posegla vmes. Kreusa in Ion se spoznata in tako se vse dobro izteče.

Dejanje se vrši pred Apollonovim svetiščem v Delphi.

Dejanje. Iz Hermejevega prologa izvemo, da se je Kreusa nekoč vdala Apollonu ter porodila sina; nato ga je položila v košaro ter ga izpostavila prav v oni votlini, kjer je bil spočet. Apollon je prošil Hermeja, naj gre v Atene po otroka ter naj ga položi na prag njegovega svetišča. Hermes to stori. Zgodaj zjutraj najde Apollonova svečenica otroka; zasmili se ji in ga vzgaja, ne da bi vedela, da mu je oče Apollon; tudi ni mogla slutiti, kdo mu je mati. Tudi dečku so ostali starši neznani. Ko je dorasel v mladeniča, ga je ljudstvo izvolilo za čuvarja svetišča. Medtem se je njegova mati Kreusa poročila s Xuthom, a zakon je ostal brez otrok. Zato sta se zakonca napotila v Delphe, hrepeneč po potomcu. Vse to je delo Apollonovo, ki ni pozabil svojega sina. Z nejasno besedo bo preveril Xutha, da je Apollonov lastni sin Ion Xuthov; tako pojde sin v materino hišo in postane dedič kraljevskega prestola.

Hermes se odstrani v gaj in Ion stopi iz svetišča z lovorjevo vejico v roki; pozdravlja jutranje solnce in pojoč prenežno pesem škropi z vodo kastalskega studenca stopnice svetišča ter jih pometa z lovorjevo vejo; z lokom podi ptice, ki hočejo gnezditi v svetišču. Otroška veselost, čistost in vedrina diha iz njegove pesmi.

Vstopi zbor Kreusinih služabnic, ki strmé ogledujejo lepoto in znamenitosti svetišča. Ion, ki je bil malo prej odšel v svetiščni gaj, se zopet pojavi in zbor ga vpraša, sme-li v svetišče. Ko jim Ion odgovori, da jim to še ni dovoljeno, ga služabnice izprašujejo o tem in onem; Ion jim daje pojasnilo resno kot pravi oskrbnik svetišča. Kar vstopi Kreusa, ki se ob pogledu na svetišče svojega zapeljivca Apollona razjoka. Ion jo izprašuje, kdo in odkod je, da joče tu, kjer se vsi drugi veselé, ko gledajo svetišče boga. Kreusa se premaga, pove, da je hčerka Erechtheja, doma v Atenah, in zakaj je prišla, namreč vprašat za svet, ker nima otrok. In ko ga Kreusa vpraša, kdo je on, ji Ion pove, da je služabnik boga, da pa ne pozna ne očeta, ne matere, da je prišel — kakor se govori — sem kot dojenček in da spoštuje Phoibovo svečenico kot svojo mater. Kreusa mu nato pri-

poveduje, da se je Apollon združil nekoč z njeno prijateljico, ki mu je porodila sina in izpostavila. Na lonovo vprašanje, ali izpostavljeni sin še živi, pravi Kreusa, da tega nihče ne ve. lon sočustvuje z ono materjo, ne da bi vedel, da stoji pred njim ta mati in da je to njegova mati. In ona mati je potem vzela drugega za moža — pravi Kreusa — in njen zakon je brez otrok. Tudi Kreusa ne sluti, da stoji pred lastnim sinom. lon jo odločno svari, da bi Kreusa v tem oziru vprašala preročišče, kajti Apollon ne bo po svojem preročišču izdal samega sebe. Kreusa pravi, da je to krivica, prav tako kot je storil Apollon krivico njeni prijateljici, ki jo zastopa ona, ako noče preročišče povedati, kaj je z onim sinom; lon naj molči o vsem, kar sta govorila, ker se bliža njen soprog Xuthos. Nastopi Xuthos, pozdravi svetišče in svojo ženo ter izjavi, da mu je preročišče dejalo, da se ne vrne odtod brez otroka. Nato vstopi sam in Kreusa v svetišče, da izve nadaljnjo preročbo. lon ostane sam zunaj in premišlja, kar je govorila Kreusa; obhajajo ga slutnje. V teh mislih odide v sveti gaj. Zbor prosi v pesmi za blagoslov otrok svojemu knezu. Po tej molitvi se vrne lon in tudi Xuthos pride iz svetišča, pozdravi lona kot svojega sina ter ga hoče objeti. lon pa se umika. Xuthos mu pove, da mu je reklo preročišče, da je tisti njegov sin, ki ga prvega sreča, ko stopi iz svetišča. lon meni, da je Xuthos zblaznel in napne lok, da se mu ubrani, toda izve, da je bil Xuthos že nekoč v Delphi in da je zarodil otroka z bakhantinjo, ki je otroka potem izpostavila. lon pripozna Xutha za očeta, obenem pa zahrepeni tem bolj po svoji materi. Xuthos bi ga rad vzel s seboj v Atene in ga postavil za dediča prestola; a lon se upira in ga prosi, naj ga pusti v Delphi. Xuthos mu prigovarja ter ga vabi k žrtveni pojedini; kot gostinskega prijatelja ga hoče vzeti s seboj v Atene, ne kot sina, ker noče povzročiti svoji soprogi Kreusi, ki ji ni bila dana sreča, da bi imela otroke, bolesi; pozneje ga napravi za dediča svojega prestola. lon se vda, a izjavi, da bo njegovo življenje brez vrednosti, ako ne najde svoje matere, lon in Xuthos odideta.

Zbor toži v pesmi, kako bo bolelo Kreuso, da je soprog našel svojega sina, ona pa ostane brez otrok. Zbor sluti prevaro preročišča.

Nastopi Kreusa v spremstvu slabotnega starca, ki ga pelje k preročišču, želeč, da bi ji Apollon prerokoval srečo otrok. Vpraša zbor, kakšen odgovor preročišča je prejel njen soprog. Zbor je preplašen in se obotavlja odgovoriti. Slednjič pa ji vendar pove, da ne bo Kreusa nikoli privijala otroka k svojim prsom. Starec tolaži nasrečno ženo. Ko zbor pove, da je Apollon podaril s svojim izrekom Xuthu sina, je Kreusa še bolj nesrečna. Kreusa vidi, da jo je Apollon sedaj že vdručič prevaral, in odkrije skrivnost, ki jo je dolgo časa zatajevala v svojem srcu: ko je trgala cvetlice, je prišel Apollon, jo prijel za roke in odvedel v votlino, kjer ji je izsilil slast ljubezni; reva je potem rodila sina in ga, boječ se matere, izpostavila; ubogo dete je bilo jastrebov v jed. Kreusa kolne svojega zapeljivca, ki je sedaj odaroval njenega soproga s potomcem. [Vse to priznanje nam Kreusa poje v prekrasni ariji.] Nato pove starcu, ki se čudi in jo izprašuje, kar že vemo, namreč, da jo je Apollon zapeljal, da je rodila sina, ga izpostavila divjim zverem — in da je sin gotovo že mrtev. Izpostavila ga je v obupu, a v trdni nadi, da ga reši njegov oče Apollon. Starec ji svetuje, naj se maščuje nad Apollonom: umori naj soproga. Ko se Kreusa temu upre, ji reče starec, naj usmrti njega, ki ji ga je Apollon vsilil za sina, in sicer naj ga zastrupi pri slavnostni pojedini. Zastrupljenje prevzame starec sam. Dočim zbor moli, da bi nakana uspela, se je le-ta že ponesrečila. Sel poroča, kako je starec pri slavnostni pojedini ponudil Ionu zastrupljeno pijačo, ki jo je le-ta izlil na tla; golobje so pili in poginili, starcu je bil dokazan poskus umora in Kreuso so kot povzročiteljico Delphijci obsodili v smrt s kamenjanjem. Kreusa plane na prizorišče in obupano pove zboru, da je komaj ušla smrti; nato išče zaščite ob Apollonovem oltarju, kar prihrumi Ion z golim mečem in za njim oboroženi Delphijci. Kreusa ga prosi, naj se ne drzne, da bi jo usmrtil, in sicer zavoljo nje in boga, ki se mu je vdala. Ion hoče k oltarju, da pograbi Kreuso, kar se odpro vrata svetišča in nastopi svečenica Pythija, ki jo Ion pozdravi kot „drago mater, čeprav ne kot njen sin“. Na pobudo boga je prinesla Pythija košarico, v kateri je nekoč našla Iona in odide v svetišče, dočim Ion ogleduje košarico in objokuje mater, ki ga je rodila, iz strahu izpostavila itd. Kreusa spozna košarico in zapusti oltar. Ion jo ukaže zgrabiti,

Kreusa pa objame Iona, češ, da je njen sin, ki ga je zopet našla. Ion jo hoče izkusiti ter jo vpraša po vsebini v košarici. Kreusa mu opiše vezenine in drugo, kar je bilo v košarici, ko je Iona izpostavila, tako, da se Ion prepriča, da je Kreusa njegova mati. Mati in sin se spoznata in vriskata od veselja. Ko pa pravi Kreusa, da je oče Apollon, ji Ion otroško prigovarja, naj nikar ne trdi, da je Apollon njegov oče, in naj mu pove pravega, umrljivega očeta. Čeprav mu mati razloži vse, kako ga je spočela od Apollona itd., ji Ion ne verjame in hoče sam vprašati boga, ali ga je zaplodil smrtnik ali bog Apollon. Tu se pojavi Athena v zraku nad svetiščem (gl. Dodatek) pojasni vso skrivnost in prorokuje, da bo Ion praoče Ioncev.

[Ion je drama, ki kaže prav posebne lepote in nežnosti. Glede tehnike je Euripides zelo napredoval. Dejanje je zapleteno in vendar enotno. Gledalce drži v vedni napetosti.]

12. Elektra.

Elektro je Euripides bržkone spesnil z namenom, da prekosí Aischyla (Choephoroi) in Sophokleja (Elektra), ki sta obravnavala isto snov,

Na prizorišču je koča, v kateri stanuje Elektra s kmetom, ki mu je bila prodana. Euripides je namreč pripovedko preokrenil. Da stori Elektro neškodljivo, jo proda Aigisthos nekemu kmetu za ženo.

Naj nastopi kmet, ki pove (v prologu) gledalcem, v kakšni situaciji naj si mislijo dejanje: Agamemnona je umorila žena, zavladal je Aigisthos, Orestes je pri Fočanu Strophiju, Elektra je ostala doma. Aigisthos jo je dal iz strahu pred njenim potomcem — osvetnikom njemu (kmetu); on se je še ni dotaknil, ker ji po rodu ni enak — devica je še. Kaj bo, ko pride Orestes v Argos in vidi, kako revno omožena je sestra Elektra!

Pride Elektra z vrčem za vodo: ostrižena je in nosi obleko sužnje. Toži, da je njo in Oresta zavrgla brezsrčna mati. Kmet ji je prijatelj, ki mu hoče lajšati breme: on ima dovolj dela izven doma, ona pa hoče skrbeti za hišo. Nato gre po vodo, mož pa na polje. Nastopita Orestes in Pylades. Sedeta ob poti, skrita

v grmovju, ter se razgledujeta; ko pride kdo mimo, bosta vprašala po Elektri. Kar zagledata Elektro z vrčem na glavi — mislita, da je kaka sužnja, ki jo hočeta vprašati. Elektra se bliža, prepevaje žalostno pesem, v kateri toži očetu, ki je v Hadu, svojo usodo. Med tem prihaja zbor argivskih deklet, ki vabijo Elektro na slavnost božice Here. Med pogovorom z zborom opazi Elektra oba tujca in se prestraši, misleč, da sta razbojnika, ki prežita iz zasede. Orestes ji zastavi pot, Elektra ga prosi, naj je ne ubije. Orestes pa ji pravi, da ga je poslal sem njen brat, ker bi rad vedel, je-li še živa in kako se ji godi. Elektra pove, da je njen mož siromak, a dober; ni se je še dotaknil, ker noče sramotiti njenega rodu. Med nadaljnjim pogovorom izrazi Elektra željo, da bi se Orestes vrnil v Argos, da maščuje očetovo smrt. Ko jo Orestes vpraša, ali bi se osmelila ona ubiti z Orestom mater, odgovori Elektra, da bi to storila z isto sekiro, pod katero je izdihnil oče. Naroča mu, naj pove Orestu, kako bedno živi tu namesto na kraljevskem dvoru, kako se Aigisthos šopiri na prestolu i. dr. Tu zagleda zbor kmeta, Elektrinega moža, vračajočega se s polja. Elektra pove, da sta tujca odposlanca Orestova. Kmet povabi tujca v hišo. Orestes, ki mu dobri mož ugaja, odide s Pyladom v hišo. Zunaj ostane Elektra, kmet in zbor. Elektra pravi možu, kako vesel bi bil stari vzgojitelj, ko bi vedel, da Orestes še živi. Njen mož je brž pripravljen, da mu gre povedat. Elektra pa naj odide v hišo in pogosti gosta. Elektra gre v hišo, kmet pa gre povedat Orestovemu vzgojitelju, da Orestes še živi. Komaj odpoje zbor svojo pesem, že pride stari vzgojitelj, ki ga pesnik opiše kot sključenega starca, ki toži, da je pot tako strma. Starec prinaša jedil in vina v mehu za Elektrina gosta. Ko zagleda Elektro, se razjoče. Ko ga Elektra vpraša, zakaj mu je oko solzno, pripoveduje starec, da je obiskal medpotoma Agamemnonov grob, kjer je našel koder las, češ, bržkone je to koder Orestov, naj ga le Elektra primerja s svojimi lasmi. Elektra mu odvrne, da ne govori kot moder mož, češ, kako naj bo moški koder enak kodru, izrezanemu iz moške frizure. Dalje omeni starec sled nog. A zopet mu ugovarja Elektra, češ, da je pač odtisek noge v trdih tleh težko mogoč in da je moška noga jačja od ženske. [To je Euripidova kritika naivnosti velikega prednika Aischyla, kar smo že omenili pri Aischylu.]

Prav, ko vpraša starec po tujcih, stopita le-ta iz hiše. Starec spozna Oresta po brazgotini na obrvih. Elektra in Orestes se objameta. Zbor se veseli, Orestes prosi starca za svet, kako naj se maščuje. Starec pripoveduje, da je baš videl Aigistha, kako je pripravljajl žrtev junca; Orestes naj gre brž tja, tam bo imel priložnost, da ga umori. Orestes odide s Pyladom in vzgojiteljem v smeri, odkoder je prišel starec.

Elektra odide v hišo; po zborovi pesmi jo pokličejo ven, ker je voditeljica zbora čula smrtni krik. Elektra se prestraši, ker misli, da je morda kriknil Orestes. Toda tu pride sel, ki sporoči, da je Orestes umoril Aigistha. Zbor zapoje veselo pesem. Elektra odide v hišo. Orestes se vrne, spremlja ga Pylades. Za njima prinese služabniki Aigisthovo truplo in ga na Oresthov ukaz skrijejo v hiši, da ga ne vidi mati, preden jo Orestes ubije. Elektra zagleda mater, kraljico Klytaimnestro, ki se bliža v kraljevskem sijaju. Orestes odide v hišo, da bo ondi prežal na njo. Kraljica se pripelje, spremljajo jo sužnje. Po daljšem razgovoru z Elektro gre mati kraljica v hišo, za njo Elektra, češ, „sedaj pojdeš v Hades z onim, ki si z njim spala za živa . . . to bo osveta za očeta.“ Zbor zapoje pesem: „zlo se vrača z zlim.“ Iz hiše čujemo bolesten krik Klytaimnestre. Ven stopijo Orestes, Pylades in Elektra. Služabništvo prinese trupli Aigistha in Klytaimnestre. Orestes triumfira, ker je izvršil ukaz, ki mu ga je dal Apollon. Obenem pa obupava, češ, kam sedaj? Kdo sprejme ubijalca lastne matere? Slika nam, kako strašno mu je bilo, ubiti mater, ki ga je prijala za roko in ga prosila, naj ji prizanese. Elektri ukaže pokriti materino truplo.

Pojavita se Dioskura, Kastor in Polidevkes, in sicer nad hišnim slemenom, kar nam pesnik naivno označi, češ, ti, ki se pojavljajo nad hišo, so bogovi, kajti to ni pot, po kateri hodijo ljudje. Misliti moramo na letalni stroj (gl. Dodatek). Dioskura nas poučita o nadaljnji usodi: Elektra pojde z Orestovim prijateljem Pyladom kot nevesta na svoj dom; z njima pojde tudi kmet. Orestes zbeži blazen v Atene. Odhod zbora ni motiviran v treh verzih želi odhajajočim srečo; srečo želi tudi gledalcem in odide.

[Na Elektri se najbolj vidi, kako je skušal Euripides iztrgati herojstvo in pokazati ljudi vsakdanjega življenja. — Zanimivo

je v začetku drame poudarjanje, da je Elektra še vedno devica, da se je kmet, ki mu je bila prodana, še ni dotaknil. To je potrebno, kajti na zadnje se poroči Elektra s Pyladom, ki ji je stanovsko ravnopraven.]

13. Helena.

Za to dramo je Euripides sporočilo o lepi soprogi Menelajevi, ki jo ugrabi Paris in odvede v Trojo, naslonivši se na Stesichora iz dramaturgičnih ozirov prepesnil. Hera je bila nejevoljna, ker je Paris ni priznal za najlepšo boginjo; zato mu ni privoščila Helene, temveč je neopaženo postavila na njeno mesto le nekako senčno podobo Helene, ki jo je Paris vzel s seboj v Trojo, pravo Heleno pa je na njen ukaz odvedel Hermes v Egiptet h kralju Proteju, kjer je živela nedotaknjena ves čas trojanske vojne. Po Protejevi smrti pa jo je hotel njegov sin Theoklymenos prisiliti, da mu postane žena. Toda Helena je še vedno upala na združitev s svojim soprogom Menelajem; upirala se je Theoklymenu in se zatekla na grob Protejev.

Dejanje se vrši pred Theoklymenovo palačo. Helena sedi ob Protejevem grobu in govori prolog, v katerem nas seznani s tem, kar smo povedali zgoraj, ter zatrjuje svojo zvestobo do Menelaja.

Z morske strani nastopi salaminski kralj Teukros in se zgraža, ko zagleda Heleno, povzročiteljico gorja, ki je zadelo vse Grke. Iz sledeče stihomitije med Heleno in Teukrom izvemo, da je poteklo že sedem let po razrušitvi Troje in da so viharji zagnali ladjo, na kateri je plul Menelaos s Heleno, ki jo je bil v Troji s silo vkrcal, v neznano smer, da nihče ne ve, kje je. Teukros je prišel sem, da vpraša Theoklymenovo sestro, prerokinjo Theonojo, kako bi mogel ob ugodnem vetru usmeriti jadra svoje ladje na otok Kypros. Helena mu svetuje, naj beži iz te dežele, preden se vrne z lova kralj Theoklymenos, ki usmrti vsakega Grka, če ga zaloti v svoji deželi. Teukros se ji zahvali in ji želi srečo; sicer je podobna Heleni na zunaj, a njeno mišljenje je plemenito. Odide.

Dočim Helena tarna, prihaja v orhestro zbor ujetih hellenskih mladenk, ki je čul obupne tožbe Helene in je prišel pogledat.

Izmenoma pojeta zbor in Helena pesem žalostinko. Helena toži, da je zavoljo njenega imena uničena Troja, da se je njena mati Leda sama usmrtila, ker jo je bilo sram svoje hčerke, da je mrtev njen soprog in njena brata (vse to ji je povedal Teukros). Zbor jo pomiluje. Helena toži dalje o svoji usodi in sramoti, ki jo je povzročila deloma Hera, deloma njena lepota, ki jo preklinja. Edina nada ji je bil še soprog, ki je mislila, da bo prišel in jo rešil, a tudi ta je mrtev. Če pride v domovino, jo bodo vrgli v ječo, misleč, da je tista Helena, ki je bila v Troji; če bi živel Menelaos, bi jo spoznal po tajnih znakih, tako pa je izgubljena in edina rešiteljica ji je smrt. Zbor jo tolaži, češ, ni vse res, kar ji je povedal oni tujec (Teukros), vpraša naj Theonojo, ki vse ve, je li njen soprog živ ali mrtev; dokler pa nič gotovega ne ve, naj ne žaluje. Zbor sam jo spremi v palačo k prerokinji.

V tem prihaja iz tujine Menelaos, ves raztrgan in z dolgimi razmršenimi lasmi. O da se nisva rodila — toži Menelaos — jaz in Agamemnon, ki sva peljala grško vojsko pred Trojo, kjer je zadelo neskončno gorje Grke in Trojance! Toliko let že blodi po morju, a bogovi ga ne smatrajo za vrednega, da bi se vrnil v domovino; viharji ga zaganjajo zdaj sem, zdaj tja, z razbito ladjo so ga treščili sedaj sem na tujo obal, kjer ne pozna ne dežele, ne ljudi, kdo so. Dolgo se obotavlja, potem pa potrka na vrata palače, iz katere stopi stara vratarica in ga kot nadležnega tujca odganja, češ, ko se vrne kralj, ga bo — Grka — usmrtil. Menelaos jo prosi, naj ga javi svojim gospodarjem kot brodolomca, ki je kot tak nedotakljiv. Vratarica ga še vedno odganja, češ, naj se zateče v kako drugo hišo, kajti tu (pove mu, da je ta dežela Egipet) je palača kralja Theoklymena, ki je smrten sovražnik vseh Grkov zaradi Helene. Menelaos strmi in je ves zmeden, ko mu vratarica pove, da je v palači spartanska kraljica Helena, ki je prišla tja, še preden je odplula grška vojska proti Troji. Kako je to mogoče?! Vratarica se je vrnila v hišo, Menelaos pa hoče pred vrati počakati kralja v nadi, da se njemu slavnemu Menelaju ne more nič zlega zgoditi; težko mu je, njemu kralju, beračiti pri tujih knezih, a beda ga sili k temu. V tem vidi prihajati zbor iz palače in se skrije. Zbor poje o preročbi Theoneje: Menelaos še živi in blodi po morju.

Iz palače stopi Helena, vrača se na Protejev grob, ker ji je pre-rokinja povedala, da Menelaos živi, da pride, ko bo po dolgi blodnji konec njegovemu trpljenju, in da je že nekje v deželi kot brodolomec. Menelaos se hoče pokazati, a ko zagleda Heleno, se zopet skrije. Helena, ki je videla razmršenega Menelaja, meni, da jo hoče divjak ujeti, in plane na grob. Menelaos se ji bliža. Helena kliče žene, češ, tujec jo hoče odtrgati z groba in jo izročiti kralju Theoklymenu. Menelaos ji zatrjuje, da ni ropar, naj se ga ne boji. Ko si povesta, da sta oba hellenskega rodu, ji pravi Menelaos, da je čisto podobna Heleni, Helena pa, da je on prav tak kot Menelaos. Ko ji le-ta pove, da je res Menelaos, ga hoče Helena objeti, a Menelaos se brani, češ, da ni mogoče, da bi imel dve ženi; saj je svojo ženo pripeljal iz Troje in jo skril ob obali. Helena mu pravi, naj jo vendar dobro pogleda, pa bo videl, da je njegova žena; nikoli ni bila v Troji, to je bila le senca, zračni prividek, ki ga je ustvarila Hera, da bi njo, Heleno iztrgala Paridu. Menelaos ne more pojmiti in hoče oditi; Helena vzdihuje, da jo zapušča, kar ji je bilo najdražje, in da ne bo nikoli več videla domovine.

Zdajci prihiti hellenski starec in sporoči Menelaju, ki ga je že dolgo iskal, da se je zgodilo na obali čudo: Helena, ki so jo stražili v votlini, jih je nagovorila, češ, da je padlo toliko Grkov in Trojancev zavoljo nje, toda ona ni prava Helena, temveč le senčna podoba, ki jo je ustvarila Hera; uboga hčerka Tyndarejeva, resnična Helena, pa je nedolžna; nato pa se je dvignila in izgubila v zraku. Tu zagleda starec Heleno in misli, da je to ona, ki jim je izginila, kot so menili, v zrak. Menelaos uvidi, da mu je žena govorila resnico, in objameta se, vsa srečna, da sta se zopet našla. Helena pove soprogu, da se ni nikdar vdala barbarskemu mladeniču, ampak da jo je Hermes odnesel v Egipt na ukaz Here, ker ni hotela, da bi jo dobil Paris, ki jo je razžalil s tem, da je prisodil prvenstvo v lepoti namesto njej Aphroditi, ki mu je v zahvalo obljubila Heleno. Na njeno mesto jo Hera postavila ono senčno podobo. Tudi starček bi bil rad deležen sreče in veselja, zato prosi Menelaja, naj mu raztolmači zamotano zadevo. Ko vidi, da je žena, ki stoji pred njim, resnična Helena, ki ni nikdar ničesar zakrivila, zaničuje vedeževalstvo, češ, vedež Kalchas ni nikoli povedal, da bo za-

voljo zračnega prividka padlo toliko ljudi; najboljši vedež je pač razum in pamet. Nato odide.

Sledi dolga stihomitija med Heleno in Menelajem. Menelaos ji mora popisati, kod je blodil in kako se je rešil. Helena ga pomiluje, še bolj pa jo boli srce, ker se je iz tolikih nevarnosti rešil, a ga čaka tukaj smrt; iz njenih ust izve, da jo hoče imeti Theoklymenos za ženo, ona pa je, zvesta Menelaju, zbežala na Protejev grob, kjer išče zaščite pred nasiljem svojega snubca. Svetuje mu, naj beži iz te dežele, da ga kralj ne da usmrtiti, kajti čeprav nihče ne pozna Menelaja, bo vendar vsevedna Theonoja povedala bratu, da je prišel Menelaos. Zato hoče Helena prositi Theonojo, naj bratu tega ne pove; če pa ne ustreže njeni prošnji in bo moral Menelaos umreti, tudi ona noče več živeti.

Iz palače stopi Theonoja, dve služabnici nosita plamenice pred njo, za njo pa gredo druge služabnice. Obrne se k Heleni, češ, ali ji ni prav prerokovala, da bo prišel njen soprog, Menelaju pa pravi, da hoče Hera, da se srečno vrne v domovino, toda Aphrodita ga bo ovirala; od tega zavisi vse, ali bo ona (Theonoja) povedala bratu, da je prišel Menelaos. Helena jo roti pri njenem očetu in pri ženski časti, naj jo reši sramote, da je izdala lastnega moža, naj reši Menelaja smrti, naj bratu ne pove, da je tu. Menelaos pravi, da bi bila sramota zanj, če bi jokal in jo prosil milosti; če se ji zdi, da je prav, naj ji reši ženo, če ne, pa ne. Pač pa stopi h grobu in prosi Proteja, ki počiva v njem, naj mu vrne ženo, ki mu jo je nekoč poslal Zeus, da jo čuva in hrani zanj. Zopet se obrne k Theonoji ter ji priseže, da pozove njenega brata na dvoboj, če pa bi se le-ta ne hotel bojevati in bi njega in Heleno skušal izstradati na očetovem grobu, potem usmrti z mečem najprej Heleno, potem pa še sebe, da bo tekla njuna kri v očetov grob njej in očetu v sramoto; svojo ženo hoče odvesti, če ne v domovino, pa v Hades. Theonoja obljubi, da bo molčala in ju vzpodbudi, naj gledata, kako bi ubežala. Odide v palačo. Helena in Menelaos snujeta načrte za beg in se slednjič zedinita v tem, da bo Helena rekla Theoklymenu, da je Menelaos poginil v morju, in ga bo prosila, da mu sme izkazati poslednjo čast s kenotafom na morju; prosila ga

bo, naj ji dá ladjo, da bo odpeljala grobni okras ven v zaliv. Nato odide v palačo, Menelaos pa se skrije za grobom.

Po daljši zborovi pesmi pride Theoklymenos s svojim lovskim spremstvom; pozdravi očetov grob, pošlje služabnike s psi v hišo ter govori, da je izvedel, da je prišel v deželo Grk; ne uide smrti, če ga zasačijo. In ko zapazi, da ni Helene več na očetovem grobu, je prepričan, da je ušla. Kliče služabnike, naj brž zaprežejo, da jo bo zasledoval; kar zagleda Heleno, ostriženo in v žalni obleki, pri vratih. Začuden jo vpraša, kaj to pomeni in zakaj plaka. Helena mu pove, da je prišel nekdanji Menelajev tovariš — pri tem pokaže na Menelaja, ki se je doslej skrival za grobom — in ji sporočil, da se je Menelaju razbila ladja in je Menelaos poginil v valovih; tega Grka pa je rešila tuja ladja. Theoklymenos jo vpraša porogljivo, ali bo tudi odslej še iskala zaščite na očetovem grobu; Helena pravi, da nič več in da naj pripravi poročno slovesnost; na kolenih ga prosi, naj ji dovoli, da izkaže mrtvemu možu poslednjo čast. Med tem je Menelaos pristopil že prav k Theoklymenu; le-ta se mu zahvali za veselo vest in ga vpraša, kako pokopujejo na Grškem tiste, ki so umrli na morju. Menelaos pravi, da žrtvujejo najprej podzemskim bogovom krvavo daritev, nato pa odpeljejo orožje, cvetlice, prst itd. z ladjo ven na morje tako daleč, da se z obale komaj še razloči valovje okrog ladje. Kralj vpraša, zakaj tako daleč; Menelaos mu pove, da zato, da ne bi valovje odneslo darov nazaj na obal. Kralj hoče, da bi se to opravilo brez Helene, a Menelaos odgovori, da je to sveta dolžnost matere, soproge in otrok. Theoklymenos torej dovoli, da stori Helena svojo dolžnost, obenem pa hoče nagraditi za veselo vest Menelaja: obleko dobi, ker je ves razcapan, in živeža za pot v domovino. Heleno prosi, naj se ne trapi preveč z žalovanjem: kdor je mrtev, je mrtev. Tudi Menelaos ji prigovarja, naj pozabi mrtvega moža in se z ljubeznijo oklene živega. Helena ga povabi v hišo, da se okoplje in preobleče. Vsi v palačo.

Odmor izpolni daljši zborov spjev, nato stopi Helena iz palače in pove ženam, da se je v palači vse srečno izteklo, ter jih prosi, naj tudi one molče, kakor je molčala Theonoja. Zdajci prideta iz palače Theoklymenos in Menelaos; spremlja ju množica mornarjev, ki nesejo mrtvaška darila. Kralj odpošlje mornarje

ter jim naroči, naj slušajo tujca, Heleni pa prigovarja, naj ostane pri njem, kajti boji se, da ne bi od žalosti in hrepenenja skočila v morje. Helena mu odgovori, da bi rada ostala, če bi je ne vezala sveta dolžnost; rada bi sicer umrla s svojim možem, toda kaj bi mu to pomagalo? Nič se naj ne boji zanjo; tem vdanejša soproga mu bo, ker je naklonjen prvemu možu. Theoklymenos ukaže služabniku, naj gre in jim da ladjo s 50 veslači, ki se morajo pokoravati poveljem tujčevim. Helena ga zagotavlja, da mu bo še danes z ljubeznijo povrnila njegovo dobroto. Theoklymenos pošlje svoje ljudi, da pripravijo svatbo, Menelaju pa naroči, naj po pogrebem obredu takoj privede Heleno nazaj; v svate ga vabi, po končani pojedini pa se bo lahko vrnil v domovino ali pa ostal, kakor bo hotel. Kralj odide v palačo, Menelaos pa se zahvali Zeusu in odide s Heleno.

Zbor zapoje pesem, v kateri želi, da bi ugodni vetrovi gnali ladjo, ter prosi Dioskure, da bi pospeševali plovbo svoje sestre.

Komaj je zbor odpel, stopi iz palače Theoklymenos, obenem pa prihiti egipčanski mornar in javi, da je tujec, ki ni bil nihče drug kot Menelaos sam, odplul s Heleno v domovino. Kralj strmi, kako je mogel en sam mož ovladati 50 njegovih mornarjev, da so ga ubogali. Mornar mu pripoveduje na dolgo in široko — kakor je običaj vsem Euripidovim slom —, kako je Helena ob morju objokovala soproga, ki je šel z njo, kako so potegnili lepo sidonsko ladjo v morje in kako je nenadoma prihitelo veliko število Grkov, Menelajevih tovarišev, ki so razcapani in umazani, hlinili žalost zaradi smrti Menelajeve ter se vkrcali z mrtvaškim okrasom za Menelaja. Njemu in drugim mornarjem se je vse to zdelo sumljivo, a molčali so, saj je Theoklymenos dal poveljstvo tujcu. Ko je bilo že vse vkrcano, stopi na ladjo Helena in sede z „mrtvim“ soprogom med veslače, drugi Grki pa sedijo na krovu mož zraven moža, skrivaje meč pod obleko. Ko so bili že precej daleč od obale, vpraša krmar, ali naj plovejo še dalje. On (Menelaos) pa stopi v mečem v roki k juncu na krov, ga zakolje, da je brizgala kri v morje, in prosi Poseidona, naj reši njega in soprogo v Nauplijo. Potem zagrmí na tovariše, zakaj se obotavljajo pobiti barbare. Le-ti pa so pograbili vesla in vnel se je boj z vesli in meči, seveda je bil Grkom z meči lažji boj, tako da je bila edina rešitev v plavanju. Mornar (ki

to pripoveduje) je po vrvi splezal v morje in se rešil. Odide v palačo.

Theoklymenos se jezi, da ga je ukanila ženska zvijača, in hoče v palačo, da kaznuje svojo sestro, ki mu ni povedala, da je Menelaos v hiši, toda zbor ga zadržuje, češ, sestra je dala Heleno onemu, ki ima več pravice do nje, kajti njemu jo je dal oče.

V zraku se pojavita Kastor in Pollux (gl. Dodatek), ki pregovorita in pomirita Theoklymena. Nato izgineta in tudi kralj odide, za njim pa zbor.

14. Phoinissai.

Tragedija Phoinissai (Feničanke), imenovana po zboru phoiniških deklet), ki slika končno propast thebanske kraljeve hiše (zaključuje nekako kralja Oidipa), je bila uprizorjena v Atenah l. 409. pr. Kr. Že stari so jo cenili kot eno najbolj dovršenih Euripidovih del.

Dejanje se vrši pred kraljevo palačo v Thebah, pred katero stoji Apollonov žrtvenik.

Iokasta, stara in sključena, vstopi in govori prolog, iz katerega izvemo ves rodovnik thebanske kraljeve hiše od Kadma do Laja, Oidipa in njegovih sinov Eteokleja in Polynejka. [Vse to poznamo že iz Sophoklejevega Kralja Oidipa; (gl. stran 80.) Na koncu prologa nam pove, kako se je Oidipus sam oslepil, kako je preklel sinova. Da se ne bi očetova kletev izpolnila, skleneta sinova, da ne ostaneta vkup, temveč mlajši Polyneikes naj gre prostovoljno v izgon, Eteokles pa naj vlada Thebam, ob letu pa bi menjala. Toda Eteokles noče prepustiti prestola bratu, kot sta se domenila, in izžene Polyneika. Le-ta zasnuhi v Argu hčerko kralja Adrasta in gre z močno vojsko proti Thebam. Pred bitko hoče Iokasta oba brata zmiriti in prosi Zeusa, naj pogasi bratski spor. Nato odide v palačo.

Na ploščadi palače se pojavita odgojitelj in Antigona in gledata preko ravni, kako se bliža Polyneikes z močno vojsko. Odgojitelj kaže Antigoni sovražne vojskovodje, ki jih vse pozna. Dočim moli Antigona k bogovom, da bi ščitili mesto, zagleda odgojitelj zbor phoiniških deklet, ki se bližajo palači. Odideta v palačo. Zbor phoiniških deklet, ki potujejo iz Tyra v Delfe,

se je ustavil v Thebah, kjer je zaradi vojne med bratoma strašna zmešnjava. Njegova pesem izraža vtise spričo žalostnega dogodka.

Z mečem v roki prihaja Polyneikes in govori nezaupljivo, češ, da je prišel na prigovor matere v mesto: zaupa ji in vendar — ne zaupa. Najprej vpraša zbor deklet, odkod so. Le-te mu povedo, da potujejo v Delphe kot zaobljubljen dar Apollonu za zmago, a jih je v Thebah zatekla vojna. Na njihovo vprašanje jim tudi Polyneikes pove, kdo je. Zbor ga pozdravi in odpošlje klicat lokasto. Vrata se odpro; ven stopi lokasta. Veselo objame sina, a brž postane otožna, češ, pust je dom, odkar je odšel Polyneikes; celo slepi oče vedno hrepeni, da bi se brata sprijaznila. Polyneikes pravi, da želja po domu nikomur ne zamre; tudi on je prišel rad domov, čeprav se je bal, da ga morda brat z zvijačo pogubi. Vpraša po očetu in po sestrah. Na materino vprašanje ji pove, kako hudo je, biti zdoma izgnan. Pove ji, kako se je oženil, da je zakon doslej srečen. Nerad je prišel z vojsko nad rodno mesto; zato prosi mater, naj ga spravi z bratom in reši njega tegobe in domovino nesreče. Zbor vidi prihajati Eteokleja. Nastopi Eteokles in vpraša mater, česa želi, češ, da ne utegne gubiti časa. Mati ga miri, češ, brat je prišel. Nato se obrne k Polyneiku ter ga prosi, naj on začne. Polyneikes pripoveduje, da je šel radovoljno v izgnanstvo ter prepustil bratu prestol za leto dni; potem bi vladal on in tako bi vladala oba izmenoma. Brat mu je prisegel, da se bo ravnal po tem dogovoru, a pogoltnil je obljubo in sedaj vlada sam. Pa kljub temu odpravi svojo vojsko iz zemlje, če pristane brat na to, kar sta se dogovorila. Toda Eteokles ošabno odgovori, da ne dá gospostva iz rok; meč naj odloči. Zbor se ne strinja z njim. Mati lokasta ostro svari Eteokleja in dobrohotno predočuje Polyneiku, da je njegov pohod proti domovini nezmislil: če zmaga, stre domovino, če ne zmaga, bo žel sovraštvo v Argu. Zato naj se oba brzdata in poravnata spor. Zbor prosi bogove, naj odvrnejo nesrečo. Eteokles ostane trd, grdo zavrne mater, češ, da je sit njenih opominov, in reče Polyneiku, naj izgine iz mesta —. Sledi živahna stihomitija med bratoma, ki si očitata vsak po svoje. Polyneikes se vda in se poslovil od matere; vidi, da ni nade na spravo, in poudarja, da kriv je Eteokles, če zadene rodno mesto nesreča:

vsiljen mu je boj z domom. Polyneikes odide na levo, Eteokles z materjo v palačo.

Zbor ostane sam in prosi v pesmi, naj rešijo bogovi mesto.

Vrne se Eteokles v spremstvu perjanikov in za njim pride Kreon. Posvetujeta se o bitki in skleneta, da postavi Eteokles k vsakim izmed sedmerih vrat sovražnemu številu enako število bojevnikov pod vodstvom sedmih poveljnikov. Eteokles želi, da bi mogel v dvoboju ubiti brata. Polyneika ne sme nihče pokopati v thebanski zemlji. Kreon odide; Eteokleju prinesejo sluge bojno opremo, nakar se le-ta odpravi.

Po dolgi zborovi pesmi nastopi vedež Teiresias; vodi ga njegova hči Manto (nema oseba), za njim gre Kreontov sin Menoikeus; še pred Teiresijem pride na prizorišče Kreon. Kreon pove vedežu, da mu je ukazal kralj Eteokles, naj ga pozove za svet, kako bi najlaže oteli mesto. Teiresias pravi, da bo leha zemlja, odkar je Laios rodil Oidipa, najhuje pa je, odkar je Oidipus preklel sinova. Najbolje bi bilo, če bi noben Oidipovih ne bil Thebam ne meščan ne kralj. Teiresias hoče oditi, a Kreon ga zadrži. Teiresias mu odkrije, kaj hoče preročišče: Kreontov sin Menoikeus mora v smrt za domovino kot klaven dar. Kreon se prestraši, a Teiresias ne prekliče, kar je rekel, in odide. Kreon pravi zboru, da ne bo nikoli privolil, da bi mu padel sin v klavni dar, rajši umrje sam, da reši dom: Menoikeus naj zbeži čez mejo. Menoikeus se potvarja, ker bi rad odpravil očeta, da mu ne bi oviral sklepa, ki mu je že davno dozorel, namreč, da se bo žrtvoval: pravi, da gre k lokasti, da jo pozdravi, potem pa na pot. Nato Kreon odide. Menoikeus reče zboru, da gre dat življenje za domovino, in odide.

Zbor slavi Menoikeja, ki se hoče žrtvovati za dom.

Pride Eteoklejev oproda; kmalu nato stopi lokasta iz palače. Oproda ji javi, da je Eteokles še živ in tudi Polyneikes. Lokasta si oddahne. Nato poroča oproda, da se je Kreontov sin sam usmrtil državi v rešitev in da je Eteokles dal zasesti sedmero vrat s sedmerimi četami pod vodstvom prednjakov. Nato ji opiše bojne prizore, ki jih je sam videl. Dosihmal je mesto oteto propasti. Lokasta je zadovoljna, saj sta sinova še živa, obžaluje pa Kreonta, ki je izgubil sina. Oproda hoče oditi, a lokasta ga zadrži in izprašuje dalje. Nerač, a prisiljen izpove, da kanita njena

sinova dvoboj, in prosi Iokasto, naj otme sina iz smrtne tekme če ima modro vplivno besedo. Nato odide.

Iokasta pokliče Antigono iz palače, češ, življenje njenih bratov je v nevarnosti. Bodri jo, naj gre z njo v tabor, kjer bosta na kolenih prosili, da se brata mirno spravita. Odideta, Zbor, ki ostane sam, jadikuje zaradi nesrečnega spora.

Z desne pride Kreon, ves potrtn, žaluje nad sinovo smrtjo; prišel je po Iokasto, da dene dete na oder. Zbor mu pove, da je Iokasta odšla z Antigono, ker je izvedela, da se sina pripravljata na dvoboj. Pojavi se sel in sporoči, da sta padla oba brata — drug drugega je ubil; ko mati vidi, da sta sinova izdihnila, izdre meč iz trupla in si ga sune skozi grlo. Sel odide.

Mrtva brata in Iokasto prineso na prizorišče. Zbor žaluje, še bolj pa Antigona, ki kliče vsa obupana očeta Oidipa, naj pride. Le ta se sključen in prepadel pritiplje s palico iz dvorca in vpraša, čemu ga hčerka kliče. Antigona pove, da so mrtvi sinova in žena ter mu opiše smrt nesrečne trojice. Kreon, ki je stal doslej žalujoč ob strani, prosi Oidipa in Antigono, naj nehata žalovati: Eteokles mu je izročil gospostvo Theb za doto Oidipovi hčerki Antigoni, ki je nevesta njegovega sina Haimona. Nato mu pove, da je po Teiresijevi napovedi bivanje Oidipa v Thebah državi v kvar; zato naj zapusti Thebe. Oidipus se preseneti, a vda se v usodo. Toda kaj bo dalje? Kdo ga bo vodil — slepca? Kreon vztraja pri tem, da mora Oidipus iz Theb, in ukaže služabnikom odnesti truplo Eteokleja v двореc, truplo Polyneika pa vreči brez pokopa preko meje. Služabniki hočejo mrliča odnesti; Antigona jim to zabrani in se upre Kreontu ter ga vpraša, zakaj izganja očeta. Kreon pravi, da dela vse na Eteoklejev ukaz; Polyneikes je bil sovražnik rodnemu mestu, zato se mora vreči psom. Antigona se upre in pravi, da ga pokoplje sama. Ko ji Kreon zagrozi s smrtjo, pravi Antigona, da ji bo čast, počivati ob dragem truplu bratovem. Kreon ukaže slugam odvesti jo v двореc, Antigona pa se oklene mrtvega Polyneika in pravi, da ga ni, ki bi jo utrgal od mrtvega; tudi Kreontovega sina noče za ženina, in če jo v to prisilijo, bo v poročni noči Danajeva hči. Kreon je presenečen in odide jezno v palačo.

Oidipus odkloni sprva Antigonino žrtev, da pojde rajši z očetom v izgon, nego da postane žena Kreontovemu sinu, a slednjič se vda in jo prosi, naj ga vede k materi, da položi roko na njo. Antigona ga vede k njej. In ko jo prosi, naj mu položi roko na čeli mrtvih sinov, stori Antigona tudi to. Oidipus se spomni nazaj, češ, Apollonov rek dozoreva, da umre (Oidipus) v atenski zemlji kot bloden potnik. Antigona se posloví od mesta ter odvede očeta; spotoma se starec ustavi in govori mestu v slovo: mogočen veljak je sedaj pognan sramotno iz zemlje, toda človek mora prenašati, kar mu nalože nebesa.

15. Orestes.

Orestes je poslednja tragedija, ki jo je Euripides uprizoril v domovini (l. 408.). Hypothesis pravi, da ta tragedija zelo učinkuje v gledališču, da pa jo je treba z moralnega stališča obsojati. Nobena izmed oseb nima ničesar herojskega na sebi.

Dejanje se vrši pred Agamemnonovo palačo; minulo je — kakor izvemo iz Elektrinega prologa — šest dni od umora, ki ga je izvršil Orestes s pomočjo Pylada in Elektre. Orestes leži na postelji, zraven njega sedi Elektra. Elektri eksponira takoj situacijo: prejšnji večer se je vrnil Menelaos, ponoči pa so spravili skrivaj Heleno v Agamemnonovo palačo. Helena pride iz hiše, sijajno oblečena, dočim je Elektra precej ubožno. Helena nosi v rokah mrtvaške darove za Klytaimnestro, ne gre pa sama na grob, temveč pokliče Hermiono iz palače ter jo pošlje, da izlije pitno daritev. Elektra vidi prihajati zbor, žene iz Myken, svoje tovarišice. Opominja jih, naj gredo tiho, da ne prebude spečega Oresta. Zbor lahno vstopi in poje po tiho v dvogovoru z Elektro. Orestes se prebudi, ves umazan je, Elektra mu briše oči in mu pogladi lase s čela. Orestes vstane — loti se ga blaznost. Elektro pošlje v palačo, sam pa zopet leže. Zbor oznanja Menelaja, ki nastopi v elegantni obleki in vpraša zbor, kje je Orestes, ker ga ni opazil. Orestes prosi Menelaja, da bi mu pomagal, ker ga bodo Argivci danes sodili: izgnan bo ali pa obsojen v smrt. Pride Tyndareus, v črni obleki, z groba Klytaimnestre in nastopi kot tožitelj Oresta. Po ostrem pričkanju z Orestom odide, za njim gre Menelaos v narodno skupščino.

Tu pride Pylades iz mesta in ponudi Orestu svojo pomoč. Tako gre Orestes, oprt na Pylada, v narodno skupščino, da se bo sam zagovarjal. Sledi zborova pesem. Nato nastopi zopet Elektra, obenem pa pride sel, ki ga oznani zbor. Star kmet je, ki poroča, da je skupščina obsodila Oresta in Elektro v smrt. Orestes je obljubil, da se bo sam usmrtil; isto hoče storiti tudi Elektra. Orestes, oprt na Pylada, se zopet vrne. Nato sledi ganljiv prizor med Elektro in Orestom. Pylades izjavi, da hoče z njima umreti, prej pa mora biti kaznovan Menelaos, ki je pustil sorodnika na cedilu. Helena in Hermiona sta v Orestovi moči. Snuje se načrt, kako bosta Orestes in Pylades storila služabnike in Heleno neškodljive in jih usmrtila. Oba odideta v palačo, Elektra pa naj ostane zunaj na straži ter naj čaka Hermiono. Elektra razpostavi zbor v dva dela, ki naj stražita vsak en vhod [polzbor se torej razpostavita ob obeh parodah]. Elektra ponovno vprašuje, ali ni še nikogar videti. En polzbor vidi nekega moža, a ta ne prihaja sem. Kmalu čujemo bolesten krik Helene, ki se ponavlja. Zbor pozivlje Elektro, ki razburjena kriči, naj umori Orestes Heleno, da naj bo mirna. Tu vidi Elektra, da se bliža Hermiona, in reče zboru: „Tiho, naj pade še ona v naše mreže. Delajmo tako, kot da se ni nič zgodilo!“ Med tem se je Hermiona približala in Elektra se obrne k njej hinavsko prijazno ter jo pelje v hišo. Orestes pride pri odprtih vratih ven in potegne Hermiono notri. Tudi Elektra gre v hišo in zbor si daje poguma z glasnim spevom, da bi preglušil vpitje dekleta. Neki Frigijec skoči raz streho in pravi, da je ušel meču Argivcev; ta Frigijec je eden od sužnjev, ki so spremljali Heleno iz Troje v Argos. Le-ta pripoveduje, kaj se je godilo v hiši: Orestes in Pylades sta zaprla posamezne sužnje v razne prostore in sta ogroževala Heleno, ta pa je nenadoma izginila, da je ni bilo videti. On sam je ušel. Iz palače stopi Orestes, da poišče ubeglega sužnja. Suženj ga prosi, naj mu podari življenje; Orestes ga ne umori, le v hišo ga zapodi. Zbor vidi, kako se v hiši dviga dim, in meni, da prižigajo bakle, da zažgo hišo. Pride Menelaos, ki ga oznani zbor, ki kliče onim, ki so notri, naj brž zapro hišo z zapahi. Menelaos ukaže služabnikom, naj vdoro vrata. Tu se pojavi Orestes in pravi: „Kaj delaš, ne dotikaj se zaprtih vrat, sicer ti razbijem glavo, ko razdrobim ves stari zidec!“

[Orestes stoji torej zgoraj na strehi; to spominja na situacijo v Medeji, kjer tudi Iason hoče vlomiti vrata.] Menelaos pravi: „Kaj vidim! Sijaj bakel in tu gori nje, ki so potegnili meč proti tilniku moje hčerke.“ Hermiono vidimo sedaj med Orestom in Pyladom; zvelkla sta jo na streho, da pokažeta, da grozi Hermioni smrt; tako hočeta ostrašiti Menelaja. [Pylades je nema oseba, statist! Kajti ko Menelaos vpraša: „Tudi ti, Pylades, hočeš umoriti mojo hčerko?“ odgovori Orestes: „Dovolj je, če ti jaz to rečem.“] Sedaj se pojavi Apollon s Heleno v zraku (glej Dodatek), prav v trenutku, ko je dal Orestes Elektri ukaz, naj odspodaj zažge hišo, Pylades pa naj jo zažge odzgoraj. Apollon veli Menelaju in Orestu, naj odnehata, in pove, da je on rešil Heleno iz smrtne nevarnosti na ukaz Zeusa, kajti Helena bo večno živela poleg Kastorja in Polluka v večnem etru. [Apollon s Heleno se očitvidno pojavi v višini, in sicer više od strehe, kajti na strehi stojita Orestes in Pylades.] Apollon nato ukaže, kaj se naj zgodi. Orestes naj gre za eno leto v pregnanstvo; tako bo očiščen in bo prevzel kraljestvo; vzame naj Hermiono za ženo, Pylades pa Elektro. Menelaos naj gre v Sparto. Potem izgine Apollon s Heleno v zraku. Orestes in Pylades ter Hermiona stopijo v palačo, Menelaos pa odide v spremstvu zbora s prizorišča, in sicer gre Menelaos v Sparto, žene pa v mesto.

16. Auliška Iphigeneja.

Dejanje se vrši v taboru Grkov v Aulidi, pred šotorom Agamemnonovim.

Tragedija se začne s pogovorom Agamemnona in njegovega starega zvestega služabnika, ki ga je Agamemnon, ki je doslej sam hodil pred šotorom gori in doli, poklical iz šotora. [Iz pogovora zvemo, da si misli pesnik ta prizor ponoči, ko še solnce ni vzhlo. Pesnik računa na iluzijo gledalcev.] Solnce vzhaja. Agamemnon hoče poslati starca svoji ženi Klytaimnestri naproti, ki jo je pozval, naj pride s hčerko Iphigenejo v Aulido, in sicer pod pretvezo, da misli hčerko omožiti z Achillejem, v resnici pa je poslal po svojo hčerko, da jo bo žrtvoval, ker je Kalchas izjavil, da je srečen izid mogoč le tedaj, če žrtvuje Agamemnon svojo hčerko. Agamemnon se kesa, da je poslal po Klytaimnestro

in po hčerko, zato pošilja starega služabnika z nasprotnim ukazom. Agamemnon upa, da ju bo starec srečal na poti ter ju pregovoril, da se vrnete. V dolgem govoru slika Agamemnon situacijo [Euripides čuti, da ni naravno, da oče žrtvuje hčer; oče se kesa, hoče odvrniti zlo itd. — to je Euripidov človek; Euripides ne operira z voljo bogov kakor Sophokles] in čita starcu pismo, ki ga naj vzame s seboj. Agamemnon gre v šator, starec pa odide skozi parodo.

Nastopi zbor chalkidiških žen. [Euripides fingira, da so chalkidiške žene radovedne, da bi rade videle grško vojsko in da so zato prišle.] Po nastopni pesmi (parados) se vrne starec, ki se prepira z Menelajem, ki ga je srečal in mu vzel pismo. Starec pokliče Agamemnona iz šatora; Menelaos siplje na Agamemnona britke očitke. Tu pa pride sel in naznani prihod Klytaimnestre in Iphigeneje. Agamemnon pošlje sla v šator, prereka se nato z Menelajem, a prvotni načrt ostane nespremenjen: Agamemnon je pripravljen žrtvovati Iphigenejo, odide v šator, Menelaos pa gre k vojski. Zbor poje pesem o ljubezni, kar zagleda, da prihaja Klytaimnestra s svojim spremstvom; pelje se na vozu z Iphigenejo in Orestom [morda sledi še voz s poročnimi darili]. Mati in hčerka gresta v šator, da pripravita vse potrebno za domnevano poroko. Agamemnon odide h Kalchantu. Po zborovi pesmi nastopi Achilles [igra ga isti igralec kot Agamemnona]. Klytaimnestra je v šatoru čula, da je prišel Achilleus, in pride ven ter pozdravi Achilleja kot ženina Iphigeneje. Achilleus ostrmi, se začudi, češ, da ni nikoli zaprosil za roko njene hčerke. Hoče iti v šator, da mu Agamemnon pojasni zadevo. Tu se pojavi stari služabnik in pouči pred šotorom stoječe, kaj kani Agamemnon, kajti on pozna naklep. [Zanimivo je, da pravi starec: „Saj sta vidva (namreč Klytaimnestra in Achilleus) sama tu pred vrati; vama samima že lahko povem.“ Starec namreč ignorira zbor, ki je navzoč. Arnim (l. c.) si razlaga to tako, da žene ne stoje prav ob Agamemnonovem šotoru, kar je pesnik motiviral že v začetku, ko je sestavil zbor iz tujk, ki se ne upajo prav k šotoru; da pa zbor vendar čuje, kaj se govori, izvemo iz poznejšega.] Starec pove pravi namen Agamemnonov. Klytaimnestra prosi za pomoč Achilleja, ki gre k svoji vojski. Klytaimnestra se vrne v šator in zbor zapoje svojo tretjo pesem. Kmalu pride

Klytaimnestra zopet iz šotora in čaka na Agamemnona, ki je bil odšel h Kalchantu.

Ko se vrne Agamemnon, pokliče Klytaimnestra tudi Iphigenejo in Oresta iz šotora. Iphigeneja pride vsa objokana. [To je označeno s tem, da si zakriva oči z oblačilom; kajti igralci nosijo masko na obrazu in, če naj jokajoč igralec zbudi pri gledalcih vtisk, da joče, je bila taka gesta potrebna.] Agamemnon konča burno izmeno misli s Klytaimnestro in Iphigenejo s tem, da odločno izjavi, da ne more ravnati drugače, kot da žrtvuje Iphigenejo, kajti od tega zavisi uspeh trojanske ekspedicije, in odide v tabor. Iphigeneja zapoje ganljivo pesem, nato pride Achilleus, oborožen s kopjem. Ko ga Iphigeneja zagleda, hoče zbežati, a vendār ostane. Achilleus pove, da zahteva vsa vojska žrtev Iphigeneje. Tu sklene Iphigeneja, da se ne bo upirala in da uarje prostovoljno, ter odide, da se žrtvuje, in z njo Achilleus. Klytaimnestra odhiti v šotor. Po kratkem zborovem spevu pokliče Klytaimnestro ven sel, ki je prišel iz vojaškega tabora, ter ji opisuje, kako se je vršilo žrtvovanje Iphigeneje. Nato nastopi zopet Agamemnon, češ, da bodo vsak čas odpluli; Klytaimnestra in Orestes pa naj odideta domov. Zbor odhaja, želeč srečo grškemu brodogradu.

17. Bakchai.

Dejanje se vrši pred palačo thebanskega kralja Pentheja, sina Kadmove hčerke Agaue.

Nastopi Dionysos, ki v svojem prologu pouči gledalce o svoji in o osebnosti ostalih oseb, ki bodo nastopile v tragediji. Dionysos nastopa kot človeški odposlanec pravega boga Dionysa kot azijski mladenič na čelu bakhantinj. Prišel je, da razširi v Greciji svoj kult, in je v Thebah še živečo Kadmove hčerko z drugimi thebanskimi ženami navdahnil z bakhantsko blaznostjo. Te naj bodo kaznovane zato, ker so tajile božanski izvor Dionysa kot sina Semele. Kot odposlanec boga preoblečeni Dionysos se obrne na zbor, ki je moral vstopiti med tem, ko je Dionysos govoril, kajti med tem, ko se Dionysos predstavlja kot preoblečeni bog, ni mogel biti zbor navzoč. Dionysos ukaže zboru, naj dvigne tympana (tamburine) in naj udari nanje pred Penthejevo palačo, on pa gre na goro Kithairon. Zbor zavrt v srnčneje kože in s

tamburinami v roki se bliža, poje v taktu tamburin dolg spev Dionysu v slavo ter pozivlje k bakhantskemu rajanju. Od strani privede deček slepega vedeža Teiresijo. Teiresias dá poklicati starega kralja Kadma, da se oblečeta v kože, si vpleteta v lase bršljan ter se pridružita častilcem Dionysa. Kadmos pride iz palače, vzradoščen od vesti, da pojdetata tudi oná dva v gore, kjer bosta kakor mladeniča kljub visoki starosti plesala in slavila Dionysa. V tem prihiti mladi kralj Pentheus, Kadmov vnuk, z oboroženim spremstvom: pri povratku domov je čul, da je v vsem mestu nenadna zmeda; žene so odšle in rajajo na gori ter uganjajo nespodobnosti, misleč, da časté prej Afrodito s svojim nečistim počenjanjem. Pravi, da je nekoliko takih žen že zaprl v ječo, ostale pa dá še poloviti, da jim izbije iz glave to lažno češčenje. Tudi tistega Lydijca, ki je prišel v Thebe in se izdaja za boga Dionysa, bo dal ujeti in usmrtiti, saj s svojimi nesramnimi lažmi ne zasluži drugega. Tu zagleda Teiresijo in Kadma, zavita v srnje kože in s tirsoin v roki, in se jima smeje: proč naj vržeta vso to navlako. Teiresiju pravi, da je gotovo on tisti, ki je dal pobudo za češčenje novega boga, češ, da ni čuda, kajti zopet bo en bog v Thebah več in take stvari vedežem prinašajo lepe dohodke. Teiresias ga zavrača in pravi, da bo novi bog, ki se mu Pentheus roga, kmalu v vsej Helladi slavljen in čaščen, kajti poleg kruha, ki ga je dala ljudem Demetra, je vino, darilo novega boga, največja dobrota, saj nam lajša breme življenja in nas oprášča skrbi. Pregovarja ga, naj gre tudi on častit Dionysa; ni prav, da se zgraža nad tem, da se tudi žene udeležujejo bakhantskega rajanja, kajti poštena, sramežljiva žena ne bo grešila pri plesu bakhantinj, če pa se katera spozabi, ni tega kriv Dionysos. Tudi Kadmos svetuje vnuku, naj gre z njima, da ga ne zadene božja kazen. Pentheus pa se še bolj razsrdi, ukaže služabnikom, naj gredo in porušijo do tal oni stolp, s katerega opazuje Teiresias ptičji let, ter razmečejo njegove svečeniške trakove; potem naj skušajo ujeti onega tujca, ki zapeljuje žene, in naj ga vklenjenega privedejo k njemu. Služabniki vstran, Pentheus pa v palačo.

Teiresias obžaluje, da je Pentheju tako zmedena pamet, in pozove Kadma, naj odideta in molita k Dionysu, da bi prizanesel mlademu kralju in mestu.

73 Zbor zapoje pesem, v kateri obsoja roganje Pentheja in poveljuje dobrodelno vino: uživajmo, dokler moremo, življenje je kratko.

Tu privede služabnik vklenjenega Dionysa in pove Pentheju, ki pride iz palače, da se je dal mladenič rad vjeti in odvesti; tako je bil ljubezniv in krotak, da je bil on (služabnik) tako ganjen, da se mu je opravičil, češ, da ne dela po svoji volji, ampak na kraljev ukaz. Menade — pravi —, ki so bile v ječi, so že vse na svobodi: samo ob sebi je odpadlo železje z njihovih nog in vrata ječe so se sama odprla. Pentheus zasmehuje mladeniča, češ, da je res čeden dečko in da se ne čudi, če meša ženskam glave. Nato sledi daljša stihomitija med Dionysom in Penthejem; prvi odgovarja, drugi vprašuje. Čujemo, da je mladenič Lydijec po rodu, da je prejel svoj nauk od Zeusovega sina Dionysa, ki ga časti že vsa Azija, da se prav nič ne boji Penthejeve grožnje, kajti naj mu stori karkoli, Dionysos ga bo ščitil in rešil. Pentheus ukaže, ves razjarjen, služabnikom, naj zapro ujetnika v hlev, in odide v palačo. Dionysos, ki ga peljejo služabniki v hišo, grozi Pentheju, da ga bo kaznoval bog, kajti proti bogu greši, če njega zapre.

Zborova pesem kliče boga Dionysa na pomoč, da reši zbor in svojega preroka iz rok besnega, brezbožnega Pentheja. Kar začuje zbor, kako kliče Dionysos v hiši menade: jaz, sin Zeusa in Semele, vas kličem, menade. Iz besed Dionysa znotraj in besed zbora zunaj palače čujemo, da se je stresla zemlja, da se šibi tramovje in da ognjeni zubli uničujejo hišo. Zbor se v svetem strahu vrže na tla. Tu stopi Dionysos v svoji človeški podobi iz palače, tolaži zbor menad in pripoveduje, kako ga je rešil bog Dionysos, ki je Pentheju omračil um, da je namesto njega zvezal bika v hlevu. Med tem je bog storil, da se je grad tresel in so švigali plameni iz groba matere Semele. [Ta grob je brzkone nekaj sličnega, kakor smo videli take gričke že pri Aischylu; tu je bilo tako napravljeno, da se je iz njega že od vsega početka dvigal dim. Da bi se dvigali plameni, ni nujno potrebno, kajti v antični drami si pomagajo pesniki s tem, da nam z besedami slikajo to, kar se izrednega godi, a se ne ne da pokazati. Računali so vedno z iluzijo.] Pentheus, misleč, da gori palača, je planil iz hleva da bi gasil. A vse zaman. Nato prihiti Pentheus — pravi Dio-

nysos — nazaj z mečem in seka v prazno po zraku — kajti bog mu je nastavil utvaro — dokler utrujen ne povesi meča. Po Dionysu naznanjen pride Pentheus iz palače in ko zagleda Dionysa, hoče nanj, a se brž umakne, strmeč, da je jetnik ušel. Le-ta mu pove, da ga je rešil Dionysos. Ko hoče Pentheus dati zapreti vsa mestna vrata, mu Dionysos pravi, da zidovje bogu ne more biti ovira, naj rajši posluša pastirja, ki mu prinaša poročila z gorovja. Tu pride pastir in pripoveduje, da je videl tam gori tri skupine žen pod vodstvom Autonoeje, Agaue (mater Penthejeve) in Inoje, ki so ležale in trdno spale. Mukanje govedi jih je prebudilo, vstale so, si uredile lase, opasale srnčje kože — pasovi so bile kače, ki so se zvijale in sikale — in se ovenčale z bršljanom: ta je udarila s tirsom po skali in privrela je čista studenčnica, ona je palico zapičila v zemljo in privrelo je vino itd. Če bi Pentheus, pravi pastir, videl vse te čudeže, bi več ne zasmehoval boga. Pastirji, pravi dalje, so se zbrali in sklenili, ugrabiti Penthejevo mater in jo peljati domov. In ko se je zopet pričelo bakhantsko rajanje, so hoteli pastirji iz zasede zgrabiti Agauo, ta pa je samo kliknila in komaj smo ušli menadam, dočim so vso čredo na kose raztrgale. Nato so zdvijale naprej in plenile v dveh vaseh na bregu Asopa. Kmetje so prijeli za orožje, toda orožje ni usekalo nikake rane, pač pa je tekla kri, kamor je zadel tirsos menad. Nato so se vrnile k studencem, ki so začeli izvirati po volji boga, in si umile krvave roke. Kdo je bil bog, ki je ženam pomagal, pastir ne ve, a svetuje kralju, naj ga pusti v mesto; čul je, da je ta bog dal ljudem vino, ki odganja skrbi: in kaj bi bila ljubezen in slasti življenja brez vina! Zbor je prepričan, da ni mogočnejšega boga od Dionysa. Kljub nujnemu svarilu Dionysa, dá Pentheus ukaz, naj se zbere vsa vojska, da pojdejo nad pobesnele ženske. Ker bi Pentheus rad videl zbrane menade, mu Dionysos svetuje, naj se preobleče v žensko obleko in si opase srnčjo kožo, drugače bi ga menade raztrgale. Pentheus se težko odloča in odide v palačo, češ, da bo premislil. Dionysov odposlanec roti v monologu Dionysa, naj omrači Pentheju um, kajti sicer se ne bo preoblekel za žensko, on pa bi vendar rad videl, ko se mu bodo Tebanci smejali, ko pojde v ženskem oblačilu skozi mesto. Lastna mati naj ga ubije. Ko Dionýsos odide v palačo, zapoje zbor

pesem: najlepše na svetu je zmaga nad sovražnikom. Nastopi zopet Dionysos in takoj za njim Pentheus, oblečen za menado. Dionysos mu popravlja obleko, ga pouči, kako se mora vesti, in naznačuje v dvournih stavkih, da ga bo lastna mati raztrgala (seveda Pentheus niti ne sluti tega). Nato odideta; Pentheus naprej. Po odpeti zborovi pesmi, ki prosi Lyso (gl. Dodatek), naj poblazni menade v gozdu, da bodo raztrgale Pentheja, prihiti sel, ki na dolgo in široko — kakor Euripidovi sli vedno — pripoveduje o smrti Pentheja: splezal je na vrh smreke, da bi bolje videl, kaj počenjajo menade, kar se začuje glas boga, ki pozivlja menade, naj se maščujejo nad zasramovalcem; slednjič zgrabi sto menad smreko in jo izdre: prva plane na Pentheja Agaua, njegova mati; zaman jo prosi Pentheus usmiljenja, češ, da je vendar njen sin, Agaua besni in mu odtrga desnico, nato prihite še Autonoe in Ino in druge ter ga popolnoma razmesarijo, odtrgane ude pa razmečejo po gozdu, le glavo nese mati Agaua, nabodeno na tirsos in se vrača v mesto. Pastir noče videti groze doma in odide, zbor pa zapoje kratko zmagoslavno pesem.

Že se vrača Agaua s sinovo glavo na tirsu. Blazna je, meni, da je usmrtila prav mlado tele, in vabi zbor na gostijo. Ko ji zbor reče, da se mu zdi, da je to glava leviča, je Agaua ponosna še bolj na svoj plen: ponosen bo na njo sin Pentheus in vse Tebe. Kliče Tebance, očeta in sina, naj pridejo gledat plen, ki so ga dobile Kadmove hčerke lovice brez orožja — z golimi belimi rokami.

Prihaja Kadmos, za njim neso služabniki nosilnico s pokritimi udi Pentheja. Dočim Kadmos jadikuje, kaj se je zgodilo, se Agaua, ko ga zagleda, ponaša, češ, da je premagala divjo zver, in hoče prirediti zmagoslavno pojedino. Želi, da pride sin in jo vidi, kako triumfira; čudi se žalostnemu očetu, češ, kaj govori o bolesi in nesreči. Sledi stihomitija med njo in Kadmom; začne se ji polagoma svitati, zdi se ji, kot da se prebujajo iz omame, odgovarja prav na Kadmove vprašanja, kdo je bil njen soprog, kdo sin, toda sinovo glavo, ki jo drži v roki, spozna šele, ko ji Kadmos večkrat reče, naj si jo natančneje ogleda. V največji bolesi obrne oči proč in vprašuje, kdo je Pentheja ubil in kako je prišla glava v njene roke. Kadmos ji vse pojasni; ves dom je

uničen; s preganljivimi besedami se Kadmos poslavlja od svojega vnuka, ki je tako ljubil svojega deda, in sklene svoj govor z besedami: „Kdor dvomi o bogovih, naj pogleda to smrt, pa bo veren postal.“ Zbor sočustvuje, vendar pravi, da je bila kazen zaslužena. Z besedami Agaue: „Oče, vidiš, kako se je zame vse izpremenilo . . .“ se konča tragedija.

Nekaj se je izgubilo na koncu, toda tragedija tudi tako mogočno izzveni.

18. Kiklop.

Kiklop je edina ohranjena Euripidova satirska drama. Poznamo že njegovo tragedijo Alkestis, o kateri smo rekli, da se konča veselo, da ji je tudi sicer primešano mnogo komičnega in da je bila uprizorjena namesto satirske drame (gl. str. 104.). Pohlenz (*Die gr. Tragödie* 1930, str. 241.) je mnenja, da je dal Euripides sploh večkrat uprizoriti namesto satirske drame tragedijo v stilu Alkestide, ker se je njegova narava upirala satirski igri. V podkrepitev tega nazora navaja dejstvo, da je bilo med 74 pristnimi dramami Euripidovimi, ki jih je imela še aleksandrijska biblioteka, le sedem satirskih iger.

Snov satirske drame Kiklopa so Odyssejeve dogodivščine pri Kiklopu Polyphemu.

Na prizorišču je skalna pečina z jamo. Ob vhodu v votlino se pokaže Silen z železnimi grabljami in govori prolog, v katerem pripoveduje, kako je prišel s svojimi sinovi satiri v votlino Kiklopovo: morski roparji so ugrabili Dionysa in on, Silen, se je s satiri napotil, da ga poišče; vihar je njihovo ladjo zanesel na Polyphemovo obal, kjer so prišli Kiklopu v oblast. Pri Polyphemu morajo satiri pasti njegove črede, Silen pa mora pometati votlino. Prav slabo se jim godi, a najhujše je to, da tu ni druge pijače kot mleko, niti kapljice vina ne dobé. Med tem ženejo satiri svoje črede domov; veselo skačejo, plešejo in pojejo. Kar zagleda Silen ladjo Odyssejevo. Nastopi Odysseus s svojimi spremljevalci in bi si rad kupil živil za nadaljnjo vožnjo. Silen mu dá rade volje mesa in sira, ne mené se za to, da je to last njegovega gospodarja Polyphema. Kdo bi mu zameril, saj je Odysseus ponudil večno žejnemu Silenu za prodana živila ime-

nitnega vina! Silen pije iz polne kupe in kar vriska in poska-
kuje od veselja. Nato gre v votlino po živila, satiri pa izprašujejo
o usodi lepe Helene; njihovo vprašanje je vse prej kot dostojno.
V tem se vrne Polyphemos in vidi, kako nosi Silen iz votline
vprav najlepša jagnjeta in najboljši sir. Silen se debelo laže in
prisega pri življenju svojih otrok, satirov, da je nedolžen, in
Polyphemos mu verjame bolj nego satirom in Odysseju, ki mu
pove po pravici o kupčiji. Polyphemos že komaj čaka, da si bo
privoščil slastnega mesa ubogih tujcev. Odysseus ga roti pri
bogovih, naj prizanese njemu in spremljevalcem, toda Polyphemos,
ki pripoznavla le enega boga, sebe in svoj trebuh, je gluh za
vse prošnje in odžene tujce v votlino, da jih žrtvuje temu svo-
jemu bogu.

Zbor satirov kolne v svoji pesmi strašnega ljudožrca. Nastopi
zopet Odysseus, ki je s svojim vinom upijanil Polyphema, ko je
le-ta požrl dva njegova tovariša: treba je poskusiti, je-li mogoče
pijano pošast oslepiti, kajti potem bi lahko pobegnili. Silen je
takoј za ta predlog, samo sodelovati ne more, ker je preveč
okajen; zato pa so urni satiri pripravljeni, da bodo z Odyssejem
iztaknili, oziroma izžgali Polyphemu oko z gorečim hlodom, in
že komaj čakajo, da stopijo v akcijo. Tu se primaja kiklop iz
votline, ker bi dal rad tudi drugim kiklopom pokusiti čudovito
pijačo. Odysseus pa mu prigovarja, naj rajši ostane in sam naprej
pije. Tudi Silen zastavi ves svoj vpliv, da pregovori Polyphema,
naj ne razdaje imenitnega vina; saj je vedel za naklep in pa
sebičen je, ker vé, da se ga bo tudi sam lahko pošteno nasrkal.
In Polyphemos pije in pije in se ga tako naleze, da vidi v de-
belem Silenu najlepšega mladeniča. Napočil je ugoden trenutek,
da izvršijo naklep, toda satiri začno omahovati: tega boli noga,
onemu je padlo nekaj v oko, tretji je za to, da bi zapeli neko
Orphejevo pesem, tako da bi se morda goreči hlod sam zapičil
Polyphemu v oko. Odysseus mora torej sam izvršiti naklep.
Šele, ko Odysseus orjaka oslepi, vriskajo ti strahopetci, dražijo
in zasmehujejo slepega Kiklopa.

* * *

Po Sofoklejevi in Euripidovi smrti nimamo v grški literaturi več velikih tragikov. Znano nam je sicer mnogo tragikov, katerih dela so ohranjena kvečemu v neznatnih odlomkih, toda tragedija znatno pada. Temu pa ni toliko vzrok izčrpanost snovi — kakor mnogi domnevajo —, temveč to, da so bili pesniki navezani na junaško pripovedko, ki se ni dala več spraviti v soglasje z modernim naziranjem tiste dobe. Že Euripides se je boril s to težkočo, kakor smo rekli že zgoraj str. 101. in sl., in bi bil rad pretvoril staro herojsko tragedijo v družabno dramo. Toda ta razvoj občanske drame se je dovršil šele v takozvani novi komediji, ki je ne sicer po imenu, pač pa v bistvu naslednica Euripidove tragedije. O tem prehodu in razvoju bomo govorili v II. delu.

Dodatek in abecedno kazalo.

Pojavljanje bogov v zraku.

(Deus ex machina, Theós apó mechanés.)

Tragedija je vsebinsko stara herojska pripovedka (str. 9). Videli smo v razvoju tragedije, da so prvi tragiki (tudi še Aischylos) pisali le trilogije, t. j. obdelovali so zaokroženo snov v treh dramah, ki so tvorile celoto. Bogatega dejanja te ali one pripovedke niso mogli, niso tehnično znali strniti v eno dramo. Običaj, da so pesniki pisali trilogije z zaokroženo vsebino, pripisujem predvsem nesposobnosti ali tehniški neizurjenosti pesnikov, da bi znali obširno snov dramatično izoblikovati v eno samo dramo. Prvi, ki je dal svojim dramam vsaki posebe zaokroženo, brez drugih dveh enotno, zaokroženo vsebino in obliko, je bil Sofokles, Euripidu pa je to že pravilo. Le-ta je uvedel v to svrho dvoje: prolog in t. zv. deus ex machina. Za kar so njegovi predniki potrebovali celo dramo (v trilogiji), to je Euripides povedal v prologu, deus ex machina pa je povedal glede bodočnosti to, o čemer je pri prednikih govorila — recimo — tretja drama. Tako je mogel Euripides podajati zanimivo, enotno, strnjeno dejanje z vso napetostjo, ne da bi kršil pripovedke. Deus ex machina pa se ne uporablja pri Euripidu le zato, da nam odpre pogled v bodočnost, temveč tudi zato, da se težko rešljivi konflikti hitreje razmotajo. Na videz je to Euripidova slaba stran in Christ-Schmid (Gesch. der griech. Lit. I. 6, 380) pripisuje to površnosti pesnikovi, češ, Seneca je v posnemanju Euripidove Medeje in Hippolyta mašinerijo, ki je prikazovala Medejo in boginjo Artemido v zraku, z dobrim taktom opustil. Toda, kakor smo že o tem govorili pri analizi teh dram, te osebe tudi pri Euripidu niso bile v zraku in Euripides si tudi tam, kjer se res pojavljajo bogovi v zraku, ni hotel pomagati iz zadrege, temveč je uporabil letalni stroj le zato, da si je s tem ustvaril možnost prikazati dramatično zanimivo dejanje in z le-

talnim strojem odstraniti stvari, ki bi sicer živahni razvoj zavlačevale in zadržavale.

Prvi napredek v tem pogledu je v njegovi *Andromachi*, kjer se pojavi *Thetis* v zraku (prim. v. 1227. in sl.). Kako je bil stroj konstruiran, ne vemo, dejstvo je le, da je igralec lebdel v zraku. *Medeja* se še ni pojavila v zraku; v v. 1313. poziva zbor *Iasona*, naj odpre vrata in *Iason* ukaže služabnikom, da to storé. Pojavi se *Medeja* in govori (v. 1320.): govóri, če hočeš, dotaknil se me ne boš, kajti ta-le *Helijev* voz ima čudežno moč, da me brani pred roko sovražnikovo. Če tako govori, je jasno, da ni v zraku, kjer bi je človeška roka ne mogla doseči. Njene besede so razumljive le, ako se nahaja *Medeja* tik pred *Iasonom*. Prav tako moremo pojmiti *Iasonovo* prošnjo, naj mu *Medeja* dovoli, da se dotakne trupel otrok, samó, ako se nahaja *Medeja* z otrokoma na takem kraju, da bi bil dotik mógoč (*Arnim*). (Če govóri hypothesis in sholije k v. 1317. in 1320. o tem, da se nahaja *Medeja* na krilatem vozu zmajev, se nanaša to pač na uprizoritev *Medeje* na helenističnem odru). [H. v. *Arnim*, l. c.].

Prvi primer, da se bogovi res pojavijo v zraku, je *Euripidova Andromacha*. (Konstrukcija letalnega stroja ni znana, gotovo pa je bilo dotično ogrodje napravljeno tako, da ni bilo videti in da so imeli gledalci vtis, da dotični bog res v zraku leti, odnosno lebdi.) V. 1227. in sl. (govori zbor) se glasé v prevodu: „Kaj se tamle pomika (*kekinetai*)? Katero božanstvo vidim? Žene, pozor, poglejte! To bo božanstvo, ki plove skozi jasni zrak (*leukén aithéra porthmenómenos*) in se bliža konjerodni ravnini *phthijski*?“ Tu je čisto določno povedano, da se *Thetis* pojavi v zraku, in sicer da se pomika, plava po zraku in se bliža zemlji. Torej stroj je bil tako prirejen, da se je igralec pomikal po zraku. Doslej v dramatikí tega nismo našli, iz česar sklepamo, da so uvedli tako zvani letalni stroj v dvajsetih letih (gl. *Bethe*, *Prolegomena*). V *Hippolytu* nastopi *Artemis* še na tleh, zadaj za *Hippolytom*, in tudi *Medeja* se ne pojavi na letalnem stroju v zraku, kajti v v. 1313. pravi zbor — kakor smo že zgoraj omenili — *Iasonu*, naj odpre vrata in bo videl mrtvo *deco*; *Iason* ukaže služabnikom, naj to store. In iz *Medejinih* besed, ki smo jih zgoraj navedli, je jasno, da je morala biti *Medeja* prav pred *Iasonom*, sicer bi njene besede ne

bile razumljive (— ako bi namreč bila Medeja na stroju v zraku —); prav tako je le tako razumljiva lasonova prošnja, da bi se smel dotakniti otrok (Arnim).

Za Andromacho nahajamo letalni stroj pri Euripidu često. V Herakleju zagleda zbor Irido in Lyso ter ju naznanja z besedami (v. 817. *hoion phásm' hyper dómon horó*) „kakšno prikazen vidim nad palačo?“ Torej se boginji nista pojavili na palači, ampak nad njo v zraku.

V Hiketidah se z v. 1183. pojavi Athena. Ni sicer rečeno, odnosno izraženo, da v zraku, toda takrat je bil stroj že v navadi in ga ni bilo treba posebe poudarjati. Da se je boginja pojavila v zraku, za to govori po mojem mnenju zlasti to, da ni nikjer rečeno, da odkod drugod prihaja.

V Trojankah govori prolog Poseidon na ravni strehi (skeni); sam pravi, da je prišel iz morskih globin; pač pa se na koncu prologa pojavi Athena v zraku. Ker so imeli že letalni stroj, se je gotovo eden pojavil v zraku in naravnejše je, da se je v zraku pojavila Athena, kajti težko je verjetno, da bi se bil pojavil v zraku tudi Poseidon, ki bi moral na stroju viseti, ko leti Athena. Dveh strojev menda niso imeli. Tudi je let za Atheno naravnejši nego za Poseidona, ki biva v morju. Tudi tu ni prilet izražen z besedami, kako smo to videli že v Hiketidah (Arnim).

V Iphigeniji Tauriški se pojavi Athena; tudi tu ni povedano, kje, a po mojem mnenju v zraku iz razlogov, navedenih na str. 139.

V Ionu se pojavi Athena; naznani jo Ion (v. 1549. sl.), ki pravi, da se pojavlja oikon thyodokon hyperteles, t. j. nad svetiščem, ki diši po kadilu (hyperteles znači tistega, ki je prišel čez cilj), torej ne na strehi, temveč višje. Da je tu izraženo, kje se pojavi boginja (dasi je stroj že v navadi), je to pač zato, ker je vsebinsko potrebno; Ion pravi, da bo sam vprašal, ali je Apollon njegov oče ali ne; v tem zagleda Atheno in pravi: „Ha, kateri izmed bogov kaže svoje solncu enako obličje gori nad svetiščem, dišečim po kadilu? Bežimo itd.“

V Elektri (v. 1233.) se pojavita Dioskura v zraku (*domon hyper akrotaton*) nad hišnim slemenom. Izrečno pravi pesnik, da sta se pojavila v zraku, kajti „prišla sta po poti, po kakršni ne hodijo smrtniki“ (gl. str. 145.).

V Heleni se pojavita Dioskūra; tudi ni povedano, kje, a gotovo v zraku, saj je bil stroj že običajen.

V Orestu (v. 1567.) nastopijo Orestes, Pylades, Elektra in Hermiona na strehi palače, pred palačo Menelaos (ista situacija kakor v Medeji, kjer hoče Iason vlomiti vrata). Brezplodna pogajanja prekine Apollon (v. 1625.), ki se s Heleno pojavi en aitheros ptychais (v. 1631.), torej v zraku; tudi če bi ne bilo povedano, kje, je samo po sebi razumljivo, da se je pojavil nad skupino, ki je bila na strehi (prim. Bethe, Proleg.).

Važno je, da najdemo letalni stroj prvič v Andromachi in da se pojav v zraku v tej drami najbolj obširno naznanja, dočim vidimo, da se izraža pojav v zraku čim dalje manj, navadno le takrat, če je to vsebinsko potrebno. Datiranje Euripidovih dram (gl. str. 102. sl.) in dejstvo, da nahajamo pojav bogov v zraku prvič v Andromachi, nas opravičuje, da sklepamo, da so uvedli letalni stroj okoli leta 420.

Agon, tekma (gl. Scenični agoni).
Aischylos, gl. str. 35.

Aleksandrija, mesto v Egiptu, ki ga je l. 331. pr. Kr. ustanovil Aleksander Veliki, v dobi Ptolomejcev središče književnosti in znanosti grške.

Aleksandrijci, pesniki, književniki in znanstveniki grški v poklasični (helenistični) dobi, zlasti v dobi Ptolomejev.

Anagnorizem, spoznanje; v drami medsebojno spoznanje dveh oseb.

Anapest, stopica dveh kratkih in enega dolgega zloga ($\text{—} \text{ } \text{ } \text{—}$).

Iz anapestov so zlagali cele kitice (anapestične sisteme) ali speve (koračnice); zbor v dramah je običajno pel pesem vstopnico, kadar je prihajal v orhestru.

Anthesterije, pomladni praznik atenski v čast Dionysu (11.-13.

dne meseca anthesteriona, februar — marec).

Areopag, Arejev grič v Atenah, kjer je sodilo krvavo sodišče.

Arhonti, najvišji atenski uradniki.

Aristophanes, najznamenitejši grški pesnik komedije (446—385 pr. Kr.), glavni zastopnik stare atiške komedije.

Aristophanes Bizantinski, slavní aleksandrijski filolog in učenjak.

Aristoteles, slavní grški filozof (384—322 pr. Kr.).

Atreus, v grški pripovedki sin kralja Pelopa, vnuk Tantala, oče Agamemnona in Menelaja (gl. Thyestes).

Bakchylides, grški lirik, ki je živel sredi 5. stoletja pred Kr.

Choirilos, gl. str. 32.

Deus ex machina „bog s stroja (letalnega)“, bog, ki se je v stari drami pojavil na letalnem stroju

(gl. Letalni s.). V širšem pomenu: razrešitev tragiškega vozla po nenadnem nastopu kake osebe ali slučaja.

Devteragonist, gl. str. 28.

Dialog, dvogovor, razgovor med dvema ali več osebami.

Didaskalije, pri Grkih seznam uprizorjenih dram z navedbo avtorjev, časa in cene, ki jo je dosegel ta ali oni pesnik.

Dionysos, (Bakchos), bog zemeljske rasti, zlasti vina in vinske trte, sin Zeusa in tebanske kraljčine Semele, traško božanstvo, čigar kult si je v 8. stol. pr. Kr. priboril sprejem v grško bogoslužje.

Dionysove slavnosti, gl. str. 25.

Dionysovo, Dionysov praznik, gl. str. 25.

Dioskuri, Zevsova sinova Kastor in Pollux.

Dionysove slavnost, gl. str. 25.

Dionysovo, Dionysov praznik; gl. str. 25.

Ditiramb, pesem v čast Dionysu.

Ekkyklema, vrtilna naprava, s katero so mogli gledalcem pokazati prizore, ki so se odigrali v notranjosti hiše.

Eksodos, gl. str. 31.

Epi hysus, v višini.

Erinije, boginje maščevalke, ki zasledujejo zločince, zlasti tiste, ki so prelili sorodno kri. Tako so preganjali materomorca Oresta, dokler jih ni pomirila boginja Athena z ustanovo njihovega kulta in bivališča v Atenah. Odslej so prebivale pod Areopagom in so se imenovala **Eumenide** (= dobrohotne).

Eumenide, gl. Erinije.

Fallos, gl. str. 17.

Gorgone, ženski demoni, ženske pošasti s strašnim obrazom; namesto las jim kače opletajo glave.

Helenistična doba, grška poklasična doba po Aleksandru Velikem (323—30 pr. Kr.). Njej sledi rimska doba.

Helios, sonce, bog solnca.

Herodotos, grški zgodovinar (484—425 pred Kr.)

Heros, heroj, junak, hraber vojščak; junak davne preteklosti; stari Grki so jih imeli za sinove bogov.

Hestija (Hestia), boginja domačega ognjišča, zaščitnica družinskega življenja.

Hiketide, gl. str. 38.

Horegi, gl. str. 28.

Horegija, gl. str. 28.

Horevti, člani zbora, plesalci in pevci v zboru.

Hypotheseis, uvodi aleksandrijskih filozofov k dramam, ki podajajo osnovo dejanja, pripombe o prizorišču, zboru, prologu, estetično sodbo itd.

Ithyfal (Ithyphallos), moški ud, ime boga vinogradov, vrtov, plodovitosti, tako so se imenovali tudi udeleženci pri slavnostnem sprevodu v čast temu bogu.

Kalyptomenos, tisti, ki si kaj zakrije (v drami „Hippolytos K.“ mladenič H., ki si od sramu zakrije glavo).

Katarza, (Katharsis), gl. str. 23.

Kmetško Dionysovo, gl. str. 25.

Kommos, gl. str. 31.

Koturni, gl. str. 30.

Kyklop (Kiklop), divji orjaki na obali Sicilije, ki so imeli le eno oko sredi čela.

Lenaje, gl. str. 25.

Letalni stroj, posebna naprava, ki je omogočala, da je igralec, ki je predstavljal božanstvo, ki se je hipoma pojavilo, da razmota tragični voz, priplaval po zraku, lebdel v zraku in zopet odletel.

Lyssa, poosebljena besnost, boginja, ki je povzročala, da je človek pobesnel.

Mantika, vedeštvo.

Marmor Parium, napisno ohranjena kronika, nastala na otoku Paru l. 264/3. pr. Kr.; odkrili so jo v Smirni, sedaj se nahaja v Oxfordu. Kronika obsega dobo od Kekropa do l. 264/3 z navedbo atiških kraljev, arhontov, bogoslužij, zmag pesnikov itd.

Marsyas, prvotno maloazijski rečni bog, ki je izumil narodno frigijsko piščal. Pozneje ga je pripovedka napravila za Silena, ki je pozval Apollona k tekmoivanju v muziki; Apollon ga je premagal in ga živega odr.

Menade, častilke Dionysa.

Mestno Dionysovo, gl. str. 26.

Mojre, sojenice, boginje usode, ki delijo ljudem nesrečo, srečo, smrt itd.

Mykene, staro mesto v Argolidi, prestolica Agamemnona.

Nausikaja, hčerka fejaškega kralja Alkinoja, zaščitnica Odysseja.

Okeanide, gl. Okeanos.

Okeanos, sin Urana in Gaje, svetovni veletok, ki obdaja zemeljsko oblo krog in krog; njegove hčerke Okeanide so morske boginje.

Orgije, prvotno vsako tajno bogoslužje, pozneje nasladne in razuzdane, v pijani divjosti se vrsče slavnosti Bakchove.

Orchestra, okrogel prostor v obliki gumna, plesišče, kjer so se uprizarjale starogrške drame.

Panatheneje, glavni praznik boginje Athene.

Paraskenije, gl. str. 30.

Paroda (parodos) gl. str. 31.

Parska kronika, gl. Marmor Parium.

Pheidias, največji grški kipar (500-438 pr. Kr.)

Phrynichos, gl. str. 33.

Pindar (Pindaros), največji grški lirik (518-442 pr. Kr.)

Plutarchos, grški pisatelj (40-120 po Kr.).

Polykleitos, slavni grški kipar sredi 5. stoletja pred Kr.

Pratinas, gl. stran 33.

Prolog, gl. str. 31.

Proskenion, gl. str. 30.

Protagonist, gl. str. 28.

Satiri, gl. str. 12. in sl.

Satirska igra (drama), prvotna oblika drame, iz katere se je razvila tragedija. Bila je veseliga, razposajenega značaja (nastopali so v njej bujni satiri). Po eno satirsko igro so uprizarjali tudi pozneje ves čas, in sicer na koncu, ko so bile odigrane tri tragedije.

Scenični agoni, dramatične uprizoritve (tekme), v katerih so tekmovali pesniki s svojimi dramami za prvo, drugo in tretjo ceno. Dobiti tretjo ceno je bilo toliko kot propasti s svojimi dramami.

Sholije, robne pripombe starih filologov k tekstu pesnikov in pisateljev.

Skena (scena), gl. str. 30.

Stasimon, gl. str. 31.

Stephanophoros, tisti, ki pri naša venec.

Stihomitija, gl. str. 31.

Suidas, bizantski leksikograf 9. stoletja po Kr.

Tartaros, podzemlje, kjer trpe Titani in brezbožniki.

Terminus ante quen, končni rok (k. leto), pred katerim je bilo kaj napisano ali se je kaj zgodilo.

Terminus post quem, rok (leto), za katerim je bilo kaj napisano ali se je kaj zgodilo.

Tetralogija: o Dionysovih praznikih so igrali tri dni zaporedoma drame, in sicer vsak dan po tri tragedije (trilogija) in na koncu eno satirsko dramo (tri tragedije + satirska drama = tetralogija).

Theologeion, gl. str. 30.

Theós apó mechanés, bog, ki se je pojavil v zraku na letalnem stroju.

Thespis, gl. str. 32.

Thiasos, Dionysijski obhod, svečani obhod in rajanje bakhantov.

Thyestes, Pelopov sin, Atrejev brat, Aigisthov oče. (Atreus je dal Thyestu umoriti otroka in ju je predložil očetu v jed. Th. je prepozno spoznal, kaj se je zgodilo, in je preklel ves Atrejev rod.)

Thyrsos, tirtz, trs, Bakchova palica (lahka, na gornjem koncu z bršljanom ali s trtnim listjem ovita palica, znamenje bakchovske službe).

Titani, sinovi Urana in Gaje, ki jih je Zevs premagal in pahnil v Tartaros.

Tragos, kozel.

Trilogija, gl. tetralogija.

Tritagonist, gl. str. 28.

Veliko Dionysovo, gl. str. 26.

Vita, življenjepis.

Zeuxis, eden najslavnejših grških slikarjev, ki je živel na koncu 5. in v začetku 4. stoletja pred Kr.

Vsebina.

	Stran
1. Postanek in razvoj tragedije do Thespida	1—24
2. Kdaj, kje in kako so igrali tragedije	25—31
Dionysove slavnosti	25—27
Pesniki	27
Igralci	27—28
Zbor, horegi	28—29
Razsodniki	29
Prizorišče	29—31
3. Od Thespida do Aischyla	32—34
4. Aischylos	35—66
Aischylove tragedije	38—66
1. Hiketide	38—41
2. Peržani	41—43
3. Sedmorica proti Tebam	43—47
4. Prometheus	47—54
5. Orestija	55—66
5. Sofokles	67—100
Datiranje tragedij	69—72
1. Aias	72—76
2. Antigona	76—80
3. Kralj Oidipus	80—84
4. Elektra	84—85
5. Trachinjke	87—93
6. Philoktetes	93—96
7. Oidipus na Kolonu	96—99
8. Sledniki (Ichneutai)	99—100
6. Euripides	100—167
1. Alkestis	104—107
2. Medeja	107—112
3. Hippolytos	112—116
4. Hekaba	116—120
5. Andromacha	121—123
6. Heraklidi	123—126
7. Herakles	126—130
8. Hiketides	130—133
9. Trojanke	133—136

10. Tauriška Iphigeneja	136—139
11. Ion	139—143
12. Elektra	143—146
13. Helena	146—152
14. Phoinissai	152—156
15. Orestes	156—158
16. Auliška Iphigeneja	158—160
17. Bakchai	160—165
18. Kiklop	165—167
Dodatek in abecedno kazalo	168—174

Popravki.

- Str. 16., 2. vrsta: čitaj: „da ga ne smemo omalovaževati“.
 Str. 15., 8. vrsta: čitaj: „to nam dokazuje 1. frg. 207 Prometheus“.
 Str. 16., 19. vrsta: čitaj: „(Arnim, l. c.)“.
 Str. 19., 10. vrsta: čitaj: „Biebrova (l. c., str. 19 sl.)“.
 Str. 19., 12. vrsta: čitaj: „chitón“.
 Str. 20., 24. vrsta: čitaj: „do besede“ namesto „do hesse“.
 Str. 35., 28. vrsta: čitaj: „Memnonom“.
 Str. 67., 11. vrsta: čitaj: „Athen“.
 Str. 160., zadnja vrsta: čitaj: „v srnje . . .“.

